

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Анна Гаврилова-Анчева – отговорен редактор
Диляна Гитева
Димитър Гочев
Екатерина Трендафилова
Калина Бозева
Кина Чутуркова
Красимир Кънев
Христо Кючуков

EDITORIAL BOARD

Anna Gavrilova-Ancheva – Editor-in-Chief
Dilyana Giteva
Dimitar Gotchev
Ekaterina Trendafilova
Kalina Bozeva
Kina Chuturkova
Krassimir Kanev
Hristo Kiuchukov

Застъпените от авторите становища не съвпадат непременно с тези на редакционната колегия.

Редакцията приема статии и коментари с нужното ниво на компетентност, академичен подход към проблемите и конструктивен и толерантен стил, както и актуална информация за събития, проекти, организации и публикации в областта на правата на човека.

Материалите не трябва да са публикувани в други български издания и се представят по възможност както на хартиен, така и на електронен носител.

Желателно е статиите да бъдат придружени от кратко резюме на английски език (15–20 реда).

Редакцията си запазва правото за чисто редакционни и други несъществени промени в текста.

Списаниемо може да бъде намерено и на интернет страницата на *Български адвокати за правата на човека* на адрес **www.blhr.org**.

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА 1/2003

Правна закрила на детето

© Фондация *Български адвокати за правата на човека*
София, 2003

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

ОСИНОВЯВАНЕТО И ПРОЕКТЪТ НА ЗАКОН ЗА ИЗМЕНЕНИЕ И ДОПЪЛНЕНИЕ НА СЕМЕЙНИЯ КОДЕКС	7
--	---

Проф. д-р Цанка Цанкова, д.ю.н.

ПРАВОТО НА ЛИЧНИ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РОДИТЕЛИТЕ И ДЕЦАТА: КРИТИЧЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ ДЕЙСТВАЩОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРАКТИКАТА	25
--	----

Д-р Велина Тодорова

ИЛЮЗИЯТА “ПРАВА НА ДЕТЕТО” В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС	39
--	----

Васил Т. Василев

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА	
Игнаколо-Зениде с/у Румъния – Решение от 25.01.2000 г.	49
Z. и др. с/у Обединеното кралство – Решение от 10.05.2001 г.	56
Микулич с/у Хърватска – Решение от 07.02.2002 г.	68
Йълдъз с/у Австрия – Решение от 31.10.2002 г.	75
К.А. с/у Финландия – Решение от 14.01.2003 г.	82
Шаал с/у Люксембург – Решение от 18.02.2003 г.	93

ВЪРХОВЕН СЪД НА САЩ

Мериленд с/у Крейг – Решение от 27.06.1990 г.	99
Ашкрофт с/у АСГС и др. – Решение от 13.05.2002 г.	108

НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ	114
---	-----

СЪБИТИЯ И ПРОЕКТИ	135
--------------------------------	-----

ПУБЛИКАЦИИ	142
-------------------------	-----

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

THE CHILD ADOPTION AND THE AMENDMENT AND SUPPLEMENT TO THE FAMILY CODE BILL	7
<i>Prof. Dr. Tsanka Tsankova, Doctor in Law</i>	
THE RIGHT TO CONTACTS BETWEEN PARENTS AND CHILDREN: A CRITICAL REVIEW OF THE LEGISLATION IN FORCE AND OF THE CASE-LAW	25
<i>Dr. Velina Todorova</i>	
THE ILLUSION “RIGHTS OF THE CHILD” IN CRIMINAL PROCEEDINGS	39
<i>Vassil T. Vassilev</i>	

JURISPRUDENCE

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	
Ignaccolo-Zenide v. Romania – Judgment of 25/01/2000	49
Z. and Others v. the United Kingdom – Judgment of 10/05/2001	56
Mikulic v. Croatia – Judgment of 07/02/2002	68
Yildiz v. Austria – Judgment of 31/10/2002	75
K.A v. Finland – Judgment of 14/01/2003	82
Schaal v. Luxembourg – Judgment of 18/02/2003	93
SUPREME COURT OF THE USA	
Maryland v. Craig – Decision of 27/06/1990	99
Ashcroft v. ACLU et al. Decision of 13/05/2002	108
NGOs	114
EVENTS AND PROJECTS	135
PUBLICATIONS	142

СТАТИИ

ОСИНОВЯВАНЕТО И ПРОЕКТЪТ НА ЗАКОН ЗА ИЗМЕНЕНИЕ И ДОПЪЛНЕНИЕ НА СЕМЕЙНИЯ КОДЕКС

*Проф. г-р Цанка Цанкова,
Доктор на юридическите науки*

1. На 14 януари 2003 г. Министерският съвет внесе в Народното събрание **Законопроект за изменение и допълнение на Семейния кодекс** (наричан по-нататък за краткост Проектът или Законопроектът). Проектът съдържа много и съществени промени в уредбата на семейните отношения. Център на предлаганите изменения е институтът на осиновяването. Налице е цялостно преуреждане на материята, като най-съществени са измененията по допускане на осиновяването.

Законопроектът е приет на първо четене на 21.02.2003 г. Той предвижда да бъдат променени 16 от всичките 19 члена на глава шеста на Семейния кодекс. Добавени са и още нови 17 члена. Така, с приемането на предложените изменения и допълнения, режимът на осиновяване ще ни се представи радикално променен.

2. Осиновяването е **основен институт** на българското семейно право. Развитието на правната регламентация отразява необходимостта от оптимално решаване на сложните проблеми, които осиновяването поставя при постоянно променящите се социални условия и потребности и при една неизменна цел – осигуряване интереса на осиновения. Тази цел е конкретизация на общите цели на семейния закон за осигуряване всестранна защита на децата (чл. 2 СК). Тя е израз и на конституционната повеля за особена закрила на децата (чл. 47, ал. 4 на Конституцията на РБългария). Затова всички промени трябва да се извършат внимателно, с мъдрост и ясно разбиране за многостранните последици не само за осиновения, но и за широк кръг лица в близък и по-далечен план.

3. Правната уредба на осиновяването е дадена в **Глава шеста, чл.чл. 49 – 67 на Семейния кодекс**. В основата на разгърнатия богат и гъвкав, с много детайли и изключения, правен режим е интересът на нуждаещото се от родителски грижи дете. Това позволява балансирано да се отговаря и на променящите се реалности, и на многото и разнообразни, често тежки и комплицирани, житейски и правни ситуации. Самите промени в регламентацията винаги са били мотивирани от грижата за осигуряване по-добра защита на осиновения и придаване виталност и ефективност на института, като се съобразява трайното положително отношение на обществото към акта на осиновяване. Съобразявани са били и желанието за дискретност на осиновителния акт и стремежът за пълна адаптация на осиновеното дете в семейството на осиновителя, за еднакъв правен статус с родните деца.

4. Основен принцип, който се провежда последователно при уреждане на последиците на осиновяването, е **принципът на равенство** на осиновените и

родните деца. Равенството на родени и осиновени деца е неизменна позиция на българския законодател, която е и легално закрепена в чл. 3 СК. Макар правопораждащият юридически факт да е юридически акт, различен от юридическото събитие на раждане на дете, съдържанието на правоотношението осиновител – осиновен не се отличава от основаното на произхода отношение родител – дете. При пълното осиновяване правата и задълженията в рода по осиновяване са еднакви с тези, които възникват при кръвното родство.

Три основни положения дават облика на действащия сега правен режим, които се запазват, макар Проектът да внася изменения в регламентацията:

а) Два вида осиновяване – **пълно и непълно**. В три, определени изрично от закона, случаи пълното осиновяване е задължително (чл. 61, ал. 1 СК):

1) когато се осиновява дете на неизвестни родители;

2) когато детето е оставено в обществено заведение (по новата терминология на Проекта – специализирана институция) с предварително бланкетно съгласие за бъдещо осиновяване, често в практиката наричано “отказ от детето” и

3) когато оставеното в специализираната институция за отглеждане дете, без да е дадено съгласие за осиновяване, не е потърсено от родителите в срока по чл. 57, ал. 2 СК. Този последен случай, уреден за първи път със СК от 1985 г., създава и най-много проблеми и неудобства в практиката. Това е и най-дискутираната разпоредба още при обсъждането на Кодекса и през всичките години на прилагането му. Тук именно Проектът внася сериозна промяна, като предвижда създаването на съдебно производство, в което се решава включването на децата в регистъра за осиновяване без съгласието на родителите.

б) Извършване на осиновяването по **съдебен ред**. Осиновителното правоотношение се поражда с влизане в сила на съдебното решение, с което се допуска осиновяването. Тук предвидената съществена промяна е във въвеждането на съдебни производства, които предхождат осиновителното. Съществено ново положение е и изменението на родовата подсъдност на делата за осиновяване – първа инстанция става окръжният съд. Въззивното обжалване е пред апелативния съд, който е и последната инстанция. Касационно обжалване не се допуска.

в) **Прекратяемост** на осиновяването. Традиционно у нас и пълното, и непълното осиновяване могат да бъдат прекратени на посочените от закона основания. Прекратяване може да се извърши и поради унищожаемост. Новото, което внася Проектът, е в ограничаване възможността за прекратяване поради обстоятелства, настъпили след извършването на осиновяването. Като основание за прекратяване остава само виновното поведение на осиновителя.

5. Всички нови положения могат да бъдат дискутирани. Разнообразни и заслужаващи внимание съображения обуславят различни виждания за окончателните законови решения и съдържанието на разпоредбите.¹ Безспорно е обаче, че промените в института на осиновяването, вложени в Законопроекта, се приемат като една необходимост. Радикални са промените в социалните отношения. Непрекъснато се обновява законодателството във всички сфери на

¹ Вж. напр. Становището на Консултативния съвет по законодателството относно Законопроекта за изменение и допълнение на Семейния кодекс № 302-01-7/14.01.2003 г., внесен от Министерския съвет; също Стенограма № 204 от пленарното заседание на Народното събрание на 21.02.2003 г. за първото четене на законопроекта.

обществения живот. Основното положение за особена закрила и грижа за децата – категоричен императив на Конституцията на Република България (чл. 14 и чл. 47) – изисква съответни на новите условия на живот на обществото и на семейството правни решения. Най-малко три съображения могат да бъдат наведени в тази насока:

а) Необходимост от повишаване ефективността на института, като се осигурят законови условия и гаранции за извършване на осиновителен акт във всички случаи, когато детето се нуждае от родителска грижа и има желаещи да го осиновят. Това се отнася преди всичко до случаите, когато детето е настанено в специализирана институция.

б) Необходимост да бъдат съобразени напълно изискванията на международните актове. Тук трябва да отбележим Конвенцията за правата на детето, ратифицирана от Република България (ДВ, бр. 32 от 1991 г.) и Конвенцията за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване (ратифицирана ДВ, бр. 16 от 2002 г.), наричана по-нататък за краткост Конвенцията за международното осиновяване. Тези конвенции, съгласно чл. 5, ал. 4 на Конституцията, са част от вътрешното право и нормите им имат предимство пред нормите на вътрешното законодателство, които им противоречат. Особено то когато се разисква въпросът за измененията на семейното законодателство е, че е необходимо привеждане на вътрешните законови решения относно осиновяването в съгласие с духа, с идеите на конвенциите, чрез система от конкретни правни норми, които да дадат подхода, способите и мерките за всестранно осигуряване интереса на децата, механизмите за зачитане, балансиране и хармонизиране на интересите на всички лица, които осиновяването засяга.

в) Нарастващият брой осиновявания на деца, български граждани от чужденци.

Така се очертава и кръгът въпроси и материи, които изискват правно уреждане чрез промяна на Семейния кодекс – внасяне на необходими допълнения и усъвършенстване на правната регламентация.

При вътрешното осиновяване насоките са:

– извършването на предхождащата осиновяването дейност и изискванията към нея;

– осигуряване съгласието на родителите за извършването на осиновяване и уреждане хипотезите на допустимост на осиновяване, въпреки че липсва такава съгласие;

– осуетяване на контакта между родители и осиновители при извършване на осиновяване на деца, настанени в специализирани институции и в приемни семейства.

При регламентацията на осиновяването с международен елемент (чл. 136 СК), освен посочените по-горе, още и:

– гарантиране субсидиарния характер на международното осиновяване, съгласно чл. 21 на Конвенцията за правата на детето;

– контрол от страна на държавата чрез централен орган;

– определяне рамките на посредническата дейност за извършване на осиновяване;

– допускане на осиновяването, само ако на детето се предоставя в прие-

мащата страна равностоен граждански статус.

В този кръг са и предложените с Проекта промени в института на осиновяването. Несъмнено, трябва да се държи сметка, че и други семейноправни институти и други закони имат отношение към проблемите на децата, тяхното семейно отглеждане и възпитание. Това дава основание да се твърди, че с Проекта се поставя началото на ново, модерно уреждане на семейноправните отношения родители – деца. Положението на децата в семейството и грижата за своевременно и бързо уреждане на гражданския им статус изискват синхрон в законодателните решения във всички правни области.

6. Основните проблеми и при този Проект са свързани със **съгласието на родителите** и условията и процедурата на осиновяването. Не случайно именно в тази материя са правени и няколко изменения в семейното законодателство².

Според действащия Семейен кодекс необходимо е съгласието и на двамата родители, включително и когато детето е извънбрачно, щом произходът от бащата е установен. Двамата родители трябва да дадат съгласие и когато са разведени, независимо от това кой от тях по силата на съдебното решение упражнява родителските права след развода. Несъгласието на единия родител осуетява осиновяването. Съгласието трябва да бъде дадено изрично, в определената от закона форма. Не може да се изразява чрез конклюдентни действия, нито е установена някаква презумпция за съгласие с оглед поведението на родителя. Съдът не може да замести липсата на съгласие с положителната си оценка за интереса на детето от евентуалното осиновяване. Не се изисква съгласие на родителя, само ако той е недееспособен, лишен е от родителски права или адресът му е неизвестен. Лицензият от права и ограничено запретиеният родител дават само мнение.³

Съществено изключение от изискването за съгласие на родителите установява чл. 57 СК. Осиновяване може да бъде допуснато и без съгласие на родител, макар той да е дееспособен и да не е лишен от родителски права, в два типични според законодателя случаи на незаинтересованост и безотговорност:

1/ Когато родителят трайно не полага грижи за детето, не му дава издръжка или го отглежда и възпитава по вреден за развитието му начин (ал. 1 чл. 57 СК). Всяко от тези алтернативно посочени провинения е достатъчно, щом носи белега трайност. Не е необходимо непременно поведението на родителя да е създавало опасност за детето. То може да се намира при другия родител, да живее в неговото семейство или при дядо, баба, други роднини или близки, които му дават необходимата грижа.

2/ Когато родителят е оставил детето в специализирана институция и не го е потърсил в едногодишен срок от деня, когато е трябвало да го вземе (ал. 2 на чл. 57 СК). И в този случай е необходима вина, но законът не установява пре-

² За историята и развитието на правната уредба на осиновяването, вж. Л. Ненова, Семейно право на Република България, Софи-Р, 1994, с. 303 и сл.

³ От създадената с Проекта нова ал. 4 на чл. 54 СК може да се направи извод, че ограничено запретиените родители дават съгласие за осиновяване. Това ново положение трябва да бъде подкрепено. Правилно е и непълнолетният родител да дава съгласие за осиновяване на детето му, както предвижда новата ал. 3 на чл. 54 СК.

змпция за това.

Очевиден е и за двата случая санкционният характер на разпоредбите. Това още по-ясно се разкрива при една съпоставка с основанията за лишаване от родителски права. Член 75, ал. 1, т. 2 и т. 3 СК посочват точно тези случаи като конкретни основания за лишаване от родителски права поради виновно поведение. Отнети ли са родителските права, става възможно детето да бъде осиновено и без съгласието на родителя. Затова и в чл. 57 СК е посочена същата правна последица на виновното неизпълнение на родителските задължения – допустимост на осиновяването без съгласието на родителя. Положителното на това изключение от общото правило за съгласие е, че прави възможно допускането на осиновяването без да се налага провеждането на сложното и бавно исково производство за формално лишаване от родителски права (чл. 75 СК), щом посочените по-горе условия за лишаването се констатира в самото осиновително производство. Така според законодателя се защитава интересът на детето, защото то ще бъде осиновено своевременно, когато има подходящи осиновители, без да се изчаква. Въпросът за поведението на родителя ще бъде решен *ad hoc*, ще се преодолее и неговото несъгласие. В същото време, като държи сметка, че се засяга основно лично право на родителя да бъде такъв и правото да дава съгласие за осиновяването на детето си, че в резултат на извършеното осиновяване ще се прекрати правната връзка между него и детето, законът изисква той да бъде призован и изслушан от съда (чл. 57, ал. 3 СК). Нормата е императивна и изслушването не може да бъде дерогирано по целесъобразност, затруднения в призоваването, съображения на осиновяващите и др. Изслушването е не само уважаване на родителското право. То спомага да се внесе яснота и по проблема дали са налице условията за пренебрегване волята на родителя. То е необходимо за разкриване на действителната обстановка и за преценката на интереса от допускането на осиновяването при отрицателно отношение на родителя към проектирания осиновителен акт. В крайна сметка, то гарантира разкриване състоянието на отношенията между родителя и детето и безспорно интереса на осиновявания.

7. В годините на прилагане на Семейни кодекс чл. 57 показва **неефективност**.

Практиката се натъкна на големи затруднения, свързани с издирването и призоваването на родителя и своевременното извършване на осиновяването, когато адресът му е неизвестен. Независимо от приложимостта на реда, предвиден в ГПК за призоваване чрез публикация в “Държавен вестник” (чл. 50), очевидно е, че тази процедура забавя производството по осиновяване. Изпълни ли се обаче, родителят не би могъл да иска унищожаване на осиновяването поради липсата на неговото съгласие (чл. 64, ал. 1, т. 1 и ал. 2 СК).

Вън от това, изключението породило много деликатни правни въпроси не само трудни за решаване, но и свързани с жизненоважни последици за детето. Предлагани са различни правни решения за преодоляване на неудачите на правната уредба.⁴ Факт е обаче, че на основата на действащия СК, без промяна

⁴ Вж. Ц. Цанкова, Въпроси на осиновяването, сп. “Държава и право”, кн. 12 от 1988 г. и кн. 2 от 1989 г.; също: Необходима ли е промяна на СК относно съгласието на родителя при осиновяване и каква, сп. “Практическо право”, кн. 10 от 1993 г.

на текстовете на закона, прагматично решение не се намери, дори защото липсваше воля за това.

Няма съмнение, че изключението по чл. 57 СК внася противоречивост и несигурност, не зачита в достатъчна степен изконен родителски интерес и международно признато основно лично право и на детето, и на родителя, че не е в съгласие с принципите на семейното право. Липсва една предварителна яснота, сигурност и стабилност на правното положение, каквито само формалното лишаване от права може да даде. Нарушава се чл. 4 на Конвенцията за защита на децата и сътрудничеството при международното осиновяване.

Осиновеното дете влиза в семейството на осиновителя както неговото родно дете. Осиновителите, на които осиновителният акт дава правното качество на родители, с желание и отговорност се отдават на родителските си грижи, а в хипотезата на чл. 57, ал. 1 СК не са изключени злоупотреби и инсинуации от страна на родителя, който не желае и не е дал съгласие да се извърши осиновяването. В случаите по ал. 2 на чл. 57 СК специализираната институция няма задължение да предупреждава родителите, когато оставят детето си, за евентуалните последици от непотърсването му в определения срок, няма задължение и да издирва и предприема мерки, за да се върне оставеното за временно отглеждане дете при родителите му.

Възможни са спорове, както относно редовното призоваване, така и с оглед наличието на условията за прилагане на изключението, има колебания и у осиновяващите да извършат осиновителния акт, защото правното положение е неясно. Затова специализираните институции, макар тяхна да е била при обществено обсъждане на проекта за СК от 1985 г. инициативата да бъде включен текстът на чл. 57, ал. 2 СК, се въздържат да предоставят за осиновяване деца, чиито родители (най-често само извънбрачна майка) не са дали предварително съгласие за осиновяване.

От друга страна, когато се осиновява дете, настанено в специализирана институция, осиновяването задължително е пълно и се прекратяват всички правни връзки с родителите. Детето променя гражданския си статус – става дете на осиновителя. Това като последица е много по-тежко, отколкото последиците дори на лишаването от родителски права, считано за най-строгото семейноправно наказание на виновния родител. Лишеният от права родител може да поддържа лични отношения с детето, при режима определен от съда, може да поиска и да му бъдат възстановени отнетите права (чл. 76 и чл. 77 СК), докато при осиновяването всички права и задължения се прекратяват – родителят губи детето завинаги.

Освен това, в производството по осиновяване, което по своя характер е производство от типа на съдебните охранителни производства⁵, съдът е натоварен да извърши установителна дейност, да изследва поведението на родителя, при което може да се стигне до спор за право. Възникналият спор се разглежда без да са налице процесуалните гаранции на едно състезателно исково производство. Пораждат се съмнения за преднамереност, необективност и на-

⁵ За характера на осиновителното производство вж. Л. Ненова, цит. съч., с. 335 и сл.; вж. и Ц. Цанкова в студията "За характера на осиновителното производство", Годишник на СУ, ЮФ, т. XXI, 1978 г.

тиск върху родителя. Изискването да бъде призован и изслушан родителят е безспорно грижа за неговия интерес, но законът е създал предпоставка за нарушаване на тайната на осиновяването. В производството се призовават и участват и осиновяващи, и родители. Поставянето им в контакт и конфликтът на интереси може да имат най-различни негативни последици. Родителите добиват сведения за осиновителите и те са толкова по-пълни и изчерпателни, колкото по-добре процедира и си върши работата съдът, за да направи своята обоснована преценка за интереса на осиновявания от допускане на осиновяването. Това създава опасност за спокойното, нормално изграждане и съществуване на осиновителната връзка, нещо което не може да не носи риск за бъдещето на осиновяването и да не засяга интересите на детето. Не са изключени евентуални шантаж и изнудване, създаване на условия за разстройване на отношенията между осиновител и осиновен, провокиране на конфликти, за да се прекрати осиновяването или извличат материални изгоди.

8. Вижда се, че разпоредбите на чл. 57 СК показват ред **несъвършенства** и търпят **критика** в много отношения. Следва да се има предвид още, че допускането да се извърши осиновяване, което отнема детето против волята на родителя, нелишен формално от права, е нарушение на Конвенцията за правата на детето и по-специално на чл. 5, 7, 9, 21, б. "а". Нарушава се и чл. 48, ал. 5 на Конституцията на РБългария.

Необходимата промяна на закона е намерила израз в Проекта чрез въвеждане на съвършено ново разрешение – създаването на регистрите за деца, подлежащи на осиновяване. Предварително, в самостоятелно съдебно производство преди производството по осиновяване, ще бъдат установявани обстоятелствата, които визира сега чл. 57, ал. 2 СК, и с влязъл в сила съдебен акт ще се реши, че детето може в бъдеще да бъде осиновено. То ще бъде включено в регистъра на децата, подлежащи на осиновяване. Родителят няма да участва при извършване на осиновяването, така както е в хипотезата на предлаганото ново законово решение е в яснотата на положението на детето и осигурената възможност бързо и безпрепятствено да се извърши осиновяване. То е още и в това, че вниманието на съда ще бъде съсредоточено върху установяването годността на осиновяващите да поемат и осъществяват родителски функции и на интереса на детето от осиновяването. Съдебният акт по предварителното производство гарантира сигурност още преди започването на процедурата по осиновяването, а това е необходимо на осиновяващите, когато окончателно решават да извършат осиновителния акт. Тази яснота и сигурност ще имат и насърчаваща роля – да отстраняват колебанията и мотивират към извършване на осиновявания. Запазва се тайната на осиновяването. В същото време правата и интересите на родителите са защитени чрез особеното исково производство.

9. При един законопроект, който внася радикални промени в правната регламентация, какъвто е разглежданият Проект, изискването е да се даде добре балансирана уредба с възможност за осигуряване защитата на интереса на децата, както при вътрешното, така и при международното осиновяване. Затова и той е обект на изострено внимание и критичност. Търсим в разпоредбите

адекватен отговор на въпросите, които животът и международните ангажименти на страната са поставили, осигуряване бъдещото развитие на института.

В Народното събрание се прие на второ четене на проекта **Законът за изменение и допълнение на Закона за закрила на детето** (ЗЗакрД). Скоро новите положения в този закон ще бъдат действащо право. Те засягат и института на осиновяването, изискват изменения в него, защото осиновяването е посочено в чл. 4 като мярка за закрила по ЗЗакрД. По това ново положение би могло да се спори – аргументи “против” има достатъчно. Фактът на посочване между мерките за закрила и на осиновяването обаче показва, че каквито и изменения да се извършат в СК, трябва да се държи сметка за дейността на органа по закрила на детето, насочена към осъществяването на тази мярка. И това се отнася преди всичко за проектираните промени при уреждане на фактическия състав за пораждане на осиновителното правоотношение – условията за допустимост и реда за извършване на осиновяването. Още повече, че точно в тази област са и най-важните промени, предложени от проекта. Новите правила засягат съществени лични права и се свързват с големи очаквания за повишаване ефективността на института. Въпросът е дали радикалната промяна е обоснована, дали правните разрешения са социално оправдани с оглед традиция и народопсихология, дали е осигурена нужната приемственост и дали ще способстват за развитието на института на осиновяването, за увеличаване на броя на вътрешните осиновявания, какво въздействие ще имат за действително изграждане на отношения родители – деца, с тяхното богато правно и неправно съдържание. Точно и добре ли е премерено всичко, защото в тази деликатна сфера крайните решения са неуместни, а неудачите се възпроизвеждат трайно в хилядите съдби на осиновените деца.

Много сериозно може да се спори дали по своите характеристики и цел осиновяването е мярка по ЗЗакрД, като другите мерки, посочени в чл. 4 на закона. То нито има временен характер, нито дава заместваща грижа в семейна среда или предоставя условия на живот, каквито откриваме в специализираните институции, където семейната среда на отглеждане по определение е изключена (вж. § 5 на ЗЗакрД). Осиновителният акт не е просто отглеждане в семейна среда. Той дава нещо различно от мерките по ЗЗакрД, които впрочем са твърде разнородни, а някои от тях и неопределени. Неговото предназначение е да даде на детето родители, да създаде семейноправни отношения, детето да получи родителска грижа от майка и от баща. Положението, което се създава, е както при биологични родители. Осиновяването е основание за нов семеен статус на детето. Поражда система от родствени връзки. Самото то се основава на свободно формираната и формално изявена воля на едно лице да стане родител и да се грижи за детето като свое. То слага началото на потомство на осиновителя. Осиновеният дължи синовна грижа, така както осиновителят дължи и носи отговорност за предоставяне на родителска грижа (чл. 68 и чл. 69 СК). Участието на органа по закрила на детето в подготовката за извършване на осиновяването и пораждане на отношението осиновител – осиновен, не превръща последното в “мярка”. Затова и към него са неприложими правилата на ЗЗакрД, установени за другите мерки. А и осиновено може да бъде и дете, спрямо което не са необходими мерки за закрила – просто в изпълнение

на онова основно правило, записано в Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (чл. 12) за правото на семейство на всеки, както и всички онези норми на Конвенцията за детето, които сочат като критерий и цел на правната регламентация "най-добрия интерес на детето".

Ако все пак искаме да видим в осиновяването една "мярка за закрила", то това е мярка, механизъм на семейното право. Защото по силата на семейноправна норма се създава семейноправно отношение, на основата на доброволното и свободно съгласие на заинтересованите лица (чл. 1, 54, 60 и 61 СК). Уточнението, което прави чл. 4, т. 3 на ЗЗакрД е, че то е мярка "съгласно Семейния кодекс". Това е минималният компромис с оглед истинската същност и предназначение на осиновяването. Но и това уточнение е достатъчно, за да се открие същностната разлика от другите мерки, предприемани в закрила на детето. То показва, че се установява изрично легално препращане към уредбата на семейния закон и ролята на органите по закрила на детето, колкото голяма и отговорна да е тя, ще бъде ограничена в рамките на подготовка за учредяване на осиновителното отношение, че дейността им предхожда съдебното производство за осиновяване. Означава още, че съдът е органът, който трябва да решава окончателно въпроса за интереса на детето от допускане на осиновяването. Затова и разпоредбите в Проекта, които въвеждат прекалено много административни елементи в процедурата и водят до омаловажаване на ролята на съда и съдебното производство, трябва да бъдат преосмислени. Те не само не отговарят на изискването за осигуряване на най-добрия интерес на детето, но граничат и с неконституционосъобразност.

Във всички случаи необходимо е Проектът да отчете внимателно и синхронизира правните разрешения за осиновяването с новите положения в ЗЗакрД.

10. От включените в Законопроекта многобройни изменения на СК ще се спра само върху **уредбата на регистрите**. Предвидено е създаване и поддържане на регистър на подлежащите на осиновяване деца и на регистър на кандидат-осиновители. Регистрите ще се водят от общинските дирекции по социално подпомагане.

Създаването на регистри трябва да бъде оценено положително. Още през 2000 г. в ЗЗакрД, в чл. 21, т. 6, беше предвидено съставянето и поддържането в актуалност на регистри относно деца, които могат да бъдат осиновени. Законът възложи на Държавната агенция за закрила на детето да създаде и поддържа информационна система за децата, които могат да бъдат осиновени (чл. 19, т. 8, б. "б"). В проекта на Закона за изм. и доп. на ЗЗакрД (в предлагания нов чл. 17а при изброяване правомощията на председателя на Държавната агенция по закрила на децата и неговата администрация) изрично е посочено, че се създава и поддържа национална информационна система за децата, които могат да бъдат осиновени, и за осиновители и кандидат-осиновители – чл. 17а, т. 7, б. "б" и "в", а в изменения чл. 21, т. 6, б. "и" е предвидено, че дирекциите за социално подпомагане съставят и поддържат регистри на осиновители и кандидат-осиновители. Тук следва да се отбележи също задължението на дирекцията да проучва кандидатите, да дава писмено становище за годността им, да осигурява наблюдение в следосиновителния период за срок от една година от датата на осиновяването. Проектът на Закона за изм. и доп. на СК,

от своя страна, предвижда Министерство на правосъдието да води регистър на децата, които могат да бъдат осиновени от чужденец – чл. 136а, ал. 2, т. 6, като за тази цел то получава информация от дирекциите по социално подпомагане в общините, съгласно чл. 53а, ал. 1 на Проекта. Следва да се отбележи, че изискването за регистри, водени от различни централни органи, които отговарят за провеждането на държавната политика по отношение на децата и извършването на осиновявания, крие опасности – от една страна, с оглед на оперативност и осигуряване пълнота и безпротиворечивост на информацията и, от друга страна, от необходимостта от точно разпределяне на компетентностите, съгласуваност в действията и разграничаване и носене на отговорностите за законосъобразност, за осигуряване разкриването и действителното съобразяване с най-добрия интерес на осиновяваните деца. На практика не се вижда каква е ролята на Държавната агенция по закрила на детето при извършване на международните осиновявания. Посочено е само, че неин представител е включен в Съвета по международни осиновявания, а целта на промените в ЗЗакрД е агенцията да бъде ефективен орган на изпълнителната власт за провеждане държавната политика за закрила на детето. Съмнения относно ефикасността на уредбите възникват и защото с изменението на Закона за социално подпомагане (ДВ, бр. 120 от 29.12.2002 г.) се създадоха Агенция за социално подпомагане и регионални дирекции за социално подпомагане в областните административни центрове и дирекции “Социално подпомагане” на територията на всяка община, като в последните се създават отдели “Закрила на детето” (чл. 5 на закона). Една несъгласуваност в регламентацията по трите закона – СК, ЗЗакрД, ЗСП може да създаде затруднения, включително и поради това, че във всеки от законите е предвидено да бъдат издадени няколко подзаконови нормативни актове.

11. Регистърът на подлежащите на осиновяване деца е регламентиран в три члена – 53а, 53б и 53в на Проекта.

Новият чл. 53а носи заглавие “Регистър на деца, които могат да бъдат осиновени”. От съдържанието на този член с две алинеи трябва да разберем дали това се отнася до двата вида осиновяване и дали регистърът включва всички деца, независимо от семейния им статус. Но алинея първа ни казва само, че регистърът се води от дирекцията в общината, а алинея втора ни праща към Наредба на министъра на правосъдието и министъра на труда и социалната политика. С други думи, те не дават ясно отговор на поставените въпроси, но общото формулиране на текста и заглавието създава впечатление, че на регистриране подлежат всички деца, независимо от вида осиновяване. Запознаем ли се със съдържанието на чл. 53б можем да направим извод, различен от този, който следва от чл. 53а, а именно че регистърът обхваща само случаите на пълно осиновяване. При това с изключения – за осиновяване от съпруг на родителя на детето и за дядо и баба, които осиновяват свой внук (вж. условията за допустимост на осиновяването в чл. 52 СК). Ако идеята на носителите на Проекта е регистърът да се отнася само до случаите на пълно осиновяване, тя трябва да бъде изрично изразена, включително и чрез промяна на заглавието на чл. 53а. Друг е въпросът дали не следва да се обмисли за някои от посочените в чл. 53б хипотези в определени случаи да се допуска и извършване на непълно осиновяване. Това би било уместно. Няма съмнение, че едно

непълно осиновяване ще отговаря по-добре на интереса на детето и може да осигури по-добра закрила в сравнение с настаняването му в приемно семейство, каквато е следващата по ред мярка по ЗЗакрД. Защото, и непълното осиновяване дава семеен статус на детето, дава му родител и родителска грижа, каквито никоя друга “мярка” не може да осигури. А това ще е и една нова възможност за отглеждане на деца от осиновители с присъщите права и задължения на родители.

12. Предлаганият **нов член 53б** урежда **няколко хипотези** и реда за включване на децата в регистъра за осиновяване. Принципът е, че може да се осинови пълно (чл. 61 СК) само дете, което е включено в регистъра.

Алинея 2 на чл. 53б урежда първата група случаи – деца, настанени в специализирана институция, когато:

- е дадено предварително съгласие от родителите за пълно осиновяване;
- родителите са неизвестни;
- родителите са починали;
- родителите са лишени от родителски права;
- родителите са изоставили детето.

Посочените случаи, алтернативно дадени, са свършено различни правно, социално, психологически, морално, дори чисто битово. В специализирана институция могат да бъдат настанени деца с различно семейноправно положение. Следователно, налага се различен подход, различно правно решение. Законопроектът обаче не прави разлика и дава само едно: всички деца се включват служебно в регистъра само въз основа на уведомление от ръководителя на специализираната институция.

13. Въпросът е преди всичко за **децата, чиито родители са починали**. Правното положение на дете с починали родители не е еднакво и не може да бъде еднакво с това на дете с неизвестни родители: детето има родствен кръг по бащина и майчина линия; определена категория лица от рода му дължат издръжка; то има право на наследствена пенсия; има качество на наследник на починалите си родители и може да бъде наследник и на други наследодатели роднини; има собствено имущество; като член на семейството на родителите си то е субект и на система от семейноправни връзки – по права и по съребрена линия – напр. дядо, баба, братя, сестри, чичо, леля, братовчеди и т.н.; било е отглеждано в семейство (дори когато родителите не са живели заедно или семейството е било непълно); то е получавало родителски грижи, обич, внимание и ласки; то има спомени за родна семейна среда; на него задължително му се назначава настойник, респ. попечител, от кръга на роднините и близките на семейството (чл. 115 СК). Положението му е свършено различно от това на дете с неизвестни родители, което няма родственосемеен кръг, никакви семейноправни връзки, не е получавало и отникъде не би могло да получи семейна грижа или подкрепа и за него настойник по право е ръководителят на институцията (чл. 128 СК). Затова и децата на починали родители не трябва да бъдат включени в категорията деца, които по административен ред служебно се вписват в регистъра. За тяхното включване трябва конкретна преценка и тя да се направи от съда.

14. Служебно се вписват в регистъра и децата, които според Проекта **ро-**

дителите са “изоставили”. Понятието е употребено с неясен смисъл. В Закона за гражданската регистрация се говори за “намерени, изоставени, подхвърлени новородени деца...” (чл. 48), т.е. деца, за които следва да се състави акт за раждане. Децата или ще бъдат с неизвестен произход, или ще бъдат намерени, подхвърлени деца, т.е. правното им положение ще бъде отнесено към другите категории посочени в чл. 53б, ал. 2. Ако детето е с неизвестни родители, тогава “изоставени” губи всякакво правно значение. Ако бъде установен родител – случаят ще бъде подведен към хипотезите на следващите ал. 3 или ал. 5 на чл. 53б и вписването в регистъра ще може да се извърши само въз основа на съдебно решение. По-добре би било за тази хипотеза да се създаде задължение на органа по закрила на детето да предприеме действия за установяване произхода на детето. ЗЗакрД дава широка възможност за практическа оперативна дейност и за процесуално представителство в интерес на детето (вж. и чл. 15, ал. 6). Осиновяването трябва да бъде допустимо, само ако служебно са положени усилия за установяване произхода и ако гражданският статус на детето е изяснен, вкл. детето да има назначен настойник.

15. Различно е положението и на децата, чиито родители са **лишени от родителски права**. Основанието за лишаване по чл. 75 СК може да бъде различно – виновно поведение на родителя или обективни причини. Лишаването от права не освобождава родителя от родителските задължения. Член 76 СК показва, че то е временна мярка – може да бъде променена и отменена, дори когато детето е настанено в специализирана институция. Съдът определя мерките винаги в съответствие с конкретната ситуация в семейството. Безспорно е, че детето има установен произход, че има родителска среда, има и установен семеен статус и родовосемейни връзки. То би могло да бъде настанено за отглеждане и в приемно семейство, и при близки и роднини. На него задължително се назначава настойник, респ. попечител, чието мнение трябва да се вземе в производството по осиновяване. Едва ли служебното включване в регистъра е най-удачно. Мястото на настаняване е недостатъчен критерий. Необходима е конкретната преценка на съда.

16. В ал. 3 на чл. 53б се урежда включването в регистъра на деца, които **временно са настанени в специализирана институция**. Това е решаващото обстоятелство. Без значение е основанието за настаняване. Законопроектът като че ли следва сегашния текст на чл. 57, ал. 2 СК, защото редакцията на текста твърде много напомня тази разпоредба, като веднага прави впечатление, че срокът е намален от една година на шест месеца. Казва се, че детето се отглежда в институцията и не е потърсено шест месеца след изтичане на срока за който е настанено. Освен че не е ясно от кого трябва да е “потърсено” детето, неясно е и дали тук попадат случаите на настаняване по чл. 27 ЗЗакрД, когато настаняването е административна мярка, предприета от органа по закрила на детето. Настаняването може да е основано и на съдебно решение по чл. 26 ЗЗакрД. Няма разграничение на хипотезите. Може само да се предполага, че детето е трябвало да бъде потърсено от родителите. А и какво означава “потърсено” – дали да се прояви интерес или да се осъществи и поддържа личен контакт с детето. Или може би да се предприемат действия от родителите и те да вземат детето от институцията. Както и да се разбира текстът

(а е наложително да се даде ясна редакция), ал. 3 установява, че включването в регистъра става въз основа на решение на районния съд по искане на общинската дирекция за социално подпомагане или на прокурора. Съдебното производство е уредено в новия чл. 53в. Редът на включване в регистъра на детето е същият, както за случаите по ал. 5 – когато родителите поискат включването в регистъра.

17. В ал. 5 на чл. 53б на Проекта е уредена хипотезата, когато детето не е настанено в специализирана институция или в приемно семейство. Тогава включването в регистъра става след искане на родителите, щом се желае осиновяването да бъде пълно. Без значение е дали детето живее при родителите или при близки и роднини – по волята на родителите или настанено от органа по закрила на детето. Това ни изправя пред въпроса, при какви условия ще бъдат включени в регистъра деца, които не са в специализирана институция, а са настанени в приемно семейство, защото и в двете разгледани по-горе хипотези – по ал. 2 и по ал. 3, се урежда положението само на децата, които са в институция. Оказва се, че има празнота в предлаганата от Проекта правна регламентация, и тя трябва да бъде отстранена. В приемно семейство могат да бъдат настанени деца, чиито родители са починали или са лишени от родителски права, а също и когато родителите им са неизвестни, или са ги “изоставили”. ЗЗакрД не ограничава приложното поле на мярката “настаняване в приемно семейство” само до определени случаи. Изборът приемно семейство или специализирана институция се прави с оглед интереса на детето. В чл. 53б, ал. 5 трябва да се уреди общата хипотеза, когато родителите желаят да дадат детето си за осиновяване (разбира се, като предварително се определи ясно позицията на законодателя – дали това ще се отнася само за пълното осиновяване), а осиновяващи няма да бъдат посочените в изключението по ал. 4 лица – дядо, баба и съпруг на родител. Уместно е да се обмисли разширяване на изключението чрез включване в него и на осиновяване от роднините по съребрена линия – вуйчо, чичо, леля. Това е житейски много често срещана хипотеза, при която родствената връзка и емоционалните и морални съображения играят голяма роля и мотивират извършването на осиновяване. То е в интерес на детето, което остава в същата семейна среда и получава родителски грижи от кръвно близки нему и морално ангажирани с отглеждането и възпитанието му лица.

Искането на родителите за включването на детето в регистъра означава, че се дава бланкетно съгласие за бъдещо осиновяване от посочен от органа по закрила на детето осиновител. Но Проектът изисква изрично към молбата да се приложи “предварително съгласие”. Вероятно става дума за декларация за предварително съгласие, но тя е излишна. Достатъчно е депозирането от родителите на молбата. Искането има значение на волеизявление за съгласие, а и включването на детето в регистъра става на основата на решението на районния съд, който ще извърши проверката за наличие на всички условия и свободното доброволно съгласие на родителите.

18. Член 53в на Проекта е озаглавен “Производство по включване в регистъра”. От съдържанието му обаче се вижда, че обхваща само случаите по чл. 53б – деца, оставени в специализирана институция и непотърсени в шестмесечния срок от изтичане на срока за настаняване. Вън от приложното му поле

остават другите хипотези на включване на децата в регистъра. А въпросът е от изключително значение. Освен сериозната материалноправна последица – възможност детето да бъде осиновено, във всички случаи стои и проблемът за правата на родителите и тяхната защита. Такава може да даде едно исково производство, каквото именно урежда чл. 53в на Проекта.

Анализът на разпоредбите показва, че *спорното производство* се развива в две инстанции – пред районния и окръжния съд. Предмет на делото е правото на родителя да даде съгласие за осиновяването на детето си или да го откаже. Затова уместно е предвидено да участва и прокурор. Това е гаранция за защитата на личното право на всеки гражданин да бъде родител и на правото му да се грижи за детето си, защото грижата за децата не е само правно задължение. Тя е и право, конституционно закрепено (чл. 47, ал. 1 на Конституцията на РБ). Правото е признато и от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи. То е другата страна на “особената закрила на децата”. Затова с отнемането от Проекта на възможността за касационно обжалване не само се нарушава установеното от Основния закон право на еднаква защита на всички граждани, но и се отстъпва от принципа за осигуряване особена закрила на децата, което също е конституционно нарушение.

Предвидено е в това производство да бъде изслушано и детето. Това е правилно, но следва да е ясно, че становището на детето не е нито съгласие, нито мнение, каквито се изискват от чл. 54 СК. Това е производство не за осиновяване, а само за създаване предпоставките за бъдещо производство по осиновяване. В него се решава въпросът дали съобразно волята на родителите детето би могло да бъде осиновено, като се включи в регистъра. Волеизявлението на родителите е своеобразен отказ от родителски права, предоставяне на възможност на органа за закрила по негова преценка да осигури осиновяване. Тук детето взема отношение по поведението и волеизявлението на родителя. Разпоредбата е конкретизация на общото правило на чл.15 ЗЗакрД за участие на децата във всяко административно или съдебно производство, по което се засягат техни права и интереси. Несъмнено, посоченото в чл. 53в на Проекта е такова производство.

19. Във връзка със съгласието на родителите трябва да се отбележи и разпоредбата на **новия чл. 56а**. Той за първи път в нашето семейно право урежда възможността за оттегляне на предварително дадено от родителя съгласие за пълно осиновяване. Този член попълва една празнота в закона и съответства на изискванията на Конвенцията за защита на правата на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване (чл. 4). Желателна е обаче сериозна преработка на разпоредбите, за да се осигури пълно и безпротиворечиво разбиране на смисъла им, прецизиране на хипотезите и правотехническо подобряване. Следва да се обмисли и създаване на уредба на оттегляне съгласието и от другите лица, за които законът установява задължително даване на съгласие (чл. 54 СК). Трябва да се уреди и крайният момент, до който оттеглянето е допустимо – именно до приключване на осиновителното производство. Самото производство за оттегляне на съгласието трябва да е така уредено, че реално да осигурява осъществяването на правото на родителя. В противен случай е възможно нарушаване не само на чл. 47, ал. 1 на Конституцията

на РБ, но и на посочения чл. 4 на Конвенцията за международното осиновяване.

20. Вторият вид регистър е **регистърът на желаещите да осиновят дете**. И тук възникват редица въпроси, както относно регистъра, така и относно предвиденото в Проекта “разрешение” за осиновяване.

В новия чл. 57б на Проекта е предвидено, че лице, което желае да извърши пълно осиновяване, трябва да получи разрешение от дирекцията по социално подпомагане в общината по настоящия си адрес. То се дава след извършване на социално проучване за годността на лицето да бъде осиновител. Разрешението е със срок на действие две години. Въз основа на него се извършва включването в регистъра на кандидат-осиновителите. Вписването в регистъра дава шанс на лицето да бъде определено като подходящ осиновител на дете, което от своя страна също е включено в регистър – този на децата, подлежащи на осиновяване. Според чл. 57в определянето на подходящия осиновител става от Съвет по осиновяване, който се създава към дирекцията за социално подпомагане в административния център на областта (чл. 57в).

Анализирайки уредбата в Проекта откриваме един много съществен недостатък – липсата на единен национален регистър. Не е изяснено и отношението на общинските регистри към тези в областния център и връзките между регистрите в отделните общини. Това означава, че постигането на посочената и в Мотивите на законопроекта цел – да се отстранят условията за корупционна среда, да се въведе ред и контрол при извършване на осиновявания, ще бъде подложено на сериозно изпитание. Не би могло реално да се осъществи и предвиденото в новия чл. 57а на Проекта предимство на вътрешното пред международното осиновяване поради липса на информация за невъзможност да се осигурят семейни условия за отглеждане на детето на територията на цялата страна. Министерството на правосъдието ще бъде информирано от дирекцията по социално подпомагане към общината, т.е. информация ще има само за отделните общини. Това показва, че със законопроекта не са създадени условия за точно прилагане на чл. 21 от Конвенцията за правата на детето, която определя международното осиновяване като алтернатива, само ако е невъзможно отглеждане на детето в страната.

Въведеното от закона понятие “кандидат-осиновители” едва ли е най-добро-то смислово и езиково за означение на лицата, които желаят да станат родители като осиновят дете. Възражения поражда и понятието “разрешение” – всъщност става дума за съгласие. Би могло да се дискутира изобщо върху необходимостта от “разрешение”. Защото то е само едно законово условие за включването в регистъра. За определянето на лицето като подходящ осиновител на дадено дете, предпоставката е не разрешението, а това, че желаещият да осинови е включен в регистъра. Разрешението е само един междинен акт в процедура по включването в регистъра.

Въпроси възникват и във връзка с целесъобразността на срока на действие на разрешението (две години), евентуалното подновяване, отпадането от регистъра и др. – все въпроси, които имат голямо значение, защото в Проекта е предвидено, че ако не е спазено изискването на чл. 57б, ал. 4 и осиновяването е извършено, без осиновяващият да има разрешение, т.е. без да е включен в регистъра, то е унищожавемо (чл. 64, ал. 1, т. 1 в новата редакция).

Това е изключително тежка семейноправна санкция, която основно засяга интереса на детето. Не може да се приеме, че това е особена грижа или особена закрила за детето, защото се създава опасност за съществуването на вече създаденото и проявяващо нормалните си последици осиновително правоотношение. Още повече, че унищожаване може да бъде поискано винаги и не само от страните, но и от прокурора. Искът не е ограничен със срок и законът не предвижда саниране на осиновяването при това нарушение.

21. Създаването с чл. 57в на Проекта **съвети по осиновяване** към дирекциите по социално подпомагане в административните центрове на областите са нови административни структури, на които е предоставена изключително важна и отговорна компетентност. Те трябва да определят подходящия осиновител за всяко дете, включено в регистъра за осиновяване в общините на територията на областта. Определеният за осиновител се уведомява и той подава чрез дирекцията за социално подпомагане в общината молба до окръжния съд за допускане на осиновяването. Ако не подаде молба в предвидения едномесечен срок, съветът определя друг подходящ осиновител на детето.

Сериозни критични бележки могат да бъдат направени и по този текст на Проекта в частта, която урежда състава и дейността на Съвета по осиновяване. Трябва сериозно да се обмисли обхватът на уредбата, нейното съдържание. Предвидена е твърде широка делегация за подзаконово уреждане, липсват основополагащи положения, които дават гаранция за законосъобразност и правилна оценка на интереса на детето при дейността на съвета. Нерешени са въпросите относно компетентност (кои осиновявания ще са предмет на разглеждане – пълни или непълни); кворум; начин на вземане на решение – единодушие/мнозинство; мотивиране на решението; контрол върху него; платено или почетно участие в съвета. Изключително важно е изрично да бъдат посочени критериите, от които се ръководи съветът при определяне на осиновителя. Те трябва да са законово определени, постоянни, общи за всички съвети и публично известни. Бланкетната норма за съобразяване с най-добрия интерес на детето (но дори тя не фигурира в текста) трябва да бъде изпълнена с конкретно съдържание чрез посочване на обстоятелствата и признаците, които се съдържат в интереса. От уредбата трябва да се разбира правното значение на акта на съвета. Нужно е да се обмисли дали е удачно той да определя подходящия осиновител или следва само да предлага такъв, а решението да се взема от органа по закрила на детето. Отговорът зависи и от правното положение на съвета – дали е консултативен или самостоятелен орган с разпоредителни функции и какво е виждането за ролята на ръководителя на дирекцията за социално подпомагане.

Отговор не е даден и на принципния въпрос, дали актът на съвета за определяне на осиновител ще може да се обжалва от заинтересовани лица – други кандидат-осиновители, включени в регистъра на общината, респективно на областта. А той е свързан с ясна концепция за правното значение на актовете на съвета по осиновяване и с въпроса за публичността на регистрите. Нищо не ни казва по този въпрос и новият чл. 67а на Проекта, озаглавен “Защита на личните данни”, макар текстът да има предназначението да уреди въпроса за опазване тайната на осиновяването.

Необходимо е да се обмисли и въпросът за участие на прокурор в производството пред съвета. Защото предвиденото изменение на чл. 59 СК не предвижда участие на прокурор в съдебното производство по осиновяване, което протича в закрито заседание. Въвеждането на закрито заседание е едно недомислие, което не може да бъде подкрепено с никакви сериозни аргументи. Това е положение, което драстично се разминава с изискването за “особена закрила” на децата. Без никакво социално и правно основание се отнема съществуваща и показала ефикасността си гаранция за защита интереса на осиновяваното дете и всички лица по чл. 54 и 55 СК, а съдът се превръща в регистратор на положението, така както и доколкото то е установено от един аморфен и неконтролиран в своята дейност и преценка съвет по осиновяване.

Предвидено е задължение на съвета да уведоми Министерство на правосъдието, когато “няма подходящ осиновител”, за да се включи детето в регистъра за международни осиновявания. Ако търсенето на “подходящ осиновител” е само в определен териториално ограничен район, то тогава уредбата е в противоречие с чл. 21 на Конвенцията за правата на детето. Не е уредена и обратната връзка – какво е положението на детето, ако не се намери подходящ осиновител-чужденец. Не е ясно и съотношението между уведомяването, което съветът е длъжен да извърши “незабавно”, и задължението за ежемесечната информация по новия чл. 136а, ал. 3 за всички деца, включени в регистъра на общината, и даване на сведения за възможностите за отглеждане в страната. Сведения, с каквито впрочем нито общинските, нито областните дирекции разполагат.

22. Въпросите в изложението са само част от питанията, които Проектът поставя. Но те достатъчно ясно показват какво е необходимо, за да има действително пълна и подобрена правна регламентация.

Интересът на обществеността към института на осиновяването е бил винаги много голям. Това е обяснимо, тъй като чрез осиновителния акт се осигурява отглеждането на децата от родители в семейство и се решават социални проблеми, които в днешното време на радикални промени и изпитания са особено остри. Добре е, че обществената активност в закрила на децата и осигуряване на техния най-добър интерес непрекъснато нараства. Добре е, че в търсенето на различни решения, за да се отговори на интереса и подобри положението на децата, особено на тези които се намират в специализираните институции за отглеждане и възпитание и тези, които наричаме “проблемни” и “рискови”, ясно се вижда значението на този традиционен, изпитан и жизнен правен институт. Защото осиновяването дава това, което никой друг институт на правото не може да даде на децата – родители, дом, родителска грижа и сигурност, такива каквито се предоставят на родните деца в семейството, а с това и друга социална среда и шанс за развитие. Очакванията на обществото трябва да се оправдаят. Това изисква и добре обмислени, допълнени и прецизирани текстове на закона преди второто четене на Проекта. Това е необходимо и за да се отразят точно мотивите и идеите, вложени в измененията на института на осиновяването и за да се осигури ефективност на новата правна уредба.

Summary

The Child Adoption and the Amendment and Supplement to the Family Code Bill

Prof. Dr. Tsanka Tsankova, Doctor in Law

The Bill, introduced in Parliament on 14 January and debated on 21 February 2003, envisages numerous substantial changes to the regulation of family relations and in particular to child adoption.

The article makes a thorough critical analysis of the new provisions concerning this fundamental family law matter. It points out that changes are a necessity in view of the need to conform to social developments and the international obligations of Bulgaria.

The author concentrates on the problems related to the consent of the biological parents and the procedure for adoption.

Following a comprehensive examination of the subject the author concludes that some of the new provisions need further serious consideration before the second debate in Parliament and makes detailed specific suggestions.

ПРАВОТО НА ЛИЧНИ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РОДИТЕЛИТЕ И ДЕЦАТА: КРИТИЧЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ ДЕЙСТВАЩОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРАКТИКАТА

Д-р Велина Тогорова*

Проблем за поддържането на лични отношения между родителите и децата почти винаги възниква в контекста на прекратяването на брака или на друг тип връзка между родителите. В съвременния свят все по-голям брой деца и родители се изправят пред нуждата да организират личните си отношения в нови условия. Разкъсването на семейните връзки, независимо дали те са били основани на брака или на съвместното съжителство, днес става обичайно явление, включително за българското общество. Семейното поведение се либерализира, което личи от новите форми на семеен живот. Увеличават се и семейните отношения с международен елемент, при които конфликтите по повод на децата са особено тежки.

Ето защо към правната уредба се поставят сериозни изисквания – да осигури реалното осъществяване на правата и интересите както на децата, така и на родителите. Понякога това е трудно постижимо, поради деликатната област на лични и семейни отношения, в която правната намеса не винаги е най-ефективната и оправданата. Затова, наред със стремежа към усъвършенстване на правните механизми за въздействие, е необходимо да се мисли все повече за привличане на неправни средства и методи като консултиране, посредничество при решаване на конфликти, психологическа помощ за деца и родители и др. под.

Това поставя нови изисквания не само пред правото, но и пред социалната политика и особено пред политиката за благосъстоянието на децата. Редицата международни конвенции, приети от различни международни организации, като Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД) и Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ), конвенциите на Хагската конференция по международно частно право и на Съвета на Европа, представляват опит да се отговори на тези високи изисквания с цел най-добрата възможна защита на интересите на децата¹. България вече е ратифицирала или е в процес на ратификация на тази конвенции. Това поставя българската уредба в нова среда и налага критичния ѝ анализ с оглед евентуалната ѝ промяна.

Целта на тази статия е да очертае някои области, в които критичната дискусия и промените са особено необходими. Изходна точка на анализа са след-

---

* Главен асистент по Семейно и наследствено право в Юридическия факултет на Пловдивския университет.

¹ Хагска Конвенция от 25 октомври 1980 г. относно гражданските аспекти на международното отвлечане на деца; Конвенция от 20 май 1980 г. относно признаването и изпълнението на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителски права (Люксембургска).

ните твърдения и допускания:

– Уредбата на правото на контакт (лични отношения) е свързана с уредбата на развода и неговите последици, а тази уредба не отразява съвременните форми на семеен живот и не зачита в достатъчна степен човешките права на съпрузите и децата.

– На второ място, българската правна уредба е изградена върху разбирането, че личните отношения между родителите и децата при развод или разделя са чисто семейноправна материя. Това оставя малко пространство за намеса на помагащи институции и специалисти.

– На трето място, уредбата и практиката са недостатъчно ориентирани към интересите и правата на децата.

– Не на последно място, изпълнението на решенията на съда относно правото на контакти не отговаря на нормите за защита на правата на човека. Българската държава все още не е изпълнила ангажимента си да ревизира уредбата на това изпълнение, който е поет при сключването на приятелското споразумение по първия български случай на засягане на правото на личен и семеен живот, отнесен пред Комисията по правата на човека в Страсбург през 1995 г.²

История и философия на уредбата

Правото на личен контакт (лични отношения) между родителите и децата се урежда от Семейния кодекс като една от последиците от развода между родителите (чл. 106). Поради това действащата уредба е свързана с уредбата и с философията на развода. Наред със значението му на произтичащо от семейните отношения право обаче, правото на лични отношения между родителите и децата е човешко право, защитено и от международни конвенции като ЕКПЧ³ и КПД⁴.

За първи път правото на лични отношения се урежда от Наредбата-закон за брака (1945 г.) като лично право на родителя, който не упражнява родителските права след развода. Този родител “има **право** да запази с тях (*гецата*) подходящи **лични отношения**” (чл. 45, ал. 2).

След 1949 г. терминологията на правата е изоставена и уредбата говори за “**мерки** относно личните отношения между децата и родителите”⁵. Определянето на мерките за лични отношения се извършва от съда **служебно** “**при допускането на развода...**”, т.е. в рамките на бракоразводното решение като една от последиците от развода (чл. 106, ал. 1 от СК). Известно е, че това правило се отнася само за една единствена хипотеза на развод – поради

² Вж. жалба № 27496/95 г. и приятелското споразумение по жалбата в списание “Правата на човека”, 1, 1998 г., Приложение.

³ Чл. 8, т. 1 от Конвенцията – “Право на неприкосновеност на личния и семейния живот, на жилището и тайната на кореспонденцията.”

⁴ Чл. 9, т. 3 от КПД: “Държавите-страни по Конвенцията зачитат правото на детето, което е отделено от единия или от двамата си родители, да поддържа лични отношения и пряк контакт с двамата си родители редовно, освен ако това противоречи на най-добрите интереси на детето”.

⁵ Вж. чл. 54 от Закона за лицата и семейството (1949 г.), чл. 29 от Семейния кодекс (1968 г.) и чл. 106 от Семейния кодекс (1985 г.).

дълбоко и непоправимо разстройство на брака, когато съдът се произнася служебно и по въпроса за брачната вина (чл. 99, ал. 2 от СК)⁶.

В рамките на бракоразводния процес, съдът избира **един от родителите**, който ще упражнява родителските права след развода и при когото ще живее детето. За другия родител се определят мерки за лични отношения. Логиката на уредбата е, че разводът и раздялата на родителите създават практически затруднения за съвместното упражняване на правата и това е несъвместимо с интересите на децата⁷.

Няма единство в правната теория при тълкуването на тази уредба. Дори един и същи автор поддържа две изключващи се становища, което сочи за противоречие, заложено в самата норма. От една страна се поддържа, че няма пречка упражняването на родителските права да се възложи **едновременно и на двамата родители, ако интересите на детето налагат това**⁸. Буквалното тълкуване на закона обаче не потвърждава този извод. Текстът е ясен, че “съдът ... постановява на кого от съпрузите се предоставя упражняването на родителските права, определя мерките относно упражняването на тези права и относно личните отношения между децата и родителите...” (чл. 106, ал. 1 от СК). Няма и известна съдебна практика на възлагане упражняването на правата и на двамата родители. Тъкмо напротив, Върховният съд в цялата си практика поддържа становището, че единият от родителите следва да бъде овластен след развода с упражняването на родителските права. В същия смисъл се произнася и теорията – разводът прави “неосъществимо съвместното и съгласувано упражняване на родителските права и задължения. Затова бракоразводният съд трябва да повери това упражняване **на един от двамата родители**”⁹.

Предоставя се упражняването на родителските **права**, тъй като се приема, че **задълженията** продължават да **се изпълняват и от двамата родители**¹⁰. Родителят, който не е овластен да упражнява родителските права, продължава да дължи издръжка и грижи по надзор и възпитание, през времето на личния си контакт с детето¹¹. Според теорията и съдебната практика, този родител запазва и пълния обем родителски права. Това, което губи, е възможността да ги осъществява на практика¹².

Всъщност това е една доста **спорна конструкция**. Лицето има права, които няма възможност да упражнява. С овластяването на единия родител, другият загубва възможността да извършва не само фактически – поради разделното живеене, но и правни действия относно детето. Този извод следва от

⁶ Според статистиката на Министерството на правосъдието, разводите по исков ред са малко повече от половината от общия брой на разводите за последните 5 години.

⁷ Вж. това становище у Л. Ненова в Семейно право на НРБ, С., 1977г., стр. 322 и в Семейно право на Р България, С., 1994 г., стр. 637. Съдебната практика застава на същото становище – ППВС 1/1974 г., § 1, в Н. Младенов, П. Братанова (1996 г.), СК: текст, съдебна практика и др. Оттук до края на статията съдебната практика е цитирана по споменатия сборник.

⁸ Л. Ненова, Семейно право на НРБ, С., 1977 г., стр. 322.

⁹ Л. Ненова, Разводът и децата, С., 1995 г., стр. 72.

¹⁰ Вж. Хр. Георгиев, Ив. Палазов, П. Бешков и Ц. Дамянов, Семейен кодекс. Коментар, С., 1975 г., стр. 203. В същия смисъл и Л. Ненова, Семейно право, 1994 г., стр. 638.

¹¹ Л. Ненова, пак там, стр. 639.

¹² Вж. А. Станева, Представителни и попечителски функции на родителите по отношение на децата, С., 1992 г., стр. 31; Л. Ненова, Семейно право, 1994 г. стр. 638.

тълкуването, което ВС прави на съдържанието на понятието “упражняване на родителски права”. Според съда то е: “ежедневното осъществяване на родителските права и действията по закрила, защита и представителство на децата”¹³. Оттук следва, че другият родител не може да действа като законен представител на детето – такъв остава само родителят, който упражнява родителските права. Аргументите са, че той не е овластен с грижите по отглеждането и възпитанието, а представителната функция обслужва тези грижи¹⁴.

Запазва се упражняването само на някои права, които *защитават интереса на родителя, а не толкова интереса на детето*: даване на съгласие относно осиновяване, промяна на името и издаване на задграничен паспорт на детето¹⁵. Този родител запазва всъщност и едно друго важно право – да се обърне към съда с искане за промяна в упражняването на родителските права, когато обстановката се промени¹⁶. Ако съдът уважи искането, ще настъпи преовластяване на родителите. Друго съществено право на родителя след развода е да поддържа лични отношения с детето.

Изводът е, че разводът се отразява върху правата на родителите, въпреки че равенството между тях е основен принцип на семейното законодателство след 1944г.¹⁷ След развода един от родителите на практика загубва възможност да влияе върху отглеждането и възпитанието на детето и във вземането на важните решения за него¹⁸. Въпреки опитите на теорията да обоснове обратното, при сегашното състояние на законодателство **няма правна възможност и двамата родители да запазят правните си отношения с детето във вида им от преди развода.**

Критика на уредбата

В този контекст, анализът на уредбата би могъл да се развие в две посоки:
– първата – как действа съдът – служебното начало при развода и
– втората – какво прави съдът – степента на намесата и обхватът на съдебното решение относно родителските права.

Уредбата на правото на лични отношения следва философията на уредбата на развода: съдът е водещ в бракоразводното производство и е овластен активно да се намесва в процеса. Примери за това са, че съдът действа **служебно** при определяне на вината за брачното разстройство (чл. 99, ал. 2 и ал. 4 от СК) и на мерките, относно родителските права (чл. 106 от СК). На съда е възложена и ролята на “помиритель” между съпрузите (чл. 259, ал. 2 и ал. 3, б. “а” и “в” от ГПК).

Такава сериозна намеса от страна на бракоразводния съд в семейните отношения е израз на патерналисткия и недемократичен дух на уредбата на

¹³ Вж. ППВС 1/1974 г.

¹⁴ А. Станева, цит. съч., стр. 32-33. Същото и в мотивите на ВС – ППВС 1/1974 г.

¹⁵ Чл. 54 от СК и чл. 45 от Закона за документите за самоличност.

¹⁶ Чл. 106, ал. 5 от СК.

¹⁷ Вж. чл.чл. 3, 72 и 73, ал. 1 от Семейния кодекс.

¹⁸ Вж. същото у М. Antokolskaya (1996 г.), Children in the Divorce Process under Russian law.

развода, която датира от вече близо 20 години¹⁹. Този тип уредба влиза в противоречие със съвременните форми на семеен живот. Последните статистически и социологически изследвания сочат, че брачното поведение на българите се либерализира, макар и тенденциите за това да не са толкова силно изразени, колкото в западните общества²⁰. В такава обстановка законодателят следва сериозно да преосмисли позицията си да провежда про-брачната си политика чрез уредбата на развода. От друга страна, разглеждайки български дела, органите по ЕКПЧ недвусмислено посочиха, че уредбата не защитава и човешките права на всеки един от съпрузите, така както са прогласени и защитени от международните конвенции²¹.

Специално заслужава да се отбележи обстоятелството, че запазването на вината като елемент от бракоразноното основание сериозно компрометира защитата на правото на лични отношения между родител и дете след развода. Изследването на вината не само че затруднява и забавя процеса, но и ожесточава отношенията между родителите, с което влошава шансовете за реалното упражняване на правото на контакт впоследствие. Подобен е ефектът от обвързването на самото постановяване на развода с решаването на последиците от него. Това е факт дори и при по-облекчените производства – при развод по взаимно съгласие или по исков ред, но без произнасяне по вината (чл. 99, ал. 3 от СК). В тези две хипотези допускането на развода е поставено в зависимост от споразумение между съпрузите относно последиците от развода, което отново води до изостряне на отношенията между тях. Последното във всички случаи създава или допринася за неблагоприятната обстановка за упражняването на правото на лични отношения.

Служебното произнасяне по мерките за лични отношения с отсъстващия родител също издава несъответен на днешните реалности патернализъм. Историческото тълкуване на уредбата сочи за логика, която вероятно изхожда от предположението, че отношенията между съпрузите са изострени и съдът най-успешно може да реши този въпрос от "...висотата на своята компетентност, безпристрастност и държавнически подход"²². Очевидно при последното се имат предвид интересите на децата²³. Но ако днес възлагаме на родителите основната отговорност за отглеждането и възпитанието на децата и прокла-

¹⁹ За критика на уредбата вж. още Л. Ненова, За либерализирането на развода, Съвременно право, кн. 2, 1992 г.; Л. Ненова, Разводът и децата, С., 1995 г., стр. 42 и Ц. Цанкова, За новия Семейен кодекс, Юридически свят, кн. 1, 1999 г., стр. 70.

²⁰ Данните от последното преброяване на населението (2001 г.) сочат за либерализиране на семейното поведение на българите: намаляват браковете (с 3000 в сравнение с 2000 г.), увеличава се броят на децата, родени извън брак (42% от всички раждания), повишава се възрастта, на която жената сключва брак – на 23,8 години и ражда първо дете – 25,1 години. Тези данни се потвърждават от изводите на социологическо изследване, проведено през 2002 г. от агенция Алфа-рисърч. Според изследването, 21% от младите хора смятат брака за излишен, намалява делът на сключилите брак под 30 год. възраст, което ни доближава до тенденциите в западноевропейските страни – за България този дял е 30%, а за Великобритания – 25%, за Гърция – 22%, докато за Дания – 12%. Повишила се е толерантността към съжителствата без брак – едва 11,5% от младежите на възраст между 18 и 30 години осъждат този начин на живот.

²¹ Вж. бележка 2.

²² Вж. Л. Ненова, Семейно право на Р България, София, 1994 г., стр. 625.

²³ Вж. в този смисъл и ППВС 1/1974 г., р. IV, т. 1 и сл.

мираме намеса само в хипотези, когато интересите на децата са застрашени, тогава родителите трябва да разполагат с по-широко пространство, за да вземат решенията за упражняването на родителските права при раздяла между тях. Съдът следва да действа само при невъзможност за споразумяване между родителите относно упражняването на родителските права и задължения. Казано по друг начин, ако твърдим, че родителите имат равни права и задължения (чл. 72, изр. първо от СК), то това състояние не бива да се повлиява от развода. Това означава, че не трябва да има пречки да се премахне връзката между развода и произнасянето на съда относно родителските права. Упражняването им в новата обстановка на раздяла между родителите следва да се регулира от самите родители чрез споразумяване. Ако това е невъзможно, целите за защита на правата на децата и на родителите успешно могат да се постигнат чрез уредбата по чл. 71, ал. 1 СК – “когато родителите не живеят заедно и не могат да постигнат споразумение при кого от тях да живеят децата им, спорът се решава от районния съд по местопребиваването на децата ...”. Тази редакция на текста позволява той да бъде приложен независимо от причината, поради която родителите не живеят заедно – фактическа раздяла през брака, развод или раздяла на двойка, която е живяла съвместно без брак. Така равенството в правата на двамата родители става фактическо, независимо от брачния им статус. Така разкъсваме връзката между брака и родителството.

По-голямата част от законодателствата на европейските държави са възприели именно този подход. Принципите са:

– Служебното начало при произнасянето относно контакта е отменено. Съдът се намесва едва след като е направено изрично искане от единия или двамата родители²⁴.

– И двамата родители запазват родителските си права и задължения в еднакъв обем и след развода.

– От тях се очаква да се споразумеят как да се осъществява ежедневното им упражняване. Родителите са тези, които решават как да организират контактите между детето и отсъстващия родител²⁵.

– Съдът се намесва по искане или на един от родителите, или и на двамата, ако споразумение не може да се постигне. Той определя местоживеенето на детето (като е възможно то да бъде за дадени периоди от време в дома на единия и на другия родител²⁶), правата на другия родител на контакти и на участие във вземането на важните решения за детето²⁷.

²⁴ Вж. § 623, ал. 2, т. 1 от германския Граждански процесуален кодекс. Цитирано по: P. Gottwald, D. Schwab, E. Buttner (2001). *Family and Succession Law in Germany*. P. 88-91. Вж. и *Family Law in Europe, Second edition*, (2002). Butterworths. P. 27.

²⁵ Както гласи разпоредбата на § 1671 от германския ГК в редакцията, приета със Закона за реформата на нормативната уредба на детството от 1997 г., родителите продължават да упражняват заедно родителските права както след раздяла между тях, така и след развода. Но единият родител може да поиска от семейния съд да му предостави упражняването на родителските права. От това следва и режимът на контактите.

²⁶ Съдът в Белгия може да възложи на единия от родителите “основното местоживеене” на детето, а на другия – “субсидиарно местоживеене”. Съвместното “физическо” упражняване на правата и задълженията и от двамата родители става все по-популярно в Белгия и то се определя от съда дори и единият от родителите да се противопоставя, ако това отговаря на интересите на детето. Вж. *Family Law in Europe, Second edition*, (2002). Butterworths. P. 57.

²⁷ Франция

– Ръководен принцип при решаването на тези въпроси е максимална защита на интересите на детето.

Целта на подобна уредба е да се гарантира в по-голяма степен, че и двамата родители, независимо от раздялата между тях, ще участват в отглеждането и възпитанието на детето, ако това е в негов интерес.

Личните отношения – права и задължения

Правната теория и практика, но не и законодателството, са склонни да приемат, че правото на лични отношения е право както на родителя, така и на детето²⁸. Експлицитни формулировки в тази посока обаче липсват както в теорията, така и в закона. Разпространено е и удобното разбиране, че поддържането на лични отношения с детето е *субективно право на родителя*, който не упражнява родителските права и задължения²⁹. Детето има безспорен интерес от контакта, но негово субективно право трудно може да бъде обосновано между другото и при отсъствието на всякакви субективни права по отношение на родителите, с изключение на правото на издръжка. За контраст – английското право признава тъкмо обратното – правото на контакт принадлежи на детето, а родителят няма такова право³⁰.

Семейноправната теория изтъква значението и на двата интереса при определянето на личните контакти – този на детето и този на родителя. Личният контакт от една страна “дава възможност на родителя да задоволява своето естествено родителско чувство..., но този контакт е необходим най-вече за децата, които чувстват потребност да общуват със своите родители”³¹. В края на 70-те години съдът дори говори за *право на детето* – “контактът е право на детето да общува с другия родител ... и удовлетворява потребността на детето да общува с двамата родители”³². Все още обаче българският законодател не намира за необходимо да посочи категорично, че “благосъстоянието на детето изисква контакти и с двамата родители” (§ 1626 от Германския ГК).

Интересите на децата са признати за критерий при определяне на

²⁸ Вж. Л. Ненова, Семейно право, 1994 г., стр. 639-640. Според ВС, “поддържането на лични отношения с родителя, който не упражнява родителските права, е право на детето да общува с този родител. Това право е задължение, респективно – право на този родител. .... (правото следва, бел. моя) да удовлетворява потребността на детето да общува с двамата родители.” Вж. Р-3717-1979г., II г.о., стр. 325 от Сборника.

²⁹ В този смисъл родител, лишен от родителски права, няма самостоятелно субективно право на контакт – Л. Ненова (1994), Семейно право, стр. 641.

³⁰ Вж. Family Law and the Human Rights Act 1998 (1999), Jordan Publ. P. 108. M. Freeman (1997), Contact with Absent Parent: an Emergent Child Right, in The Moral Status of Children, p. 149-165.

³¹ Вж. Л. Ненова (1977 и 1994) Семейно право, стр. 324., стр. 640.

³² Р-3717-1979г., II ГО.

³⁰ Вж. Family Law and the Human Rights Act 1998 (1999), Jordan Publ. P. 108. M. Freeman (1997), Contact with Absent Parent: an Emergent Child Right, in The Moral Status of Children, p. 149-165.

³¹ Вж. Л. Ненова (1977 и 1994) Семейно право, стр. 324., стр. 640.

³² Р-3717-1979г., II ГО.

мерките за лични отношения както от СК, така и от теорията и съдебната практика. Тези интереси обаче никога не са били определяни като първостепенно или върховно съображение при вземането на решението³³. Развитието на българската уредба по този въпрос дори търпи низходящо развитие. През 1945 г. интересите на децата са приемани като най-важен критерий: „...съдът има предвид **изключително интереса на децата**, без оглед на това, по чия вина е постановен разводът”³⁴. През 1949 г. изразът „изключително” се заменя със „само”³⁵. Действащият СК говори вече за „... преценяване на всички обстоятелства с оглед **интересите на децата**” (чл. 106, ал. 2).

Интересите на детето имат значение не само при определянето на контакта, но и за обосноваването на отказването му – „интересите на детето имат приоритет пред тези на родителя” и, когато го налагат, контактът няма да бъде определен, макар и в порядък на изключение³⁶. През 50-те – 60-те години съдът се произнася както в полза на контактите и с двамата родители като необходими „за запазване и укрепване на връзката помежду им, придружена с необходимата обич и уважение”³⁷, така и за необходимостта да не се допуска контакт на детето с родителя, когато личността и поведението на родителя биха нанесли вреда на детето³⁸.

Според теорията, правото на лични отношения е свързано със задължение за поддържането на тези отношения. Неизпълнението на това задължение може да обоснове ограничаването или лишаването от родителски права. Тази позиция на теорията обаче също заслужава критична преоценка. Въпроси като трябва ли да настояваме за поддържане на контакт от родител, който не е създал лична³⁹ връзка с детето, упражнявал е насилие върху съпруга или детето и други подобни обстоятелства, налагат поне дискусия.

Законът не възлага специално задължение на родителя, който упражнява родителските права, да съдейства за поддържането на личните отношения между детето и другия родител. Според теорията обаче той е длъжен да улеснява и да не пречи на контакта, както и да не настройва детето срещу другия родител.

Правото на контакт – право на зачитане на семейния живот

В съгласие с чл. 8 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ) и на неговото тълкуване в практиката на съда в Страсбург, уважението към семейния живот изисква, когато „семейният живот”, дори и във формата на „съжителство без брак”, е приключил, контактът

³³ Вж. чл. 3 от Конвенцията на ООН за правата на детето.

³⁴ Чл. 45, ал. 1 от Наредбата-закон за брака (1945 г.).

³⁵ Чл. 54 от Закона за лицата и семейството (1949 г.).

³⁶ Л. Ненова, Семейно право, 1994 г., стр. 641.

³⁷ Вж. решение на ВС 2021 от 1960 г.

³⁸ Вж. решение на ВС 189 от 1959 г. – бащата е в затвора и страда от нервно заболяване, и решение 3314 от 1959 г. – бащата е изоставил бременната майка и 10 години не е виждал детето. Контакт ще се откаже, когато поведението на родителя поставя в опасност личността, възпитанието или здравето на детето – Р-758-1973г., II ГО.

³⁹ Вж. по-надолу за значението на личната връзка.

между детето и отсъстващия родител да продължи. Известно е становището на Съда, че взаимната полза, която родителят и детето черпят от отношенията помежду си, е основен елемент от семейния живот⁴⁰. Следователно Конвенцията и нейните органи признават "право на контакт" като фундаментално човешко право по смисъла на чл. 8. То принадлежи еднакво на всеки от родителите и на детето. От практиката на органите по Конвенцията могат да се извлекат няколко основни принципа, които би следвало да бъдат ръководно начало и в практиката на българските съдилища.

На първо място, отношенията между родителите и децата представляват семеен живот, който държавите са длъжни да уважават, независимо от това, дали родителите са сключили брак или не. По въпроса кои обстоятелства обосновават наличието на семеен живот има достатъчна и постоянна практика на съда в Страсбург⁴¹. Заслужава да обърнем внимание на една от хипотезите, разгледана от Съда – само биологичната връзка не е достатъчна, за да бъде признато съществуването на семеен живот. Важно е да се установи наличието на лична връзка между родител и дете, което да обоснове по-нататък правото на лични отношения⁴². Наличието на биологична връзка е по-лесно за установяване, но не е достатъчно, за да се твърди, че е налице семеен живот по смисъла на Конвенцията.

На второ място, в практиката си Съдът се стреми да достигне до подходящия баланс между правата, като основен критерий за това са интересите на детето от контакта. Както справедливо се оценява в тази посока, "дали родителят има връзка, която трябва да бъде защитена чрез налагане на задължения относно начина, по който другите ще живеят живота си, **ще зависи не само от чувствата на този родител, но и от това, дали съществува рецип-рочно отношение между родителя и детето**. За тази цел семейният живот следва да бъде разглеждан като **двустраниен и съдът да се намесва чрез принудителни мерки само ако ненамесата би причинила вреда на детето**"⁴³. Това становище повдига и друг важен въпрос: доколко и в каква степен е подходяща и полезна правната намеса за осигуряване на контактите между родител и дете. Принципният извод, че намеса следва да се осъществи, само ако без нея ще се причини вреда на детето, не личи да се обсъжда от българския съд.

Намесата на държавата в семейния живот, за да гарантира устойчивост на отношенията, не е безусловна. Тя е оправдана с оглед осигуряване правото на контакти между родителите и децата, **но не винаги**. Адекватното уважаване на правото на семеен живот изисква държавата да направи най-големите възможни усилия, за да гарантира, че тези отношения ще се запазят устойчиви, дори

⁴⁰ Андерсен срещу Швеция, EHRR 615, A226 (1992).

⁴¹ Вж. D.J.Harris, M.O'Boyle, C.Warbrick (1995), Law on the European Convention on Human Rights, P. 312 - 317, 344-351. и П. ван Дайк, Г.Й.Х. ван Хууф, Европейската конвенция за правата на човека – теория и практика, С., 2000, Български адвокати за правата на човека, стр. 456 и сл.

⁴² Както по делото Хоканен срещу Финландия например, бабата и дядото са предпочетени пред бащата поради наличието на фактически семейни отношения между тях. Вж. D.J.Harris и др., стр. 351.

⁴³ John Eekelaar (2002), Containing Family Law: What the Law can and cannot do in Divorce, Paper delivered to the Seminar on The Children of Divorce: Parentage and Citizenship, Barcelona, September, 2002.

ако детето живее само с единия от родителите или е настанено под грижите на държавата⁴⁴. Отказът на контакт е намеса в семейния живот, но той е допустим, ако е в съответствие със закона и защитава благополучието на детето. До голяма степен контактът е полезен за детето, ако отношенията между родителите са добри, т.е. полезността му зависи от качеството на отношенията между родителите. От това зависи и до каква степен следва да се използват принудителни мерки за осъществяване на контакта – за изпълнение на решението относно личните отношения.

Като че ли най-ясна от гледна точка на намесата на правните механизми е хипотезата, в която преди раздялата на родителите детето е поддържало добра връзка с отсъстващия родител, а родителят, който живее с детето, пречиства по-нататъшното поддържане на контакт. В тази хипотеза, детето безспорно страда от загубата на другия родител. Затова могат и следва да се използват всички принудителни възможности за изпълнение на решението за лични отношения. Въпросът е, чия е преценката? Но дори и в тези привидно ясни случаи следва да се отчитат загубите, които могат да настъпят в отношенията между детето и родителя, с който то живее. Силовото реализиране на контакта с другия родител, при категорично противопоставяне на резидентния родител, може да доведе до разваляне на тези отношения. Това поставя въпроса за интереса на детето в нова светлина⁴⁵.

В други случаи контактът **не е добър за детето** и не би трябвало да се използват принудителни мерки за неговото осъществяване. Такива са случаите:

– когато например преди да се поиска контакт, другият родител никога не е живял с детето. В тези случаи става въпрос да се създаде контакт и правото с неговата принуда има много малка роля за това. Контактът в тази хипотеза зависи от добрата воля и сътрудничество на всички страни;

– когато контактът е стресиращ за детето;

– когато става въпрос за домашно насилие – причина да се откаже или ограничи контактът.

Тези хипотези имат своето решение и в българската съдебна практика⁴⁶.

В заключение, въпросът относно границите, които трябва да има принудителната правна намеса, налага широка “българска” дискусия. Като начална гледна точка бихме предложили следния цитат от едно ново решение на Европейския съд по правата на човека:

“Задължението на националните власти да вземат мерки за улесняване на срещите между родител и неговото дете не е абсолютно, особено когато двамата са все още непознати един на друг. Контактът в този случай може да не е възможен веднага, а да изисква предприемане на подготвителни мерки. Съществуването и обемът на подобна подготовка зависят от условията по всеки

⁴⁴ Вж. Нютинен срещу Финландия, жалба 32842/1996 г.

⁴⁵ Вж. Дж. Икелар – доклад, стр. 9.

⁴⁶ Вж. решение на ВС 189 от 1959 г. – бащата е в затвора и страда от нервно заболяване, и решение 3314 от 1959 г. – бащата е изоставил бременната майка и 10 години не е виждал детето. Контакт ще се откаже, когато поведението на родителя поставя в опасност личността, възпитанието или здравето на детето – P-758-1973г., II ГО.

случай, но разбирането и сътрудничеството от страна на всички засегнати винаги ще е важна част от нея. Докато националните власти трябва да направят всичко зависещо от тях, за да улеснят това сътрудничество, всяко задължение да се приложи принуда в тази област трябва да бъде ограничено, тъй като интересите и правата и свободите на всички засегнати трябва да се вземат под внимание, и най-вече интересите на детето и неговите права по конвенцията.

При преценката дали неприлагането на решението за достъп/контакт представлява липса на уважение към семейния живот на жалбоподателя, Съдът трябва да установи баланса между различните въввлечени интереси, а именно – интересите на дъщерята на жалбоподателя и нейното семейство, на ищеца, както и общите интереси да се гарантира уважение към върховенството на закона⁴⁷.

Изпълнение на решението относно мерките за лични отношения

За разлика от други родителски права и задължения, които не могат да се изпълняват принудително, правото на лични отношения подлежи на такова изпълнение. При липса на доброволно изпълнение на установения режим за контакт или когато родител пречи на нормалното осъществяване на контактите с другия родител, изпълнението на съдебното решение се превръща в изключително тежък за решаване проблем.

Изпълнението на режима за контакти е една от областите на конфликт между родителите. Не само богатата национална съдебна практика и единственото българско дело от семейноправен характер, заведено в Страсбург, но и жалбите, постъпили в Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) за краткия период от нейното създаване, доказват това. Например от 225 жалби, постъпили през 2001 г., в 38,1% става въпрос за конфликти между родителите по повод контакта между отсъстващия родител и детето (отвличане на дете от другия родител, отказ на съдействие за осъществяване на контакта с другия родител, отказ за изпълнение на съдебно решение в това отношение и др.). В 83,3% от тези случаи жалбите са подадени от бащата на детето, като има висок процент жалби, подадени от баби и дядовци⁴⁸. Проверката на жалбите показва, че 66,7% от тях са основателни. В нови 103 жалби, подадени от началото на 2002 г. до края на м. март същата година, отново голям дял представляват случаите на отказ от страна на родител да осигури контакта на детето с другия родител. Отново най-потърпевши са бащите. Те се обръщат към ДАЗД най-често поради отказа на майката да осигури контакт с детето – 15,4% от жалбите, подадени от бащи. От своя страна майките най-често се обръщат към Агенцията по повод отказ или несистемно изплащане на издръжка от бащата (11,8% от жалбите на майките).

⁴⁷ Нютинен срещу Финландия, жалба 32842/1996 г.

⁴⁸ Правото на лични отношения на детето с бабата и дядото не е предмет на разглеждане от тази статия.

Според изследваната от експерти на ДАЗД степен на ефективност на институционалната намеса преди постъпването на жалба в Агенцията, случаите на отказ на контакт са на предпоследно място. Това сочи за висока степен на неефективност на намесата за улесняване на контакта от страна както на съда, така и на компетентната администрация. Всъщност самият факт на обръщане към Агенцията е доказателство за тази неефективност и най-вече за изчерпване на всички възможни средства за улесняване на контакта, или, което е същото – за изпълнение на съдебното решение за контакт. Агенцията очевидно се вижда от родителите като олицетворение на онази (липсваща или невъзможна) власт, която да въздаде справедливост. ДАЗД обаче няма компетентност в тази област и не може да замени неефективната институционална намеса, с което да отговори на високите очаквания към самата нея⁴⁹.

Изпълнението на съдебното решение за контакт поставя въпроси както към законовото му уреждане, така и към съдебната практика. Част от тези въпроси вече бяха разгледани в рамките на анализа на уредбата относно родителските права след развода. Тезата ни е, че уредбата следва да минимизира условията за конфликти между развеждащите се. Една от възможностите за това е да се премахне служебното начало при решаването на въпроса за родителските права, да се запази упражняването и от двамата родители, които да имат свободата да се споразумеят за начините на осъществяване на правата и задълженията си. От друга страна, правната уредба следва да създаде условия за навлизане на “помагащите професии” при решаването на конфликтите между съпрузите. Става въпрос за окуражаването им да ползват съветване, консултации, семейна терапия или посредничество. Следва да се съгласим, че не винаги намесата на правото дава най-ефективните резултати в тези отношения.

Наред с това, както основателно изтъква Л. Ненова, “техниката на изпълнението не е изрично уредена, което води до колебания в практиката – от изпълнение по реда на чл. 421 и чл. 422 от ГПК до реда, предвиден в ППВС 4 от 1962 г.”⁵⁰. Въпреки че ППВС 4 от 1962 г. е посветено на “изпълнението на решенията на съдилищата относно родителските права”, а не специално на изпълнението на мерките за лични отношения, в теорията се приема, че то обхваща изпълнението и на двата типа мерки по чл. 106 от СК⁵¹.

Участието на съдията-изпълнител не винаги е ефективно, въпреки че той може да търси съдействие от органа по настойничество и попечителство, детската педагогическа стая, отдела за закрила на детето⁵² или полицията, но само когато другите средства са безрезултатни и “интересите на детето налагат незабавно изпълнение”. Указанията от Върховния съд са, че винаги трябва да се подхожда “съобразно конкретната обстановка и при съобразяване с възрастта, привързаността и състоянието на детето, като не се допуска да се стигне до психични сътресения.” Създаващият пречки за изпълнението на контакта родител носи наказателна отговорност⁵³, а така също и рискува прилагане на мер-

⁴⁹ Вж. чл. 17 от Закона за закрила на детето.

⁵⁰ Вж. Разводът и децата, стр.121-122.

⁵¹ Пак там, стр. 121.

⁵² След влизането в сила на Закона за закрила на детето – чл.21.

⁵³ Съгласно чл. 270 от Наказателния кодекс.

ки за ограничаване или лишаване от родителски права⁵⁴ или за изменение на постановените от съда мерки относно родителските права.

Въпрос, с който Върховният съд се занимава специално, е при какви **условия** ще се осъществява контактът. На съдилищата е указано да посочват достатъчно детайлно условията, за да се избягват конфликти или спорове между родителите. Съдебната практика е приела различни форми на контакт – личен, чрез писма и картички, по телефона. След приемането на Закона за закрила на детето възможен става и контакт под надзора на социален работник. С цел предотвратяване на конфликтите съдът винаги е подчертавал, че за предпочетения родител възникват допълнителни задължения – да спазва коректно поведение спрямо другия, да не настройва децата срещу него и да не накърнява авторитета му⁵⁵.

При неизпълнение на решението за контакт по причини като закъснение, невъзможност за изпълнение поради променена обстановка или интереси на детето, първоначалното решение може да се промени. Във всички случаи обаче искът може да се води успешно, само ако изменението в обстоятелствата решително се отразява върху интересите на децата, т.е. промяната не обосновава автоматично изменение на мерките, а е нужна оценката ѝ от гледна точка на **положението на детето**⁵⁶.

Едната група основания за изменение на мерките са свързани с поведението на самото дете. Ако то не дава възможност решението да се изпълни принудително, ще се отиде на промяна. Така е и ако поведението на родителя, който упражнява родителските права, очевидно пречи за контакта с другия или настройва детето. В първата хипотеза вероятната промяна е към ограничаване на контакта – като честота и продължителност – или дори към преустановяването му. Във втората може да се пристъпи и към промяна в мерките, т.е. смяна на родителя, който упражнява правата, с другия. Така например, категоричен отказ на “голямо непълнолетно дете” да се подчини на съдебното решение за мерките за родителските права е основание за изменението им⁵⁷. Но ако са налице доказателства, че нежеланието е формирано от другия родител чрез настройване на детето, това не е основание за изменение на мерките⁵⁸. Твърда практика на съда е, че ако родителят манипулира и настройва детето срещу другия родител, това е основание за изменение на мерките в полза на последния.⁵⁹ От значение е и поведението на родителя, който има режим за контакт – ако той предизвиква страх у детето, няма основание да иска изменение на мерките⁶⁰.

⁵⁴ Съгласно чл. 74 и чл. 75 от Семейния кодекс.

⁵⁵ ППВС 1/1974 г. И по-съвременната съдебна практика подчертава задължението на родителя, при когото живее детето, да осигури контакта с другия родител (Р-2416-1981г., II ГО), включително чрез мотивиращо въздействие върху детето (Р-313-1982г., II ГО, Р-1713-1982г., II ГО).

⁵⁶ Вж. Р-1571-71, II ГО, Р-721-1974г., II ГО, Р-80-1978г., II ГО, Р-2929-1982г., II ГО, Р-1287-1983г., II ГО, Р-3809-1983г., II ГО и други, цит. сборник, стр. 342-3.

⁵⁷ Р-473-1980 г., II ГО.

⁵⁸ Р-2774-1980 г., II ГО.

⁵⁹ Р-2130-71, II ГО, ППВС 1-1974 г., Р-2464-71г., II ГО, Р -1248-1982 г., II ГО, Р-261-1984 г., II ГО.

⁶⁰ Р-1212-1980 г., II ГО.

Заклучение

Уредбата на правото на лични отношения между родител и дете не е претърпяла съществено развитие от 1949 г. насам. Въпреки че законодателството, правната теория и съдебната практика са изградени върху философията за защита интересите на децата, системата не е ефективна да обслужи в задоволителна степен тези интереси, а също така и правата на родителя. Това е особено видно от неефективността на изпълнението на съдебните решения в тази област. Темата налага сериозна професионална дискусия с оглед възможните предстоящи промени в Семейния кодекс. Въпросите за обсъждане могат да изглеждат и по този начин:

1. Конфликтът между родителите е основна причина за пречките, които се създават за контакти на детето и отсъстващия родител.

2. Философията на развода допринася за разгръщането на този конфликт.

3. Няма механизъм, който да атакува конфликта като причина за отказ от сътрудничество на родителя, който живее с детето.

4. Не се използват ефективни и гъвкави варианти на контакта – обикновено той се описва в съдебното решение като вземане на детето два уикенда в месеца и един месец през лятото, който не съвпада с отпуска на резидентния родител.

5. Много рядко съдът преценява интереса на детето от контакта в обстановката на родители в конфликт или на родител-насилник.

6. Следва да се обсъдят границите на правната намеса в полза на друг тип намеса и помощ за осигуряване на сътрудничество и на двамата родители.

Summary

The Right to Contacts Between Parents and Children: a Critical Review of the Legislation in Force and of the Case-Law

Dr. Velina Todorova

The article explores critically the legal regulations concerning contact regime between the child and the parent following the divorce or separation between parents. It suggests for discussion on legislation from the point of view both of the limits of the law to provide for the best solution and its guarantees for the best interests of the child.

The starting point is that these regulations of the Family Code are conceptualized under the concept of divorce and its consequences. This creates unfavourable circumstances for ordering of contact because usually the divorce creates conflicts between parents. The next point for discussion is the implementation of the court order for contact and the need to change not only the relevant legislation but to involve other specialists in these cases.

The analysis is based not only on the domestic law and court practice but also on the jurisprudence of the European Court on Human Rights on article 8 of the ECHR.

ИЛЮЗИЯТА "ПРАВА НА ДЕТЕТО" В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Васил Т. Василев, адвокат

На 12 юли 1991 година Великото народно събрание прие действащата и по-настоящем Конституция на Република България.

В същия ден в "Държавен вестник" е обнародвана Конвенция за правата на детето, в сила за Република България от 3 юли 1991 година.

Тези основополагащи за правата на децата в България нормативни актове съдържат разпоредби, които без съмнение разкриват сериозни ангажименти на българската държава към бъдещите поколения.

Член 14 от Конституцията прогласява, че "[с]емејството, майчинството и децата са под закрила на държавата и обществото". "Отглеждането и възпитанието на децата до пълнолетието им е право и задължение на техните родители и се подпомага от държавата", предвижда чл. 47, ал. 1 от българския основен закон. По-нататък са признати равни права на децата, родени извън брака, и тези, родени в брака, като "децата, останали без грижата на близките си, се намират под особената закрила на държавата и обществото". В чл. 53 от Конституцията е признато правото на образование и е регламентирана задължителност на училищното обучение до 16 годишна възраст. Изрично е уточнено, че "основното и средното образование в държавните и общинските училища е безплатно".

Конвенцията за правата на детето, имаща приоритет пред вътрешното законодателство по силата на член 5, ал. 4 от Конституцията на Република България, обвързва българската държава да осигури цялата гама от права на детето, изрично и подробно описани в нея. При това с отчитане на обстоятелството, че "висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи". По Конвенцията за правата на детето българската държава се е задължила да осигури на детето "такава закрила и грижи, каквито са необходими за неговото благосъстояние, като се вземат предвид правата и задълженията на неговите родители, законните настойници или на другите лица, отговорни по закон за него", и да предприеме за тази цел "всички необходими законодателни и административни мерки".

При тази императивна нормативна уредба, реалното състояние на правата на детето в Република България е обстоятелство, което по несъмнен начин определя именно българската държава като правонарушител № 1 в страната.

Беглият преглед на състоянието на **нормативната уредба в борбата с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и нейното приложение** илюстрира недопустимата липса на внимание от страна на законодателната, изпълнителната и съдебната власти към бъдещото на държавата – децата.

През 1997 година Комитетът на ООН за правата на детето, в своите Заключениелни наблюдения по повод на първия доклад на българското правителство за положението на децата в страната, изрази, дипломатически казано, загриженост за осъществяването на правосъдието по отношение на деца и по-специално за съответствието на това правосъдие с членове 37, 39 и 40 от Конвенцията за правата на детето и другите действащи стандарти – Пекинските правила, Насоките от Риад и Правилата на ООН за защита на ненавършилите пълнолетие лишени от свобода. Комитетът на ООН препоръча на българската държава да **предприеме мащабна реформа на системата за детско правосъдие, като се обърне особено внимание на правото на децата да получат правна помощ и възможност за съдебно обжалване на решенията спрямо тях.**

Загрижеността на ООН за правата на детето в Република България не намери отклик сред държавните органи, ангажирани от вече посочените разпоредби на Конституцията и Конвенцията за правата на детето.

От влизането в сила на Конституцията и на Конвенцията за правата на детето, **Наказателният кодекс** на Република България е променян 24 пъти. Нито една от промените не е била специално насочена към Глава VI от Общата част на кодекса, уреждаща “Особени правила за непълнолетните”.

“Законодателната грижа” към непълнолетните е документирана на два пъти. Първият – през 1996 година, когато е променено наименованието на “трудова-възпитателното училище” на “възпитателно училище – интернат”. Т. е. нищо ново. И вторият – през 2000 година, във връзка с въвеждането от 1 януари 2004 година на наказанието “пробация” и отмяната на наказанията “задължително заселване без лишаване от свобода” и “лишаване от право на местоживееене в определено населено място”. В член 63 от НК е заличена редуцията на вече отменените наказания и е предвидена замяна на “пробацията” по отношение на ненавършилите 16 години непълнолетни с “обществено порицание”.

В същия период – от 12 юли 1991 година до сега, **Наказателно-процесуалният кодекс** е променян 16 пъти. Нито веднъж законодателят не е отделил специално внимание на разпоредбите от член 377 до член 387 от НПК – “Особени правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни”.

Освен замяната на наименованието “трудова-възпитателно училище” с “възпитателно училище – интернат”, законодателят е поглеждал към процесуалните разпоредби за делата срещу непълнолетни във връзка с уточняване на съдебния състав, който разглежда тези дела (чл. 382, ал. 1 от НПК) и за регламентиране на процедурата по канцеларското оформяне на част от мерките за неотклонение по отношение на непълнолетните по чл. 378, ал. 1, т. т. 1-3 от НПК (чл. 378, ал. 3 от НПК). Характерът на измененията и допълненията показва, че законодателството в сферата на “Особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни” през последните години е мотивирано не от проблемите на непълнолетните извършители на престъпления, а от административните нужди на съдебната система.

Липсата на актуализиране на нормативната уредба на материята, свърза-

на с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, съчетана с приемането на всевъзможни други нормативни актове и ратифицирането на международни договори, визиращи проблемите за маловръстните правонарушители, без да се извършва задължителната синхронизация при нормотворчеството, успяха да създадат един трудно поддаващ се на описание **правен хаос**. Съществен принос за него имат и радикално изменилите се общественно-политически и социално-икономически условия в Република България.

За илюстрация, без никаква претенция за изчерпателност, могат да бъдат маркирани **някои проблеми**.

Първо. Член 62 от НК предвижда на непълнолетните да бъдат налагани само "лишаване от свобода", "обществено порицание", "лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност", а от 1 януари 2004 година - само за навършили 16 години, и "пробация". При актуалното състояние на нравите в обществото и тоталната липса на устои в сферата на морала, при задълбочаващата се криза на семейството и училището, съществуването на наказание "обществено порицание", особено за ненавършилите пълнолетие лица, подвизаващи се под нормативно неизвестното прозвище "тийнейджъри", има хумористичен характер.

Странно звучене носи "лишаването от право да се упражнява определена професия или дейност", от гледна точка на приоритета на наказанието по отношение на непълнолетните (чл. 60 от НК) – "с цел преди всичко да бъдат те превъзпитани и подготвени за общественополезен труд", и ширещата се безработица.

Определено се налага **цялостно преосмисляне на санкционната система по НК за непълнолетните извършители на престъпления**. Към настоящия момент тя реално се олицетворява от едно-единствено наказание – "лишаване от свобода".

Второ. Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН) регламентира в чл. 13, ал. 1 единадесет възпитателни мерки. Значителна част от тях са лишени от практически смисъл – "мъмрене", "задължаване да се извини на пострадалия", "предупреждение", "предаване на родителите или на лицето, което ги замества, със задължение за полагане на особени грижи", "поставяне под възпитателен надзор на съответния трудов колектив". Наложително е преуреждането и **актуализирането на цялата система от възпитателни мерки по ЗБППМН**, което да съответства на днешното състояние на морала, на възможностите за труд и на семейството.

Трето. В ЗБППМН **няма легална дефиниция на понятието "простъпка"**, за която може да бъде наложена някоя от възпитателните мерки, предвидени в чл. 13, ал. 1 от закона. Доколкото настаняването в социално-педагогически интернати или възпитателни училища – интернати е свързано с ограничаване на свободата на малолетния или непълнолетния, то липсата на яснота за правонарушението, което води до съответната санкция, грубо нарушава изискванията на чл. 6, т. 3, б. "а" от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС) и правото на защита, гарантирано от чл. 30, ал. 4 и чл. 56 от Конституцията на Република България.

Четвърто. Член 19, ал. 4 от ЗБППМН изрично **забранява адвокатската**

защита пред местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. В най-щадящия за българската държава коментар, налагането на възпитателни мерки по ЗБППМН е прилагане на принудителни административни мерки. От тази гледна точка недопускането на адвокатска защита грубо нарушава чл. 56 от Конституцията на Република България. Разпоредбата на чл. 19, ал. 4 от ЗБППМН противоречи и на чл. 15, ал.7 от Закона за закрила на детето, който изрично предвижда, че “детето има право на правна помощ и жалба във всички производства, засягащи негови права или интереси”.

Безгрижието на изпълнителната власт към закрилата на детето е трайно очертано от **липсата на законодателна инициатива** поне за отстраняване на очевидните противоречия между различните закони, регламентиращи борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и несъответствието между вътрешното законодателство и международноправните договори, по които Република България е страна. Едва ли се нуждае от коментар поведението на изпълнителната власт за **реализация на чл. 39 от Конвенцията за правата на детето**, който гласи: “Държавите – страни по конвенцията, предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и на социалната реинтеграция на дете, жертва на всякаква форма на липса на грижи, експлоатация или злоупотреба, изтезания, или каквато и да е друга форма на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание или на въоръжен конфликт. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятстваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.”

Трагично е състоянието на борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и в **съдебната система**.

Правилата на ООН относно минималните стандарти за осъществяване на правосъдието по отношение на лица, ненавършили пълнолетие (Пекински правила) изискват служителите, отговорни за осъществяване на правосъдието по отношение на деца, да бъдат **специално обучени** (правило 22, т. 1). Въпреки това, съществуващата допреди 10-12 години организация на работата по преписките и делата на непълнолетните извършители на престъпления е забравена. Далечен спомен е тясното взаимодействие между прокурори и следователи за законосъобразно и своевременно приключване на досъдебното производство. Не се провежда периодично обучение за следователи, прокурори, съдии и за съдебните заседатели, които могат да участват по дела за престъпления, извършени от непълнолетни.

Изключителни вреди в настоящия момент причинява и дейността на инспекторите от детските педагогически стаи. Липсата на средства години наред поставя служителите от детските педагогически стаи пред угрозата да бъдат съкратени от работа. Тяхната реакция се изразява основно в регистрирането и **воденето на отчет на малолетни и непълнолетни за прояви, които нямат нищо общо с противообществените деяния или простъпки**. По този начин не само не се съдейства за превъзпитание на реалните извършители на противообществени деяния и простъпки, но и се създава изначална и трайна нагласа срещу държавата сред широк кръг малолетни и непълнолетни.

Показателен в това отношение е следният, за съжаление неизолиран случай. Шестнадесетгодишният И. Й. от София притежавал въздушна пушка. През

лято на 1998 г. от хола на семейното жилище, намиращо се на осмия етаж, стрелял по врабчета на близкото дърво. Произвел няколко изстрела през отворената врата на балкона, без да има видимост към пространството около сградата. Рикоширала от циментов стълб зад дървото сачма ударила работещ в близост до стълба електроженист. Сачмата пробила потника на пострадалия и причинила точковидно зачервяване на кожата му в коремната област.

По оплакване на електрожениста служители от IV РПУ – СДВР проверили всички жилища, иззели въздушната пушка и отвели в управлението непълнолетния И. Й. Срещу него била образувана преписка, без да е фиксирано с оглед на какво престъпление. Непълнолетният бил регистриран в детска педагогическа стая, била му изготвена криминална картотека и по няколко пъти в годината бил призоваван в IV РПУ – СДВР за “профилактични беседи”. До този момент непълнолетният И. Й. нямал никакви провинения, живеел в отлична семейна среда, бил осигурен материално, учел и имал отличен успех. Четири години по-късно, през 2002 година, прокурор от Софийска районна прокуратура образувал, на основата на полицейската преписка от 1998 година, дознание срещу И. Й. за хулиганство, извършено с изключителна дързост. Междувременно непълнолетният И.Й. навършил пълнолетие, завършил средното си образование с отличен успех, станал студент, като също имал отлични оценки и в свободното си време работел. Наблюдението на И. Й. – като “криминален контингент” – било прекъснато от детска педагогическа стая на оперативен работник от IV РПУ – СДВР. През март 2003 година И. Й. бил призован в IV РПУ – СДВР по време на учебни занятия в университета и бил принуден да даде подробни писмени обяснения къде се е намирал в деня на убийството на Илия Павлов, с кого е бил и какво е правил. Малко преди поредната “профилактична беседа” срещу И. Й. бил внесен обвинителен акт от прокурор в Софийска районна прокуратура с обвинение в “хулиганство” за случая от лятото на 1998 година.

Стремежът на прокуратурата да заблуди обществото, че води борба с реалната престъпност, на практика е довел до пълен отказ от прилагане на чл. 61 от НК, даващ възможност за замяна на наказателната отговорност с възпитателни мерки по ЗБППМН. **Член 61 от НК фактически не се прилага** и за отказ да се образува наказателно производство, и за прекратяване на вече приключило досъдебно производство. За съжаление прокурорският уст-рем за отчитане на повече осъдени лица намира радушен прием и в немалко съдилища.

По данни на Националния статистически институт през 1999 година са били осъдени 2 631 непълнолетни лица, а през 2000 година – 3 392. Това са приблизително 10% от всички осъдени. Намалял е броят на условно осъдените непълнолетни. Статистиката сочи, че 50.6% от осъдените непълнолетни са неграмотни или без начално образование, а 44.1% – с основно образование. През 1999 година 70% от осъдените непълнолетни са от семейства, които нямат доходи или са без постоянни доходи, а през 2000 година този процент достига 99.8%. Посочените числа категорично установяват, че и трите власти изцяло са загърбили задълженията си към децата на България и реално са се отказали от всякакви опити за предотвратяване на възможността за превръщането на непълнолетните извършители на престъпления в лица с трайно изградни престъпни навици.

Въпреки многобройността на осъдените непълнолетни, проблемите, свързани с наказателните дела срещу непълнолетни, не предизвикват особен ин-

терес и във **Върховния касационен съд**. В годишния сборник с практика на ВКС по наказателни дела за 1995 година и в месечните бюлетини на ВКС за 2001 и 2002 година няма нито едно решение, което се отнася до материалноправните и процесуални разпоредби, относими към наказателната отговорност на непълнолетните. От 1991 година до 2002 година включително, представящите практиката на ВКС по наказателни дела са публикували две решения за "Особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни". Решение 865/1994 г. – I НО разяснява, че по силата на чл. 384, ал. 4 от НПК в наказателния процес с подсъдим непълнолетен не могат да участват частен обвинител и обществен обвинител. Подобно нарушение ВКС приема за съществено и за основание за отмяна на присъдата. С решение 400/1993 г. II НО постановява, че цялото предварително производство, т. е. всички следствени действия, следва да се проведат от следовател с особена подготовка. Отразено е, че по силата на чл. 70, ал. 1 от НПК защитата на непълнолетен обвиняем и подсъдим е задължителна и обхваща всички фази на следствия процес.

Малко повече, но без съществена практическа полза, са публикуваните решения на ВКС по "Особените правила за непълнолетните" в Наказателния кодекс¹. Преобладаващата част от тях третира правилата за редукция на наказанията по отношение на непълнолетните, регламентирана в чл. 63 от НК. Останалите са посветени на задължителността на условното осъждане при предпоставките на чл. 64, ал. 1 от НК и на възможността по чл. 69, ал. 2 от НК да не се привежда в изпълнение условното наказание "лишаване от свобода" за престъпление, извършено от лицето като непълнолетно. Нито едно от решенията не отразява спорен практически проблем и генералното указание на ВКС, което може да се изведе от тези решения към инстанциите по същество, е задължението им, преди да прилагат който и да е текст от закона, да го прочетат.

Беглият преглед на състоянието на законодателството в сферата на борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, на бездействието на изпълнителната власт и на практиката на органите на съдебната система разкрива изключително **многообразие от нарушения на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи**.

Гарантираното от чл. 6, т. 1 от ЕКЗПЧОС **право на справедлив процес** е нарушено още на ниво нормативна уредба.

Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН) дава **възможност на местните комисии по закона за извършена простъпка да постановят настаняване във възпитателно училище – интернат**, което съществено ограничава личната свобода. В процедурата пред местната комисия не се допуска адвокатска защита, а решението на комисията се разглежда от районен съдия в закрито заседание. Съдията не е задължен да се срещне с малолетния или непълнолетния преди да се про-

¹ Решение 1/1993 г. - I НО, решение 191/1994 г. - I НО, решение 247/1994 г. - III НО, решение 75/19996 година - I НО, решение 582/1996 година - II НО, решение 164/1997 година - I НО, решение 279/1997 година - III НО, решение 393/1998 година - III НО, решение 823/1999 г. - II НО, решение 335/2000 г. - II НО и решение 364/2000 г. - II НО.

изнесе по решението на местната комисия. Не е предвидена възможност за представяне и обсъждане на доказателства в процедурата пред районния съдия.

Сама по себе си тази процедура, водеща към ограничаване на личната свобода на малолетния или непълнолетния, накърнява почти всички минимални гаранции, предвидени в ЕКЗПЧОС за справедлив процес. Липсата на легално определение на понятието "простъпка" прави обвинението неконкретизирано и изключва възможността за ефективно упражняване на правото на защита. Правото на защита допълнително е ограничено и от недопускането на адвокатска защита, с което се нарушават чл. 30, ал. 4 и чл. 56 от Конституцията на Република България и чл. 13, ал. 7 от Закона за закрила на детето. Нарушено е изискването за публичност, като една от гаранциите за справедлив процес. Няма никаква възможност за равно участие в процеса на събиране на доказателствата.

По описаната в ЗБППМН процедура може да бъде постановено и **настаняване в социално-педагогически интернат** (чл. 13, ал. 1, б. "и" от ЗБППМН) - мярка, която също е свързана с ограничаване правото на лична свобода. За нея е регламентирана възможност за обжалване на решението на местната комисия само и единствено пред кмета на общината. Не съществува каквато и да е процедура, гарантираща в съответствие с чл. 6, т. 1 от ЕКЗПЧОС произнасяне на независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона.

В нарушение на ЕКЗПЧОС по отношение на изискването за справедлив процес са и **други хипотези на протичане на процедурата, която може да завърши с налагане на ограничаващи личната свобода възпитателни мерки.**

Когато прокурорът упражни правото си по чл. 61 от НК да откаже образуване на наказателно производство, той може да изпрати преписката на местната комисия, за налагане на възпитателна мярка. При налагане на настаняване във възпитателно училище – интернат или в социално-педагогически интернат, процедурата е същата, както описаната по-горе, и се развива при същите нарушения на ЕКЗПЧОС. По аналогичен начин протича накърняването на правата на личността и в хипотезата, когато прокурорът прекрати наказателното производство на основание чл. 61 от НК и изпрати делото на местната комисия.

Още по-грубо нарушаване на правото на справедлив процес има в случаите, когато прокурорът прекрати наказателното производство по чл. 61 от НК и, на основание чл. 61, ал. 3 от НК, сам постанови настаняване на непълнолетния във възпитателно училище – интернат. В тази хипотеза не се прилага разпоредбата на чл. 23, ал. 3 и ал. 4 от ЗБППМН – произнасяне от районен съдия в закрито заседание. Съдебният контрол изцяло е изключен.

Нарушаване на минималните стандарти за справедлив процес има и при прекратяване на наказателното производство от съдия-докладчик в разпоредително заседание при условията на чл. 247, ал. 1, във вр. с чл. 21, ал. 1, т. 7 от НПК. Това прекратяване, при което се реализира освобождаване от наказателна отговорност с налагане на възпитателни мерки по ЗБППМН, на първо място съдържа произнасяне по виновността на дееца, без да са събрани и проверени доказателствата в хода на съдебно следствие. Налице е нарушаване на основни начала на наказателния процес – чл. 17 от НПК – непосредственост, чл. 10 от НПК - равенство на гражданите в наказателното производство, чл. 12 от НПК – разкриване на обективната истина, чл. 16 от НПК – вземане на

решение по вътрешно убеждение, чл. 18 от НПК – устно извършване на наказателното производство, чл. 19 от НПК – равни права на страните, чл. 14 от НПК – право на защита. Вярно е, че в настоящия момент съществува възможност за обжалване на съдебния акт за прекратяване на наказателното производство. Изградената на основата на закона практика на ВКС обаче изключва възможността за събиране на нови доказателства в производството по обжалване на прекратяването на наказателно производство. Така обвиняемият непълнолетен няма възможност да отстоява, на основата на равни условия за събиране и проверка на доказателствата, своята невинност.

Правото на справедлив процес по отношение на непълнолетните обвиняеми и подсъдими съществено се нарушава и при хипотезата на произнасяне на съда по делото **след навършване на пълнолетие от подсъдимия в хода на наказателното производство**. Навършването на пълнолетие от подсъдимия в хода на процеса изключва възможността за прилагане на чл. 61 от НК – освобождаване от наказателна отговорност с налагане на възпитателни мерки. Възпитателните мерки са приложими само и единствено по отношение на ненавършили пълнолетие лица. Отпада алтернативата непълнолетният, макар и извършил престъпление, да остане неосъждан.

Навършването на пълнолетие в хода на наказателното производство изключва възможността и за приложение на чл. 64, ал. 1 от НК – освобождаване от изтърпяване на наказанието “лишаване от свобода”, когато то е по-малко от една година и не са налице основанията по чл. 66 от НК.

Започването или развитието на наказателното производство за престъпление, извършено от непълнолетен, след като той вече е навършил пълнолетие, прегражда възможността и за реализиране на щадящите процедури по членове 377 – 387 от НПК. Тогава се задейства системата на по-тежките общи мерки за неотклонение, отпада задължителната адвокатска защита по чл. 70, ал. 1, т. 1 от НПК, изключва се в определени ситуации разглеждането на делото от специалния състав на съда по чл. 382, ал.1 от НПК.

Когато изключването на възможността за замяна на наказателната отговорност с възпитателни мерки по ЗБППМН и за условно осъждане по чл. 64, ал. 1 от НК, както и за прилагане на особените процесуални правила по членове 377 - 387 от НПК, се дължи на изключителен принос на органите на съдебната власт, то по наше мнение, накърняването на правото на справедлив процес е несъмнено. В тези случаи изключването на отговорността на българската държава за нарушаване на ЕКЗПЧОС може да се реализира само и единствено при изрично отчитане от страна на правораздавателните органи на тези обстоятелства като съществени за **намаляване на налаганото наказание**.

На практика обаче съдилищата не отчитат приноса на органите на съдебната власт за влошаване на наказателноправното положение на подсъдимия. Това състояние на правоприлагането разкрива необходимост от **допълване на разпоредбата на чл. 58 от НК**. В този текст е дадена възможност съдът да приложи чл. 55 от НК – налагане на по-леко по вид наказание или размер на наказанието под определения минимум, само поради обстоятелството, че дадено престъпление е останало във фазата на опита или се е изразило в помагачество при малка степен на участие на дееца в престъплението. Мислимо е регламентирането на трета хипотеза в рамките на чл. 58 от НК, която да открие възможност за съдилищата да прилагат чл. 55 от НК и поради обстоятел-

ството, че в хода на наказателното производство, поради навършване на пълнолетие от подсъдимия, който се съди за извършено от него престъпление като непълнолетен, вече не съществува възможност за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на възпитателни мерки по ЗБППМН или за условно осъждане при условията на чл. 64, ал. 1 от НК.

Нормативната уредба на наказателната отговорност на непълнолетните и процедурите за нейното осъществяване в светлината на практиката на органите на съдебната система да осъществяват наказателна отговорност по отношение на непълнолетните извършители на престъпления, след навършване на пълнолетие, разкрива често нарушаване на изискването на чл. 5, т. 3 от ЕКЗПЧОС и чл. 6, т. 1 от ЕКЗПЧОС за **разумен срок** – съответно на задържането под стража и на разглеждането на делото от съд.

Член 152, ал. 4 от НПК предвижда максимални срокове на задържане под стража в досъдебното производство. Законодателят, въпреки многобройните нормативни изисквания за специално отношение към непълнолетните, не е предвидил по-кратки срокове на задържане под стража по отношение на непълнолетните обвиняеми. В тази насока е достатъчно да се припомни разпоредбата на чл. 378, ал. 2 от НПК, която се отнася за непълнолетните и гласи: "Мярката за неотклонение задържане под стража се взема в изключителни случаи". Самото съществуване на разпоредбата на чл. 378, ал. 2 от НПК съкращава разумния срок на задържането под стража на непълнолетните обвиняеми по чл. 5, т. 3 от ЕКЗПЧОС.

Като съкратен следва да се обсъжда и разумният срок за разглеждане на делото по чл. 6, т. 1 от ЕКЗПЧОС, когато обвиняем или подсъдим е непълнолетен. В тази насока определящи са вече описаните по-горе възможности за отпадане на замаяната на наказателната отговорност с възпитателни мерки по ЗБППМН и на условното осъждане в случаите на чл. 64, ал. 1 от НК, както и приложимостта на особените правила за наказателната процедура по членове 377-387 от НПК. Невъзможността за прилагане на този особен наказателноправен и наказателнопроцесуален режим при навършване на пълнолетие изисква от органите на съдебната власт друга динамика на воденето и приключването на наказателното производство, която по принцип да обезпечавя приложението на по-благоприятния режим.

Съществен потенциал за **нарушаване на правото на лична свобода**, гарантирано от чл. 5, т. 1 от ЕКЗПЧОС, крие съществуването и прилагането по отношение не само на непълнолетни на Указ № 904/1963 г. за борба с дребното хулиганство (УБДХ). Член 1, ал. 1 от УБДХ дава възможност за налагане на административно наказание "задържане в поделенията на МВР" до 15 денонощия. По силата на чл. 26, ал. 2 от ЗАНН, административно-наказателна отговорност носят и непълнолетни, навършили 16 години и можещи да разбират свойството и значението на извършеното нарушение и да ръководят постъпките си. В последно време задържане в поделенията на МВР до 15 дни, по силата на УБДХ, се налага често на непълнолетни за хулигански прояви по време на спортни състезания.

Разпоредбата на чл. 1, ал. 1 от УБДХ в частта, с която се предвижда задържане в поделенията на МВР, е мълчаливо отменена. Член 30, ал. 2 от Конституцията на Република България допуска задържане единствено при условия и по ред, определени със закон. Указът за борба с дребното хулиганство не е закон. Поради това той противоречи на Конституцията от 1991 г. и с оглед на

разпоредбата на § 3, ал. 1 от нейните Преходни и заключителни разпоредби не следва да се прилага в частта, с която се дава възможност за задържане.

Член 5, т. 1 от ЕКЗПЧОС изброява изрично хипотезите, при които може да се допусне лишаване от свобода, каквото е и т.нар. от УБДХ “задържане в поделенията на МВР”. Сред тях няма възможност за лишаване от свобода в резултат на административно наказание. Разпоредбите на ЕКЗПЧОС на основание чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България имат приоритет пред нормите на вътрешното законодателство, които им противоречат. И по тази причина е недопустимо задържането въз основа на Указа за борба с дребното хулиганство.

Член 7 от УБДХ не дава възможност за обжалване на решението на районния съдия, с което е наложено административно наказание задържане в поделенията на Министерството на вътрешните работи до 15 денонощия. Разпоредбата противоречи на чл. 5, т. 4 от ЕКЗПЧОС, но на практика значителна част от окръжните съдилища се позовават на УБДХ и отказват да разглеждат жалби срещу решенията на районния съдия, с които се постановява задържане и ограничаване на личната свобода на гражданите.

Споделените по-горе виждания са лични и нямат никаква претенция за изчерпателност. По наше мнение те щрихират трагичното положение на законодателството и практиката на правораздавателните органи в сферата на правата на детето и в частност на правата на детето в областта на наказателното и административното санкциониране, свързани с ограничаване на личната свобода, и на процедурите, по които те се реализират. Надяваме се, че бележките ни конкретизират виждането на Комитета на ООН за правата на детето за необходимостта от мащабна реформа на системата за детско правосъдие и че изключително ясно показват друго наше лично мнение – от държава, която допусна за около десет години да бъде изоставена завинаги от няколкостотин хиляди млади, образовани и амбициозни хора, не може да се очакват съвременни и компетентни грижи за съдбата на няколко десетки хиляди деца, които в ранна възраст са успели да осъществят някаква общественоопасна проява.

Summary

The Illusion “Rights of the Child” in Criminal Proceedings

Vassil T. Vassilev, Attorney at Law

The article makes a critical review of the Bulgarian legislation concerning juvenile delinquents, which not only fails to provide the special protection due to minors but also contradicts in many respects both the Constitution of Bulgaria of 1991 and the state's obligations under international human rights treaties. It analyses specific problems of the system of penalties and educational measures, as well as numerous procedural provisions, which are in breach of the guarantees for fair trial under Article 6 of the European Convention on Human Rights.

The author suggests legislative changes, accentuating on the need of an overall reform of the juvenile criminal justice system.

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Дело Игнаколо-Зениде срещу Румъния

(Ignaccolo-Zenide v. Romania)

Жалба № 31679/96, Reports 2000-I

Решение от 25 януари 2000 г. на I отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека - чл. 8: право на зачитане на семейния живот

Процедурите по предоставяне упражняването на родителски права, включително по изпълнение на постановените решения, изискват спешно провеждане, тъй като изминаването на време може да има непоправими последици за отношенията между децата и родителя, който не живее с тях.

Въпреки че принудителните мерки по отношение на деца не са желателни в тази деликатна сфера, използването на санкции не може да се изключи в случай на незаконно поведение от страна на родителя, с когото те живеят.

Факти по делото

Жалбоподателката е френска гражданка. През 1980 г. тя се омъжила за румънския гражданин D.Z. Родили им се две дъщери, съответно през 1981 и 1984 г.

През 1989 г. съпрузите се развели и съдът одобрил споразумението им, съгласно което упражняването на родителските права се предоставяло на бащата, с право на контакти и пребиваване на децата при майката.

През 1990 г. D.Z. се преместил с дъщерите си в САЩ. На 03.09.1990 г. жалбоподателката направила оплакване срещу него за нарушаване правото ѝ на контакти.

По искане на жалбоподателката, на 28.05.1991 г. Апелативният съд в Мец разпоредил децата да живеят при майката и предоставил на D.Z. право на контакти и пребиваване с тях. D.Z. обжалвал безуспешно пред Касационния съд.

Въпреки това той не изпълнил решението и не предал децата на майка им, за което на 18.09.1992 г. съдът в Мец го осъдил задочно на една година лишаване от свобода и издал заповед за арестуването му. Изпълнението ѝ обаче не било възможно, тъй като D.Z. не се намирал на френска територия.

Жалбоподателката поискала признаване и изпълнение на решението от

28.05.1991 г. в САЩ и в периода между 1993 и 1994 г. се сдобила с пет съдебни решения, осъждащи D.Z. да ѝ върне децата, включително и от Върховния съд на щата Калифорния, където той живеел. D.Z. не изпълнил решенията. През март 1994 г. напуснал САЩ и заминал за Румъния с децата.

През юли 1994 г. жалбоподателката подала молба до френското Министерство на правосъдието (МП) за връщане на децата на основание на Хагската конвенция относно гражданските аспекти на международното отвлечане на деца от 25.10.1980 г. ("Хагската конвенция"). Както САЩ, така и Франция направили искане до Румъния, съответно през ноември и декември 1994 г., за връщане на децата съгласно членове 3 и 5 от Хагската конвенция.

На основание чл. 2 от същата конвенция, жалбоподателката поискала при условията на бързо производство първоинстанционният съд в Букурещ да разпореди D.Z. да изпълни съдебните решения относно местоживеенето и връщането на децата. С решение от 14.12.1994 г., което подлежало на изпълнение без предварително уведомление, съдът разпоредил връщането на децата на жалбоподателката. Решението не било изпълнено, тъй като D.Z. скрил децата.

D.Z. обжалвал решението пред Окръжния съд в Букурещ. Съдът, без да посочи мотиви, удовлетворил молбата на D.Z. за спиране изпълнението на решението, докато трае производството по обжалването. С решение от 01.09.1995 г. жалбата на D.Z. била оставена без уважение. Решението било потвърдено окончателно от Апелативния съд в Букурещ на 14.03.1996 г.

D.Z. подал възражение срещу изпълнението на решението от 14.12.1994 г. Възражението било отхвърлено от първоинстанционния и от Окръжния съд в Букурещ.

На 27.10.1995 г. D.Z. подал молба за изключителни родителски права. Жалбоподателката не била уведомена за производството, а призовката била изпратена на адреса на Шефан Константин, посочен от D.Z. като неин съдебен адрес. В рамките на производството било извършено социално проучване, съгласно което двете момичета се развивали добре, водели нормален живот и били силно привързани към баща си и към неговата съпруга, с които искали да живеят. На 05.02.1996 г. първоинстанционният съд в Букурещ уважил молбата на D.Z., отново без да уведоми жалбоподателката.

Това решение било отменено на 16.10.1996 г. от Окръжния съд в Букурещ поради нередовности в призоваването на жалбоподателката. Делото било върнато на първоинстанционния съд с указания жалбоподателката да бъде призована на постоянния ѝ адрес във Франция. D.Z. обжалвал решението, като посочил, че жалбоподателката е предоставила генерално пълномощно на Шефан Константин, поради което призоваването от неговия адрес било редовно. На 09.04.1997 г. Апелативният съд в Букурещ уважил тази жалба в отсъствието на жалбоподателката и на неин представител и върнал делото на Окръжния съд. На 30.01.1998 г. Окръжният съд в Букурещ, в отсъствието на жалбоподателката или на неин представител, потвърдил решението от 05.02.1996 г. Тя обжалвала пред Апелативния съд, който отхвърлил жалбата като неоснователна на 28.05.1998 г.

На 05.01.1995 г. D.Z. поискал от съдията по семейноправни въпроси на съда в Мец да издаде заповед децата да живеят при него и да му бъде предоста-

вено изключително упражняване на родителските права. С решение от 22.02.1996 г. съдът приел, че не следва да зачита решението на първоинстанционния съд в Букурещ от 05.02.1996 г., тъй като този съд не бил компетентен да се произнася по съществуващото на упражняването на родителските права, а само по молбата за връщане на децата по Хагската конвенция. Съдът отхвърлил молбата на D.Z. с мотивите, че той е станал причина за липсата на контакт на децата с майката и че педагогическите му способности са доста съмнителни, тъй като тотално отричал образа на майката, насаждал омраза у децата и дори не им позволявал да си изградят собствено мнение.

След 1994 г. жалбоподателката пътувала до Румъния осем пъти с надеждата да се срещне с децата си. Били направени няколко неуспешни опита за изпълнение на решението от 14.12.1994 г.

На 22.12.1994 г. съдия-изпълнител отишъл в дома на D.Z. заедно с жалбоподателката, нейния адвокат и полицаи. Претърсването било извършено набързо, тъй като в къщата имало изключително агресивно куче-пазач, и момичетата не били открити.

На 23.12.1994 г. жалбоподателката подала оплакване до румънския министър на правосъдието във връзка със събитията от 22 декември и поискала образуването на наказателно производство за малтретиране на малолетни, лишаване от свобода и евентуално убийство.

На 27.12.1994 г. съдия-изпълнителят, жалбоподателката, адвокатът ѝ и полицаи отново посетили дома на D.Z. От съседите научили, че D.Z. е напуснал дома с децата.

С писмо от 05.05.1995 г. румънският министър на правосъдието уведомил френския си колега, че били направени много безуспешни опити за откриването на децата, че D.Z. не ги изпращал на училище и че румънските власти направили искане за образуване на наказателно производство срещу D.Z. за малтретиране на малолетни.

На 10.05.1995 г. жалбоподателката, адвокатът ѝ, представител на румънското МП, съдия-изпълнители, полицаи и представител на френското посолство отново претърсили дома на D.Z., но не намерили децата. D.Z. заявил, че те са в Румъния, но отказал да съобщи местопребиваването им. Обещал да ги доведе в Министерство на правосъдието следващия ден. D.Z. не бил арестуван и не спазил уговорката да доведе децата. Повторно бил приканен да ги доведе на 15 май, но не го сторил.

На 04.12.1995 г. бил направен нов безуспешен опит за откриване на децата в дома на D.Z. Той обещал да ги доведе на следващия ден в канцеларията на съдия-изпълнителя, но отново не го изпълнил.

На 29.01.1996 г. жалбоподателката се срещнала с дъщерите си за първи път от седем години. Срещата продължила десет минути и се състояла в учителската стая в училището на децата, където самият D.Z. преподавал. На срещата присъствали съдия-изпълнител, двама високопоставени служители от румънското МП, генералният консул на Франция, двама полицаи, директорът и зам.-директорът на училището и двама учители. Децата реагирали изключително емоционално и категорично отказали да се върнат при майка си и да се виждат с нея отново. Тогава жалбоподателката заявила, че вече не държи на изпълнението на заповедта от 14.12.1994 г.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Относно твърдяното нарушение на чл. 8 от Конвенцията

89. Жалбоподателката твърди, че румънските власти не са предприели достатъчно мерки, за да осигурят бързото изпълнение на съдебните решения и връщането на дъщерите ѝ. Оплаква се от нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

90. По-конкретно, жалбоподателката се оплаква от половинчатите опити за изпълнението на заповедта от 14.12.1994 г. и изтъква, че не било направено нищо за откриването на дъщерите ѝ. Критикува румънските власти за пълното им бездействие в периода от декември 1995 до януари 1997 г.

91. Правителството поддържа, че властите са предприели достатъчно и адекватни действия за изпълнение на заповедта от 14.12.1994 г. Неуспехът им се дължал на липсата на сътрудничество от страна на бащата и на отказа на децата да живеят с жалбоподателката, за което властите не могли да бъдат обвинявани.

92. Според Комисията, националните власти не са положили усилията, които нормално са се очаквали от тях за осъществяване правата на жалбоподателката, и по този начин са нарушили правото ѝ на зачитане на семейния живот, гарантирано от чл. 8.

“93. Съдът отбелязва най-напред липсата на спор относно обстоятелството, че връзката между жалбоподателката и нейните деца е съставлявала семеен живот по смисъла на тази разпоредба.

94. При това положение, необходимо е да се установи, дали е било налице незачитане на семейния живот на жалбоподателката. Съдът отново подчертава, че главната цел на чл. 8 е да защитава индивида от произволни действия на държавните органи. В допълнение на това, съществуват позитивни задължения, присъщи на ефективното “зачитане” на семейния живот. И в двата контекста следва да се вземе предвид справедливият баланс, който е необходимо да се установи между конкуриращите интереси на индивида и на обществото като цяло; и в двата контекста държавата разполага с известна свобода на преценка (виж решението по делото Кийган срещу Ирландия¹ от 26.05.1994 г., А.290, стр. 19, § 49).

Що се отнася до задължението на държавата за вземане на позитивни мерки, Съдът многократно е приемал, че чл. 8 включва правото на родителя да иска предприемане на действия, за да се събере отново с детето си, и задължението на националните власти да извършат такива действия (виж например следните решения: Ериксон срещу Швеция² от 22.06.1989 г., А.156, стр. 26-27, § 71; Маргарета и Роджър Андерсон срещу Швеция³ от 25.02.1992 г., А. 226-А,

---

¹ Keegan v. Ireland. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на изданието на *Български адвокати за правата на човека* “Бюлетин практика на Европейския съд по правата на човека” (по-нататък - Бюлетина), излизал до края на 2000 г. като приложение към Бюлетина съдебна практика на ВКС. Всички публикувани в Бюлетина решения са и на интернет адрес www.infotel.bg.juen.

² Eriksson v. Sweden

³ Margareta and Roger Andersson v. Sweden. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина.

стр. 30, § 91; Олсон срещу Швеция⁴ (№ 2) от 27.11.1992 г., А.250, стр. 35-36, § 90; и Хоканен срещу Финландия⁵ от 23.09.1994 г., А.299-А, стр. 20, § 55).

Все пак, задължението на националните власти да вземат мерки за осигуряване на събирането не е абсолютно, тъй като повторното събиране на родител с деца, които са живели известно време с другия родител, може да не е възможно да се осъществи веднага и може да изисква извършването на подготвителни действия. Естеството и степента на такава подготовка зависят от обстоятелствата на конкретния случай, но разбирането и съдействието на всички засегнати страни винаги е важен елемент. Националните власти са задължени да положат най-големи усилия за реализирането на това съдействие, но всяко задължение за прилагане на принуда в тази област следва да бъде ограничено, тъй като е необходимо да се зачитат интересите и правата и свободите на всички засегнати, и по-специално интересите на детето и неговите права по чл. 8 от Конвенцията. Ако изглежда, че контактите с родителя застрашават тези интереси или нарушават тези права, националните власти трябва да намерят справедлив баланс между тях (виж горещитираното решение Хоканен, стр. 22, § 58).

95. Най-накрая, Съдът счита, че позитивните задължения, които чл. 8 от Конвенцията вмениява на договарящите държави във връзка със събирането на родителя с неговите деца, следва да се тълкуват в светлината на Хагската Конвенция от 25.10.1980 г. относно гражданските аспекти на международното отвлечане на деца (“Хагската конвенция”). Това е особено вярно в настоящия случай, тъй като държавата-ответник също е страна по тази конвенция, чийто чл. 7 съдържа списък от мерки, които държавите следва да предприемат, за да гарантират бързото връщане на децата.

96. Следователно, в настоящия случай е решаващ въпросът, дали националните власти са предприели всички действия, които разумно биха могли да се изискват за привеждането в изпълнение на заповедта от 14.12.1994 г.”

А. Периодът, който следва да се вземе под внимание

97. Според правителството, задължението на властите да съдействат за събирането на жалбоподателката с децата ѝ се е породило с издаването на заповедта от 14.12.1994 г. и се е погасило с окончателното решение от 28.05.1998 г., с което Апелативният съд в Букурещ е предоставил упражняването на родителските права на D.Z.

98. Жалбоподателката твърди, че решението от 28.05.1998 г. не ѝ е било съобщено и не може да ѝ се противопостави, тъй като не е участвала и не е била представлявана в производството. Оспорва и компетентността на румънските съдилища, като се позовава на чл. 16 от Хагската конвенция и твърди, че френските съдилища имат изключителна юрисдикция по съществото на спора за родителските права. Изтъква, че D.Z. е поискал от румънския съд промяна на родителските права, въпреки че преди това е отправил същата молба и до френски съд и производството по нея е било висящо.

99. Съдът припомня решението си от 24.02.1995 г. по делото МакМайкъл срещу Обединеното кралство⁶ (А.307-В, стр. 55, § 87), в което е приел, че ма-

⁴ Olsson v. Sweden. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина.

⁵ Hokkanen v. Finland. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина.

⁶ McMichael v. the United Kingdom

кар и чл. 8 да не съдържа изрични процедурни изисквания, процесът на вземане на решение, водещ до мерки на намеса, трябва да бъде справедлив и да осигурява дължимото зачитане на защитените от чл. 8 интереси – ако родителите не участват в него в достатъчна степен, намесата не може да се разглежда като “необходима” по смисъла на този текст.

Съдът отбелязва, че жалбоподателката не е присъствала и не е била представявана при произнасянето на съдебното решение от 28.05.1998 г. и не е била уведомена за него, нито е участвала в предшестващите го заседания. В противоречие с румънския ГПК, тя не е била призована на адреса си във Франция, въпреки че той е бил известен. Уведомлението, връчено на Щефан Константин, не е можело да замести изискването от ГПК и от националната съдебна практика уведомяване на жалбоподателката.

100. В светлината на гореизложеното Съдът счита, че производството, завършило с постановяването на посоченото съдебно решение, не задоволява процедурните изисквания на чл. 8 от Конвенцията. Следователно, не може да се счита, че това решение е погасило позитивните задължения на правителството по чл. 8.

Б. Принудително изпълнение на правото на жалбоподателката на упражняване на родителските ѝ права и на връщане на децата ѝ

101. Съдът следва да се произнесе дали националните власти са предприели необходимите адекватни действия за изпълнение на заповедта от 14.10.1994 г.

“102. В подобни случаи адекватността на дадена мярка следва да се преценява по бързината на прилагането ѝ. Процедурите по предоставяне упражняването на родителски права, включително по изпълнение на постановеното решение, изискват спешно провеждане, тъй като изминаването на време може да има непоправими последици за отношенията между децата и родителя, който не живее с тях. Това е особено вярно в настоящия случай, тъй като жалбоподателката е подала молбата си до съда при условията на бързо производство. Смисълът на подобна молба е да защити индивида срещу вреди, които могат да настъпят просто поради изминаването на време.

Съдът отбелязва, че чл. 11 от Хагската конвенция изисква компетентните съдебни или административни власти да водят експедитивно производствата по връщане на деца, и всяко бездействие, продължаващо повече от шест седмици, дава основание за искане на обяснение за забавянето.”

103. В настоящия случай съдия-изпълнител е посещавал дома на D.Z. четири пъти в периода между декември 1994 и декември 1995 г. Съдът намира, че не е предоставено задоволително обяснение за големите промеждутъци от време между тези посещения. Също така, не е ясно защо Окръжният съд в Букурещ е решил да спре изпълнението на заповедта в периода между 30.06 и 01.09.1995 г.

104. Съдът отбелязва също така, че румънските власти са бездействали напълно в продължение на повече от година – от декември 1995 г. до 29.01.1997 г., когато се състояла единствената среща между жалбоподателката и децата. Правителството не дава обяснение и за това.

106. Въпреки че принудителните мерки по отношение на деца не са желателни в тази деликатна сфера, използването на санкции не може да се изключи в случай на незаконно поведение от страна на родителя, с когото те живеят.

109. Съдът отбелязва, че неявяването на D.Z. пред МП на 11 и 15 май 1995 г. е останало без каквито и да било последици за него. Също така, румънските власти не са му наложили никаква санкция, когато е отказал да доведе децата пред съдия-изпълнителя. Властите не са поели и никаква инициатива да установят местопребиваването на децата.

111. Относно критиката на правителството, че жалбоподателката не е подала молба за налагане на глоба на D.Z. за всеки просрочен ден, Съдът отбелязва, че такова действие не може да се счита за ефективно, тъй като това е индиректен и изключителен метод на изпълнение. Освен това, пропускът на жалбоподателката не може да освободи властите от задълженията им по изпълнението, тъй като именно те са носителите на публична власт.

112. Властите не са организирали и никакъв подготвителен контакт между социалните служби, жалбоподателката и децата, нито са потърсили съдействие от психолози или детски психиатри (виж, *mutatis mutandis*, горесцитираното решение Олсон (№ 2), стр. 35-36, §89-91).

С изключение на срещата от 29.01.1997 г., никаква друга среща на жалбоподателката с децата не е била уредена от властите, въпреки че тя е пътувала до Румъния осем пъти с надеждата да ги види. Що се отнася до срещата на 29.01.1997 г., която Съдът подчертава, че се е състояла една година след завеждането на настоящата жалба и две години след издаването на неокончателната заповед от 14.12.1994 г., според Съда тя не е била организирана по начин, който да насърчи положителното развитие на отношенията между жалбоподателката и нейните деца. Била е проведена в училището на децата, където работел бащата, в присъствието на голяма група хора, включително учители, длъжностни лица, дипломати, полицаи, жалбоподателката и адвоката ѝ. При подготовката на срещата не са участвали социални работници или психолози. Срещата е продължила само няколко минути и е приключила, когато децата, очевидно неподготвени по какъвто и да било начин, се опитали да избягат.

На 31.01.1997 г., веднага след провала на тази единствена среща, румънският министър на правосъдието, действаш като централен орган по Хагската конвенция, наредил децата да не бъдат връщани, тъй като отказвали да живеят с майка си. Оттогава не е правен друг опит за събирането на жалбоподателката и нейните деца.

113. Най-накрая, Съдът отбелязва, че властите не са предприели изискванията от чл. 7 от Хагската конвенция мерки за осигуряване връщането на децата при жалбоподателката.

Предвид гореизложеното и независимо от свободата на преценка на ответната държава по въпроса, Съдът заключава, че румънските власти не са положили адекватни и ефективни усилия, за принудително изпълнение на правото на жалбоподателката на връщане на децата ѝ, и по този начин са нарушили правото ѝ на зачитане на семейния живот, гарантирано от чл. 8.

Следователно, има нарушение на чл. 8⁷.

Съдът определя обезщетение за претърпените от жалбоподателката неимуществени вреди в размер на 100 000 фр. франка и присъжда 86 000 фр. франка за направените разноски.

Резюме и превод от английски език: Даниела Екимова

⁷ Решението е взето с мнозинство от 6 гласа срещу 1.

Дело Z. и други срещу Обединеното кралство

(Z and Others v. the United Kingdom)

жалба No.29392/95

Решение от 10 май 2001 г. на голямото отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 3: забрана за изтезания, нечовешко и унизително отнасяне; чл. 6: право на достъп до съд; чл. 8: право на зачитане на личния и семеен живот; чл. 13: право на ефективни вътрешноправни средства за защита

Задължението на договарящите държави да осигурят предвидените в Конвенцията права и свободи на всички под тяхна юрисдикция, разгледано съвместно с чл. 3, изисква те да предприемат мерки с цел никое лице под тяхна юрисдикция да не бъде подлагано на изтезания, нечовешко или унизително отнасяне, включително и от страна на частни лица. Тези мерки следва да осигуряват ефективна защита особено на децата и други уязвими лица и да включват разумни действия за предотвратяване на малтретиране, за което властите са знаели или е трябвало да знаят.

Чл. 6, т. 1 се прилага само за спорове относно граждански “права и задължения”, за които може да се твърди, поне на защитими основания, че са признати от вътрешното право. Все пак той е приложим към “истински и сериозни” спорове относно действителното съществуване на правото, както и относно обхвата му и начина на упражняването му.

Когато се твърди, че властите не са защитили някого от действията на други лица, чл. 13 не винаги изисква те да проведат разследване на твърденията. Трябва обаче жертвата или нейното семейство да разполагат с механизъм за установяване отговорността на държавните служители или органи за действия и бездействия, нарушаващи правата им по Конвенцията. При нарушение на чл. 2 или чл. 3 по принцип следва да има възможност за обезщетяване на произтеклите от него неимуществени вреди, като част от средствата за поправянето му.

Фактите по делото

Жалбоподатели са четири деца – братя и сестри, съответно родени през 1982 г., 1984 г., 1986 г. и 1988 г., чиито родители били в брак от 1981 г. до април 1992 г. За първи път през октомври 1987 г. санитарният инспектор, посещаващ семейството, сигнализирал социалните служби за наличието на семейни проблеми и проблеми с децата (за Z. имало сведения, че нощем крадяла храна). В резултат на този сигнал през ноември с.г. било проведено съвещание с участие-

то на съответните агенции, на което било решено социален работник и санитарен инспектор да посещават семейството, а през март 1988 г. след ново обсъждане било решено, че случаят не поражда безпокойство, и досието било приключено.

В периода от септември 1988 г. до август 1989 г. социалните служби многократно били сигнализирани от съседни, от полицията, от семейния лекар, от директорката на училището, от Националното сдружение за предотвратяване насилието над деца, от Екипа за критични ситуации и от бабата по майчина линия, че децата стояли заключени и прекарвали по-голямата част от деня в стаите си, които били мръсни, не им се разрешавало да играят навън и често плачели.

На експертно съвещание на 4 октомври 1989 г. с участието на представители на социалните служби, директорката на училището на жалбоподателите, техният семеен лекар и санитарен инспектор, било решено, че към семейството не следва да бъде прикрепян социален работник, тъй като случаят не касаел риск от физическо малтретиране, а по-скоро недостатъчни и занемарени родителски грижи, за подобряването на които на родителите трябвало да се окаже съдействие. Теглото на по-големите деца трябвало да бъде следено за в бъдеще в училището, а санитарният инспектор да продължи да посещава редовно семейството. Същия месец, по повод обир в къщата на жалбоподателите, докато те били на почивка, полицията влязла в нея и я намерила мръсна, със захвърлени в един шкаф използвани дамски превръзки и мръсни памперси, а дюшеците на децата били просмукани от урина.

На експертно съвещание на 13 декември 1989 г. било отхвърлено предложението на санитарния инспектор по-големите деца да бъдат вписани в регистъра на децата в риск, поради неспособността на майката да се грижи за тях. На семейството обаче бил назначен помощник-социален работник. Преценено било, че на този етап не се налага свикване на специално заседание за обсъждане на случая, а трябва само да се проучи твърдението, че А. е бил бит с ръжен.

До декември 1990 г. положението на децата било обсъждано периодично на експертни съвещания. Въпреки известно временно подобрене на хигиената в дома им, било докладвано, че две от тях търсели храна из кофите за боклук в училището; след ядене около 16 - 16:30 ч. децата не се хранели до сутринта на другия ден; били слагани да спят към 18 ч.; били забелязани със следи от удари по лицата; били мръсни и имало съмнения, че дефекират в спалните си и мажат екскременти по прозорците. Помощник-социалният работник мис М. ежеседмично следяла състоянието на стаите на децата. Полицията сигнализирала социалните служби, че "условията в къщата са ужасни и не са подходящи децата да живеят там". Било решено наблюдението им да продължи.

На експертно съвещание на 5 декември 1990 г. било решено през януари 1991 г. да се проведе специално заседание за обсъждане на случая по повод притеснения във връзка с грижата за жалбоподателите и състоянието на спалните им, които помощник-социалният работник мис М. намирала за рязко влошени.

В доклад от 24 януари 1991 г. директорката на училището описвала децата като дрипави, мръсни, някои от тях обикалящи кофите за боклук за огризки от

ябълки. Били чувствителни, затворени, често и безпричинно плачещи, гладни, жадуващи за физически контакт с доброжелателни възрастни. В заключение директорката потвърждавала притесненията си, че нуждите на децата не са адекватно задоволени и че условията в дома им и положението в семейството дават основание за безпокойство.

На специалното заседание за обсъждане на случая, проведено на 28 януари 1991 г., помощник-социалният работник мис М. и директорката на училището отново описали положението на децата. Председателстващото заседание заключило, че въпреки многобройните притеснения относно родителските грижи за децата и условията в дома им, няма достатъчно доказателства за започване на съдебна процедура. Било прието, че родителите не са изоставили децата си умишлено и, имайки предвид собственото им лошо възпитание, правели каквото могли и била нужна продължителна подкрепа за подобряване на положението. Било решено децата да не бъдат вписвани в Регистъра на деца под закрила.

Подобрение в условията на живот на децата не било отбелязано на следващото съвещание на социалните служби през април 1991 г. През юли с.г. майката на жалбоподателите заявила пред социалните служби, че за децата ще е по-добре да бъдат взети под грижите на властите, а през август съсед позвънил в социалните служби и съобщил, че децата често са заключвани навън в мръсен заден двор; че непрекъснато пицят и ги затварят за дълго в спалните им, където те размазват фекалии по прозорците. След време родителите на майката казали на служебния защитник на децата, че Z., която майката третираше като слугиня, трябвало да почиства изпражненията от прозорците.

През август 1991 г. три от децата били настанени за няколко седмици у приемни лица, които описали, че те не са научени на елементарни хигиенни навици. B. бил много напласен.

На експертно съвещание на 18 септември 1991 г., след като помощник-социалният работник мис М. докладвала, че условията в спалните на момчетата са се влошили (разпрани матраци, стърчащи пружини), майката на децата заявила, че не може да осъществява контрол над тях. Било решено да не се свиква съвещание за поставяне на децата под закрила, а да се извършва ежемесечен контрол на теглото им и Z., A. и B. да бъдат временно настанявани за ваканциите и за един уикенд месечно.

В края на 1991 г. било установено, че детето C. има кривогледство, но майката не го завела на определените през следващите месеци прегледи в очната клиника.

На експертно съвещание на 21 ноември с.г. било докладвано изявлението на майката, че не може да контролира поведението на децата, които отказвали да си лягат, когато им се каже, и крадели храна. Било отчетено, че спалните им са в приемливо състояние, а децата са наддали на тегло. Било обсъдено трите най-големи деца да бъдат настанени от местните власти, за да се даде възможност на майката да си стъпи на краката. Бил ѝ представен социален работник, който да ѝ помага при пазаруването, воденето на сметките и готвенето. Децата Z., A. и B. били доброволно настанени в периода януари-март 1992 г. и наддали на тегло, а C. започнала да посещава детска ясла, където проявила необщителност, недоверчивост и слаби говорни способности.

През март и отново през април 1992 г. майката се поинтересувала дали момчетата А. и В. не могат да бъдат дадени за осиновяване.

Родителите се развели през април 1992 г., а през юни с.г. майката поиска децата да бъдат настанени под грижите на властите, тъй като тя не можела да се справя. Заявила, че ако не бъдат отстранени от нея, ще ги пребие. Децата били настанени по спешност при приемни лица и след заседание за закрила, проведено на 22 юни 1992 г., били вписани в Регистъра на деца под закрила в категориите изоставени и емоционално малтретирани. Всяко дете било настанено отделно. На 8 октомври 1992 г. местните власти решили да поискат издаване на заповеди за поставяне на децата под грижите на властите. Временни заповеди били издадени на 7 декември 1992 г., а на 18 януари 1993 г. съдът назначил служебен представител на децата (т.нар. guardian at litem), който препоръчал за всички тях да бъдат издадени постоянни заповеди, за да бъдат запазени от по-нататъшни увреждания. Заявил, че е налице "изобилие от доказателства, че децата са подложени на физически и душевен тормоз".

Всички деца били прегледани през януари 1993 г. от детски психиатър. Лекарката описала преживяното от тях буквално като "ужасяващо" и добавила, че това е най-тежкият случай на изоставяне и емоционално малтретиране в цялата ѝ професионална кариера. Изказала мнение, че социалните служби са се забавили твърде много, с което са допуснали да се стигне при поне три от децата до сериозни психически разстройства.

На 14 април 1993 г. били издадени постоянни заповеди за поставяне на децата под грижите на властите.

През юни 1993 г. служебният адвокат – застъпник на децата предявил срещу местните власти иск за вреди поради небрежност и/или нарушаване на законово задължение, като твърдял, че властите не са положили дължимата по закон грижа за благополучието на децата и това им е причинило психологически вреди. Производството било прекратено на 12 ноември 1993 г., поради липса на правно основание за подобна претенция. Апелативният съд и Камарата на лордовете оставили без уважение жалбите на децата, приемайки, че не съществува иск срещу местните власти за допуснатата небрежност при изпълнение на функциите им във връзка с благополучието на децата. Според мотивите на Камарата на лордовете, в трудната си работа компетентните местни власти постоянно трябвало да търсят деликатния баланс между защитата на децата от евентуални вреди и интереса от запазване на отношенията им с техните родители, което изисквало много ясно изразено намерение на законодателя да установи отговорност за впоследствие оказали се погрешни техни преценки, а това отсъствало.

Междувременно двете момичета, Z. и С., били осиновени, а момчетата, А. и В., били настанени в приемни семейства и прекарвали известни периоди в оздравителни заведения.

През март 1996 г. Дружеството за осиновяване, на което местните власти били делегирани определени отговорности, подало искания от името на всички деца до Съвета за компенсиране на вреди от престъпления, който им определил обезщетения за претърпените физически и психически страдания.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 3 от Конвенцията

69. Жалбоподателите твърдят, че местните власти не са ги защитили от нечовешко и унижително отнасяне, в нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

70. Комисията единодушно е намерила в доклада си, че има нарушение на чл. 3. Приела е, че държавата има позитивното задължение да закриля децата от отнасяне, противоречащо на тази разпоредба. Властите са знаели за сериозността на малтретирането и изоставянето на четирите деца в течение на години и не са предприели каквито и да било ефикасни действия, за да ги прекратят, въпреки достъпните им средства.

71-73. Съдът отново подчертава, че чл. 3 защитава една от най-основните ценности на демократичното общество и съдържа безусловна забрана. “Задължението на договарящите държави по чл. 1 от Конвенцията да осигурят предвидените в нея права и свободи на всички под тяхна юрисдикция, разгледано съвместно с чл. 3, изисква те да предприемат мерки с цел никое лице под тяхна юрисдикция да не бъде подлагано на изтезания, нечовешко или унижително отнасяне, включително и от страна на частни лица (виж решението по делото *A. срещу Обединеното кралство*¹ от 23.09.1998 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VI, § 22). Тези мерки следва да осигуряват ефективна защита особено на децата и други уязвими лица и да включват разумни действия за предотвратяване на малтретиране, за което властите са знаели или е трябвало да знаят (*mutatis mutandis*, решението по делото *Осман срещу Обединеното кралство* от 28.10.1998 г., *Reports* 1998-VIII, § 116)².”

74. Не се спори по делото, че изоставянето и малтретирането, преживяно от четирите деца – жалбоподатели, са съставлявали нечовешко и унижително отнасяне, което е било доведено до знанието на местните власти още през октомври 1987 г. Те обаче са ги взели под спешни грижи едва на 30 април 1992 г., и то по настояване на майката, въпреки че са били задължени да ги закрилят и са разполагали с редица правомощия, включително да ги отстранят от дома им. Според детския психиатър и Съвета за компенсиране на вреди от престъпления, в междинния период от четири години и половина децата са били подложени в дома си на ужасяващи преживявания и са претърпели физически и психически вреди, пряка последица на извършено спрямо тях престъпно насилие. “Съдът отчита трудността и чувствителността на решенията, които местните социални служби трябва да вземат, и значимостта на противостоящия им принцип за уважение и запазване на семейния живот. Настоящото дело обаче не оставя никакво съмнение относно неуспеха на системата да защити децата – жалбоподатели от сериозно и продължително изоставяне и малтретиране.

75. Следователно, налице е нарушение на чл. 3 от Конвенцията³.”

---

¹ *A. v. the United Kingdom*

² *Osman v. the United Kingdom*

³ Решението е взето с единодушие

II. Твърдяното нарушение на чл. 8 от Конвенцията

76-77. Жалбоподателите поддържат алтернативно, че е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията, който по силата на принципа за зачитане на личния живот закриля физическия и нравствен интегритет. Като отчита установеното нарушение по чл. 3 от Конвенцията, Съдът намира, че не възниква отделен въпрос по чл. 8⁴.

III. Твърдяното нарушение на чл. 6 от Конвенцията

78-79. Жалбоподателите се оплакват, че им е отказан достъп до съд за произнасяне по претенциите им срещу местните власти за допуснатата небрежност.

80. Правителството отрича в случая да става дума за гражданско право или някакво ограничаване на достъпа до правосъдие, докато Комисията е приела единодушно, че чл. 6 е нарушен с това, че Камарата на лордовете е приложила едно правило за изключване отговорността на местните власти по въпроси, свързани с грижите за децата, което в дадения случай представлява непропорционално ограничаване на достъпа на жалбоподателите до правосъдие.

A. Твърденията на страните

1. Жалбоподателите

81. Жалбоподателите твърдят, че искът им за вреди, причинени по небрежност, е напълно защитим според вътрешното право, позовавайки се между другото на цитираното по-горе дело Осман. Правото да се предяви такъв иск, уредено по един общ начин, било гражданско право, признато по вътрешния правен ред, и не съществувало съдебно решение, което изключва отговорността в подобни случаи. Заради това съдията, издал заповедите относно грижите, предоставил материалите по делото на служебния адвокат; на жалбоподателите била отпусната безплатна правна помощ за производството пред Камарата на лордовете; поради потенциалната си отговорност за проявена небрежност местните власти били заплащали доброволно обезщетения в такива случаи. Следователно по националното право имало сериозен спор относно съществуването на принцип за изключване на отговорността и чл. 6 бил приложим.

82-83. Приложеното от Камарата на лордовете правило за изключване на отговорността позволило делото да бъде прекратено без да се установят фактите, независимо от съществуването на претенцията или сериозността на претърпените вреди. Това на практика съставлявало имунитет и ограничаване на достъпа до правосъдие. Жалбоподателите се позовават на констатациите на Съда по делото Осман, че вътрешните съдилища следва да бъдат овластени да разграничават степените на небрежност или увреждане и да правят преценка във всеки

---

⁴ Решението е взето с единодушие

отделен случай. Трябвало да съществува възможност за отстъпване от изключващото отговорността правило, при наличие на конкуриращи съображения за човешки права, с оглед на фактите по конкретно дело.

2. Правителството

84. Правителството твърди, че чл. 6 гарантира справедлив процес за произнасяне по само такива права и задължения, за които най-малкото може да твърди, че са признати от националното право. В случая решението за прекратяване на делото касаело именно обхвата на националното право. Съдилищата прилагали съществени ограничения на отговорността за вреди от деликт, каквито законодателят можел да въведе. Не съществувало право на иск, което да е ограничено, и съответно, чл. 6, т.1 не бил нарушен.

85. Алтернативно правителството отстоява, че не е прилаган никакъв имунитет, който да съставлява ограничаване на достъпа до съд. Разглежданата процедура била важен способ за бързо и ефикасно произнасяне при явно лишени от правно основание искове. Ищците можели да изложат всичките си доводи по този въпрос.

86. В случай, че горните аргументи не бъдат уважени, правителството твърди, че евентуално констатирано ограничаване на достъпа до съд е преследвало законна цел и е пропорционално. Английските съдилища били преценили внимателно обществения интерес “за” и “против” отговорността в светлината на принципите на английското деликтно право и на социалната и политическа философия, лежаща в основата им.

Б. Преценката на Съда

1. Приложимост на чл. 6 от Конвенцията

“87. Съдът припомня постоянната си практика, че “чл. 6, т. 1 се прилага само за правни спорове относно (граждански) “права и задължения”, за които може да се твърди, поне на защитими основания, че са признати от вътрешното право; сам по себе си той не гарантира някакво конкретно съдържание на понятието (граждански) “права и задължения” в материалното право на договарящите държави” (виж решенията по делата Джеймс и др. с/у Обединеното кралство⁵ от 21.02.1986 г., А.98, стр. 46, § 81; Литгоу и др. с/у Обединеното кралство⁶ от 08.07.1986 г., А.102, стр.70, § 192; Светите манастири с/у Гърция⁷ от 09.12.1994 г., А.301, стр. 37, § 80). Все пак той е приложил към “истински и сериозни” спорове относно действителното съществуване на правото, както и относно обхвата му и начина на упражняването му (виж решението по делото Бентъм с/у Холандия⁸ от 23.10.1985 г., А.97, стр. 15, § 32).”

⁵ James and Others v. the United Kingdom. Вж. резюме на решението в бр. 4/2000 г. на Бюлетина.

⁶ Lithgow and Others v. the United Kingdom. Вж. резюме на решението в бр. 4/2000 г. на Бюлетина.

⁷ The Holy Monasteries v. Greece. Вж. резюме на решението в бр. 6/2000 г. на Бюлетина.

⁸ Bentham v. the Netherlands. Вж. резюме на решението в бр. 1-2/98 г. на Бюлетина.

88. По настоящото дело страните са съгласни, че няма предходно решение на вътрешните съдилища, в което да се признава наличието на отговорност за вреди, причинени по небрежност от местните власти при осъществяване на задълженията им за закрила на децата. Именно по делото на жалбоподателите те е трябвало да се произнесат дали някоя от категориите отговорност следва да обхване и тази хипотеза.

89. Съдът намира, че е съществувал истински и сериозен спор по този въпрос, за което сочат и отпуснатата безплатна правна помощ и разрешението на Апелативния съд делото да бъде гледано от Камарата на лордовете, чието решение не е отнело ретроспективно “защитимостта” на претенцията на жалбоподателите.

90. Следователно чл. 6 е приложим към започнатата от жалбоподателите съдебна процедура и Съдът трябва да изследва дали изискванията на чл. 6 са били спазени при провеждането ѝ.

2. Съобразност с чл. 6, т. 1

91. Съдът приема по делото Голдър, че процесуалните гаранции за справедливост, публичност и бързина, съдържащи се в чл. 6, т. 1, биха били безсмислени, ако не съществува защита на предварителното условие за ползването им, а именно достъп до съд (виж решението по делото Голдър срещу Обединеното кралство⁹ от 21.02.1975 г., A.18, стр. 13-18, §§ 28-36).

92. На чл. 6, т. 1 “може - да се позове всеки, който смята, че дадено вмешателство при упражняването на негово (гражданско) право е незаконно и се оплаква, че не е имал възможността да предяви тази си претенция пред съд, отговарящ на изискванията на текста” (виж решението по делото Льо Конт, Ван Льовен и Де Мейере срещу Белгия¹⁰ от 23.06.1981 г., A.43, § 44). Когато е налице сериозен и действителен спор относно законосъобразността на тази намеса, отнасящ се било до самото съществуване, било до обхвата на твърдяното гражданско право, чл. 6, т. 1 изисква “съд да се произнесе с решение по този въпрос на вътрешното право” (виж решенията по делата Спорунг и Льонрот срещу Швеция¹¹ от 23.09.1982 г., A.52, § 81; Тре Тракторер срещу Швеция¹² от 27.07. 1989 г., A.159, стр.18, § 40).

93. Това право обаче не е абсолютно. То може да подлежи на легитимни ограничения, напр. установени със закон давностни срокове, обезпечения за гарантиране на съдебните разноси; правила относно непълнолетните и душевно болните (виж решенията по делата Стъбингс и др. срещу Обединеното кралство¹³ от 22.10.1996 г., Reports 1996-IV, стр.1502-3, §§ 51-52; Толстой Милославски

⁹ Golder v. the United Kingdom. Вж. резюме на решението в бр. бр. 1-2/98 г. и 3-4/99 г. на Бюлетина.

¹⁰ Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium. Вж. резюме на решението в бр. 1-2/98 г. на Бюлетина.

¹¹ Sporrang and Lonroth v. Sweden. Вж. резюме на решението в бр. 4/2000 г. на Бюлетина.

¹² Tre Traktor v. Sweden. Вж. резюме на решението в бр. 5/2000 г. на Бюлетина.

¹³ Stubbings and Others v. the United Kingdom

срещу Обединеното кралство¹⁴ от 13.07.1995 г., А.316-В, стр. 80-81, §§ 62-67; Голдър, цитирано по-горе, стр.19, § 39). Когато достъпът на лицето до съд е ограничен по силата на закона или фактически, Съдът ще изследва дали наложеното ограничение накърнява същността на правото и по-специално дали преследва законна цел и дали е имало разумно отношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел (решението по делото Ашингдейн срещу Обединеното кралство¹⁵ от 28.05.1985 г., А.93, стр. 24-25, § 57). Ако ограничението съответства на тези принципи, няма нарушение на чл. 6.

94. По настоящото дело жалбоподателите твърдят, че решението на Камарата на лордовете ги е лишило от достъп до съд, тъй като представлява по същество едно изключващо правило или имунитет срещу отговорност, което не е позволило исковете им да бъдат решени по същество.

95. Съдът отбелязва, на първо място, че жалбоподателите не са били лишени от възможността да предявят претенциите си пред вътрешните съдилища. Страните са спорили остро до ниво Камарата на лордовете, като за целта на жалбоподателите е била отпусната безплатна правна помощ. Вътрешните съдилища е трябвало да решат предварителния въпрос дали, приемайки че твърденията от жалбоподателите факти са верни, съществува правно защитима претенция. Следователно аргументите пред съдилищата са били съсредоточени върху правните въпроси и най-вече дали местните власти носят отговорност пред жалбоподателите за допуснатата небрежност.

96. Освен това Съдът не е убеден, че решението на Камарата на лордовете по този правен въпрос може да се определи като изключващо правило или имунитет, лишаващи жалбоподателите от достъп до съд. Камарата на лордовете се е занимала с въпроса дали една нова категория на небрежност следва да бъде развита от съдилищата по силата на нормотворческата им функция съгласно общото право. След преценка на конкуриращите се съображения от обществен интерес е решила да не разширява отговорността за небрежност в една нова област. По този начин тя е определила границите на отговорността за граждански деликт.

97. Щом претенцията е била лишена от правно основание, събирането на доказателства би било скъп и времеемък процес, който не би дал търсената защита. Няма основание да се приеме, че проведената процедура сама по себе си нарушава принципа на достъп до правосъдие. При нея ищецът поначало може да изложи аргументи в подкрепа на правните си твърдения, а съдът се произнася след едно състезателно производство.

98. Съдът не приема и аргумента, че решението практически установява имунитет. То касае само един аспект на правата и задълженията на местните власти и не отнема произволно от юрисдикцията на съдилищата цял кръг граждански претенции.

99. Освен това не може да се твърди, че Камарата на лордовете е стигнала до заключението си без внимателно да прецени обществения интерес "за" и "против" възлагането на отговорност върху местната власт в случая на жалбо-

¹⁴ Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/99 г. на Бюлетина.

¹⁵ Ashingdane v. the United Kingdom

подателите. Следва да се отбележи, че в последващи дела вътрешните съдилища са доразвили визираната правна материя, като са се произнесли, че отговорност може да е налице при други фактически обстоятелства, например когато дете е претърпяло вреда след поставянето му под грижите на местната власт или когато приемно семейство е претърпяло вреда вследствие настаняване от местните власти на юноша, който преди това е малтретирал по-малки деца.

100. Жалбоподателите и Комисията в своя доклад се позовават на решението по делото Осман (цитирано по-горе), в което е прието, че изключването на отговорността за небрежност в конкретната хипотеза, отнасяща се до действия или бездействия на полицията при разследването и предотвратяването на престъпления, е ограничило достъпа до съд. Съдът смята, че аргументацията му по делото Осман се основава на едно разбиране на правната уредба на небрежността (виж по-специално §§ 138 и 139 от решението), което следва да бъде ревизирано в светлината на разясненията, допълнително направени от вътрешните съдилища и по-специално от Камарата на лордовете. Съдът се убеди, че тази уредба, така както е развита от вътрешните съдилища напоследък, включва критерия за честност, справедливост и разумност като съществен елемент на задължението за грижа. По настоящото дело Съдът стига до заключението, че невъзможността на жалбоподателите да съдят местните власти произтича не от наличието на имунитет, а от приложимите национални материалноправни принципи. Не е налице ограничаване на правото на достъп до съд като обсъжданото в решението по делото Ашиндейл (цитирано по-горе).

101. Следователно жалбоподателите не могат да твърдят, че са били лишени от всякакво право претенциите им за допуснатата небрежност да бъдат решени по същество. Те са били надлежно и справедливо разгледани в светлината на приложимото вътрешно право. След като Камарата на лордовете се е произнесла по спорните правни въпроси, за които е приложим чл. 6, т. 1 от Конвенцията, жалбоподателите не могат повече да претендират, че тази разпоредба им дава право да бъдат разгледани фактическите въпроси. Европейският съд не може да замени националния що се отнася до правилното тълкуване и съдържанието на вътрешното право.

102. Все пак, в резултат на даденото от Камарата на лордовете тълкуване, жалбоподателите и всяко друго дете с оплаквания като техните не могат да търсят от местните власти обезщетение за допуснатата небрежност, колкото и предвидима и тежка да е претърпяната вреда и колкото и неразумно да е било поведението на властите при пропускане им да предприемат мерки за предотвратяването ѝ. Жалбоподателите са прави, че твърдяната празнина във вътрешното право повдига въпрос по Конвенцията, но по мнението на Съда става дума за въпрос по чл. 13, а не по чл. 6, т. 1.

103. "Съдът подчертава, че предметът и целта на Конвенцията, както са посочени в чл. 1, са правата и свободите да бъдат осигурени от всяка договаряща държава в рамките на нейната юрисдикция. От основно значение за защитния механизъм, установен от Конвенцията, е че националните системи сами осигуряват защита срещу нарушения на разпоредбите ѝ, а Съдът упражнява контролната си функция въз основа на принципа на субсидиарността. В този контекст чл. 13, който изисква наличието на ефективни вътрешноправни средства за

защита срещу нарушения на Конвенцията, е от ключово значение. По съществото си оплакванията на жалбоподателите са, че не им е предоставен съдебен път за защита срещу пропуската да им се осигури закрила от малтретиране, на която те имат право по силата на чл. 3 от Конвенцията. (...) Правото на жалбоподателите на средство за защита трябва да бъде изследвано и евентуално възстановено именно по чл. 13.

104. Съобразно с това Съдът намира, че няма нарушение на чл.6 от Конвенцията.”¹⁶

IV. Твърдяното нарушение на чл.13 от Конвенцията

105. Жалбоподателите твърдят, че не им е предоставено никакво средство за правна защита с оглед на вредите, които са претърпели в резултат на неуспеха на местните власти да ги защитят.

106. Поддържат, че изключващото правило, установено от Камарата на лордовете по тяхното дело, ги е лишило от всякакви средства за защита в рамките на националната правна система за претърпяното от тях нарушение на чл. 3.

107. Правителството посочва, че жалбоподателите са разполагали с няколко средства за защита (обезщетение от Съвета за претърпени вреди от престъпления, оплакване пред Омбудсмана, обжалване по Закона за детето от 1989 г.), но признава, че поотделно или в съвкупност те не са били достатъчно ефикасни, за да удовлетворят изискванията на чл. 13. Отбелязва, че след влизането в сила през 2000 г. на Закона за правата на човека от 1998 г. жертвите могат да предявяват пред съдилищата претенции срещу властите за нарушаване на основни човешки права, като съдилищата са овластени да присъждат обезщетения.

108. Съдът припомня, че чл. 13 изисква такова вътрешноправно средство за защита, което да позволява разглеждане на съществото на едно “защитимо твърдение” по Конвенцията, да предоставя възможност за поправяне на евентуално нарушение и да е “ефикасно” юридически и практически, като на държавите е дадена известна свобода на преценка и обхватът на задължението е различен в зависимост от естеството на оплакването (виж решението по делото Айдин срещу Турция¹⁷ от 25.09.1997 г., *Reports* 1998-VI, стр.1985-86, § 103).

109. “Съдът вече е заявявал, че когато става дума за права с такова фундаментално значение като правото на живот или забраната за изтезания, нечовешко и унижително отнасяне, чл. 13 изисква наред с плащането на обезщетение, където това е уместно, още и задълбочено и ефикасно разследване, годно да доведе до идентифициране и наказване на отговорните лица, при ефективен достъп на жалбоподателя до процедурата по разследване (виж решението по делото Кайа с/у Турция¹⁸ от 19.02.1998 г., *Reports* 1998-I, стр. 330-331, § 107). Тези дела обаче са за твърдени убийства или третиране в нарушение на чл. 3 и обхващат потенциална наказателна отговорност на служители от службите за сигурност. Когато се твърди, че властите не са защитили някого от действията

---

¹⁶ Решението е взето с мнозинство от 12 срещу 5 гласа

¹⁷ *Aydin v. Turkey*

¹⁸ *Kaya v. Turkey*

на други лица, чл. 13 не винаги изисква те да проведат разследване на твърденията. Трябва обаче жертвата или нейното семейство да разполагат с механизъм за установяване отговорността на държавните служители или органи за действия и бездействия, нарушаващи правата им по Конвенцията. При това, когато са нарушени чл. 2 и чл. 3 от Конвенцията, които са едни от най-фундаменталните ѝ разпоредби, по принцип следва да има възможност за обезщетяване на неимуществени вреди, произтичащи от нарушението, като част от средствата за поправянето му.”

110. Съдът не смята за уместно да установява по настоящото дело дали единствено съдебното производство би представлявало ефикасно средство за защита, макар че съдебната процедура действително дава силни гаранции за независимост, достъп за жертвата и семейството ѝ и изпълняемост на съдебните решения в съответствие с изискванията на чл. 13 (виж, *mutatis mutandis*, решението по делото Клас и др. с/у Германия¹⁹ от 06.09.1978 г., А.28, § 67).

111. Съдът намира, че в настоящия случай жалбоподателите не са разполагали с подходящи способности за получаване на решение по твърденията им, че местните власти не са ги защитили от нечовешко и унижително отнасяне, и не са имали възможност да се сдобият с изпълняемо съдебно решение за обезщетяване на претърпените вреди. Следователно, не им е било предоставено ефикасно средство за защита по отношение на нарушението на чл. 3 и, съответно, налице е нарушение на чл. 13 от Конвенцията.²⁰

Съдът определя по справедливост обезщетение за претърпените от жалбоподателите имуществени вреди съответно в размер на 8 000 паунда за Z. (за бъдещи медицински разходи), 100 000 паунда за A. (за бъдещи медицински разходи и загубени възможности за работа), 80 000 паунда за B. (за бъдещи медицински разходи и загубени възможности за работа) и 4 000 паунда за C. (за бъдещи медицински разходи), а за неимуществени вреди – по 32 000 паунда за всеки от тях. Присъжда и 39 000 паунда за направените разноски.

Резюме и превод от английски език: Цветанка Спасова, доктор по право

¹⁹ *Klass and Others v. Germany*. Вж. резюме на решението в бр. бр. 7-8 и 9-10 от 1998 г. на Бюлетина.

²⁰ Решението е взето с мнозинство от 15 срещу 2 гласа.

Дело Микулич срещу Хърватска

(Mikulic v. Croatia)

Жалба № 53176/99

Решение от 7.02.2002 г. на I отделение на Съда, станало окончателно на 04.09.2002 г.

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 6, т. 1: право на произнасяне в разумен срок по спор относно гражданско право или задължение; **чл. 8:** право на зачитане на личния живот; **чл. 13:** право на ефикасно вътрешноправно средство за защита

С оглед на интереса на детето да елиминира несигурността си по въпроса кой е биологичният му баща чрез установяване на произход по съдебен ред, чл. 6, т. 1 задължава компетентните власти да полагат изключителни усилия, за да гарантират напредването на производството.

Личният живот включва физическия и психологически интегритет на един човек и понякога може да обхваща аспекти на неговата физическа и социална идентичност. Зачитането на "личния живот" трябва да обхваща до определена степен и правото да установиш отношения с други човешки същества. Не съществува принципно съображение понятието "личен живот" да бъде тълкувано като изключващо определянето на юридическата връзка между едно дете, родено извън брак, и неговия биологичен баща.

Правна система, по която липсват средства за принуждаване на твърдения баща да се подчини на съдебното разпореждане за провеждане на ДНК тест, по принцип може да се приеме за съвместима с произтичащите от чл. 8 задължения, предвид свободата на преценка на държавата, но отсъствието на каквато и да е процесуална мярка, чрез която той да бъде принуден да изпълни разпорежданията на съда, би била в съответствие с принципа на пропорционалността, само ако са предвидени алтернативни средства, позволяващи на един независим орган да разгледа експедитивно иска за бащинство.

Фактите по делото

Жалбоподателката е дете, родено на 25.11.1996 г. от извънбрачна връзка. На 30.01.1997 г. майка ѝ, от нейно и от свое име, завела срещу Х.П. дело за установяване на произход от бащата пред Загребския окръжен съд.

В заседанието на 17.06.1997 г. съдът уважил иска поради невявяване на ответника. Законът за брака и семейството обаче забранявал при спор за произход постановяване на такова решение. По искане на Х.П. окръжният съд сам отменил решението си на 1.07.1997 г.

Новообразуваното на 6.10.1997 г. дело приключило с решение на 12.07.2000 г. През тези три години били проведени 15 заседания, на които Х.П., адвокатът му или поисканите от тях свидетели не се явявали, поради което делото било отлагано. Шест пъти били насрочвани дати за ДНК изследване, на което Х.П. така и не се подложил. С решение от 12.07.2000 г. съдът приел, че след като Х.П. избягва ДНК изследването, то следователно е баща на детето и го осъдил да заплаща издръжка.

Х.П. обжалвал и с решение от 3.04.2001 г. въззивният съд отменил първоинстанционното решение и върнал делото за ново разглеждане с указание да се съберат показанията на свидетели, за които Х.П. твърдял, че биха могли също да са бащи на жалбоподателката.

Повторното разглеждане на спора пред окръжния съд продължило от 15.05. до 19.11.2001 г. Било постановено осъдително решение с мотиви, еднакви с тези на решението от 12.07.2000 г.

На 7.12.2001 г. жалбоподателката обжалвала решението в частта му относно присъдената ѝ издръжка. Х.П. също обжалвал.

Към момента на постановяването на решението на Европейския съд производството било висящо пред апелативния съд.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията

35. Жалбоподателката твърди, че времето, за което е разгледан искът ѝ за установяване на бащинство, е надхвърлило "разумния срок", изискван от чл. 6, т. 1 на Конвенцията.

A. Периодът, който следва да се вземе предвид

36. Конвенцията е била ратифицирана от Хърватска на 6.11.1997 г. Следователно срокът, който следва да се преценява, започва на тази дата и към момента на разглеждане на делото в Страсбург са изминали 4 години и 2 месеца.

37. За да се прецени продължителността на производството, следва да се има предвид и положението, в което делото е било към 5.11.1997 г. (виж и решението Стирановски срещу Полша¹ от 30.10.1998 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII). Към тази дата са били изминали девет месеца от началото на процеса.

B. Приложими критерии

38. Съдът напомня за изработените в практиката му критерии, а именно сложност на делото, поведение на жалбоподателя и властите, значимост на интереса на жалбоподателя от воденото дело.

B. Становища на страните

39-42 Според правителството, в настоящия случай съдът е оценил фактите по делото въз основа на представените от страните доказателства. Жалбопо-

¹ *Styranowski v. Poland*

дателката също била допринесла за удължаване на производството, тъй като, въпреки че с исковата си молба била поискала от съда да се проведат медицински изследвания и кръвни анализи, тя поискала да се извърши точно ДНК изследване едва десет месеца след началото на производството. Допълнителни доказателства тя представила едва през февруари 2000 г. Що се отнася до съдилищата, те не могли да разгледат бързо делото, поради поведението на ответника.

43. Жалбоподателката твърди, че от самото начало е поискала ДНК изследвания, а съдът е бил длъжен да застави ответника да изпълнява разпореденията му. За продължителността на производството било допринесло и първото решение, произнесено в нарушение на закона (виж по-горе).

Г. Преценката на Съда

“44. С оглед на интереса на жалбоподателката, а именно правото ѝ да установи или опровергае произхода си по баща и по този начин да елиминира несигурността си по въпроса кой е нейният биологичен баща, Съдът счита, че чл. 6, т. 1 задължава компетентните власти да полагат изключителни усилия, за да гарантират напредването на производството.”

45. Съдът отбелязва, че нито едно заседание не е било отложено по вина на жалбоподателката. “Що се отнася до твърдението на правителството, че производството се е забавило поради отказа на ответника да се съобрази с разпореденията на съда да се яви в заседание или на ДНК-изследване, Съдът напомня, че договарящите страни са длъжни да организират правните си системи така, че вътрешните съдилища да могат да гарантират правото на всеки да получи в разумен срок окончателно решение по спор, свързан с граждански права и задължения (виж, наред с други, и Г.Х. срещу Австрия², 03.10. 2000, по. 31266/96, § 20, непубликувано в *Reports*).”

46. В светлината на изложените критерии от практиката му и всички факти по делото Съдът намира, че продължителността на висящото все още производство не съответства на изискването за разумен срок. Следователно е налице нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

II. Твърдяното нарушение на чл. 8 от Конвенцията

47. Жалбоподателката твърди, че правото ѝ на зачитане на личния и семейния живот е било нарушено, защото вътрешните съдилища са били неефективни при разглеждането на иска ѝ за установяване на произход и по този начин тя е останала несигурна по отношение на самоличността си.

А. Приложимост на чл. 8

48. Правителството поддържа, че продължителността на производството не попада в обхвата на чл. 8 от Конвенцията. Х.П. не бил изразил желание да установи каквито и да било семейни отношения с жалбоподателката.

---

² G.H. v. Austria

49. Според жалбоподателката, ако съдът беше решил своевременно спора, семейната връзка с баща ѝ може би щеше да бъде установена на по-ранен етап от живота ѝ.

“50. Съдът следва да реши дали твърдяното от жалбоподателката право попада в обхвата на понятието “зачитане” на “личния и семеен живот” по чл. 8 на Конвенцията.”

51. В редица дела Съдът е имал повод да приеме, че делата за произход попадат в обхвата на чл. 8 (виж например решенията по делата Расмусен с/у Дания³ от 28.11.1984 г., А.87, стр. 13, § 33, и Кийган с/у Ирландия⁴ от 26.05.1994 г., А.290, стр. 18, § 45). “В тази връзка Съдът е постановявал, че понятието “семеен живот” в чл. 8 не е ограничено само до отношения, основа-ващи се на брака, а може да обхваща и други *de facto* “семеини връзки”, при които съществува достатъчна трайност (виж например решението по делото Круун и др. с/у Холандия⁵ от 27.10.1994 г., А.297-С, стр. 55-56, § 30).

52. Настоящият случай се различава от цитираните по-горе, доколкото между жалбоподателката и нейния твърдян баща не са били установени никакви семейни връзки. Съдът обаче подчертава отново, че чл. 8 от своя страна защитава не само “семеиния”, но и “личния” живот.

53. Според Съда личният живот включва физическия и психологически интегритет на един човек и понякога може да обхваща аспекти на неговата физическа и социална идентичност. Зачитането на “личния живот” трябва да обхваща до определена степен и правото да установиш отношения с други човешки същества. (виж, *mutatis mutandis*, решението по делото Ниемец с/у Германия⁶ от 16.12.1992 г., А. 251-В, стр. 33, § 29).

Освен това, не е налице принципно съображение понятието “личен живот” да бъде тълкувано като изключващо определянето на юридическата връзка между едно дете, родено извън брак, и неговия биологичен баща.

54. Съдът е постановявал, че зачитането на личния живот означава и че всеки трябва да може да установи подробности относно своята идентичност като самостоятелно човешко същество и че правото на индивида да получи такава информация е важно, защото тя има формиращо въздействие за персоналността му (виж решението по делото Гаскин с/у Обединеното кралство⁷ от 07.07.1989 г., А.159, стр. 16, § 39).

55. В настоящия случай жалбоподателката е извънбрачно дете, което се опитва да установи по съдебен ред кой е баща му. Делото за произход, което е завела, цели да определи юридическите ѝ отношения с Х.П. като установи биологическата истина. Следователно е налице пряка връзка между установяването на бащинството и личния живот на жалбоподателката.

Фактите по делото следователно попадат в обсега на чл. 8.”

³ Rasmussen v. Denmark. Вж. резюме на решението в бр. 1, 2001 г. на списание “Правата на човека”.

⁴ Keegan v. Ireland. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина.

⁵ Kroon and Others v. the Netherlands.

⁶ Niemietz v. Germany. Вж. резюме на решението в бр. 9-10/98 г. на Бюлетина.

⁷ Gaskin v. the United Kingdom. Вж. резюме на решението в бр. 9-10/98 г. на Бюлетина.

Б. Съответствие с чл. 8

“56. Жалбоподателката по същество не твърди, че държавата трябва да се въздържа от намеса, а по-скоро че тя следва да предприеме стъпки, за да гарантира адекватни мерки, които, в контекста на един спор за бащинство, да прекратят ефективно несигурността ѝ относно нейната самоличност. Така жалбоподателката се оплаква не от действията, а от бездействието на държавата.

57. Съдът отново напомня, че докато основния предмет на чл. 8 е защитата на индивида от произволна намеса на държавните власти, то той не просто задължава държавата да се въздържа от такава намеса: в допълнение към това негативно задължение, може да са налице и позитивни задължения, присъщи на ефективното зачитане на личния или семеен живот. Тези задължения могат да включват вземането на мерки, които да гарантират зачитането на личния живот, дори и в сферата на отношенията между самите индивиди (виж решенията по делата Х и Y с/у Холандия⁸ от 26.03.1985 г., A.91, стр. 11, § 23, и Бота с/у Италия⁹ от 24.02.1998 г., Reports 1998-I, стр. 422, § 33).”

58. Принципите, приложими при преценката дали съществува едно позитивно или негативно задължение на държавата по чл. 8 обаче, са сходни – следва да се държи сметка за справедливия баланс, който трябва да се постигне между общия интерес и интересите на отделната личност. И в двата контекста държавата има определена свобода на преценка (виж например решенията по делата Кийган с/у Ирландия от 26.05.1994 г., A.290, стр. 19, § 49 и М.Б. с/у Обединеното кралство¹⁰, жалба по. 22920/93, решение на Комисията от 06.04.1994 г., Decisions and Reports (DR) 77-A, стр. 116).

59. Съдът следва да прецени в светлината на Конвенцията решенията, които хърватските власти са взели при упражняване на свободата си на преценка. Т.е. Съдът ще провери, дали при разглеждането на иска на жалбоподателката за установяване на произход Хърватска е нарушила позитивното си задължение по чл. 8 (виж например решенията по делата Хоканен с/у Финландия¹¹ от 23.09.1994 г., A.299-A, стр. 20, § 55; и, *mutatis mutandis*, Хендисайд с/у Обединеното кралство¹² от 07.12.1976 г., A.24, стр. 23, § 49).

60. В настоящия случай съдебното производство е било единственият начин, по който жалбоподателката е можела да установи дали Х.П. е неин биологичен баща.

61. Съгласно вътрешното право първоинстанционният съд не е разполагал с правно средство, с което да задължи Х.П. да се подложи на ДНК изследване, нито пък има разпоредба, уреждаща последиците от този отказ. Гражданските съдилищата обаче следва да постановяват решения по вътрешно убеждение, след преценка на представените доказателства самостоятелно и в съвкупността им. Съдилищата следователно са свободни да правят изводи от това, че една от страните пречи да се установят определени факти.

---

⁸ X and Y v. the Netherlands. Вж. резюме на решението в бр. 9-10/98 г. на Бюлетина.

⁹ Botta v. Italy

¹⁰ M.B. v. the United Kingdom

¹¹ Hokkanen v. Finland. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина.

¹² Handyside v. the United Kingdom. Вж. резюме на решението в бр. 7-8/99 г. на Бюлетина.

62. В крайна сметка, след три години и половина, през които Х.П. шест пъти не се е явил за ДНК тест, първоинстанционният съд е постановил, че той е баща на жалбоподателката, като се е мотивирал с показанията на майката и с нежеланието на ответника да се подложи на изследване. Апелативният съд от своя страна е намерил, че тези доказателства са недостатъчни за установяване на бащинство. “В тази връзка Съдът отбелязва, че една обща процедурна разпоредба, даваща дискреционни правомощия на съдилищата да оценяват доказателствата, сама по себе си не е достатъчно и адекватно средство за установяване на бащинство в случаите, когато предполагаемият баща не изпълнява разпоредженията на съда да се проведат ДНК изследвания.”

63. Първоинстанционният съд не е успял да разреши въпроса за бащинство и чрез преценка на други относими доказателства, което според правителството се дължи на отказа на Х.П. да съдейства. Явно е обаче, че съдът не е бил в състояние да намери адекватно процесуално средство, чрез което да попречи на Х.П. да спъва производството.

“64. По мнение на съда, лица в положението на жалбоподателката имат защитен от Конвенцията жизнен интерес да получат информацията, необходима им, за да открият истината относно един важен аспект на идентичността си. От друга страна следва да се има предвид, че закрилата на трети лица може да изключи принуждаването им да се подлагат на каквито и да било медицински изследвания, включително ДНК тест.

Държавите-страни по Конвенцията са възприели различни разрешения на проблема с отказа на предполагаем баща да се подчини на съдебно разпореждане за подлагане на изследвания, необходими за установяване на фактите. Някъде съдът може да постанови глоба или лишаване от свобода на съответното лице. Другаде несъобразяването със съдебното разпореждане може да създаде презумпция за бащинство или съставлява неуважение към съда, което може да повлече наказателна отговорност.

Система като хърватската, по която липсват средства за принуждаване на твърдения баща да се подчини на съдебното разпореждане за провеждане на ДНК тест, по принцип може да се приеме за съвместима с произтичащите от чл. 8 задължения, като се вземе предвид свободата на преценка на държавата. Според Съда обаче при такава система интересите на лицата, търсещи установяване на бащинство, следва да бъдат гарантирани, когато бащинството не може да се докаже чрез ДНК тест. Липсата на каквато и да е процесуална мярка, чрез която твърденият баща да се принуди да изпълни разпореденията на съда, би била в съответствие с принципа на пропорционалността, само ако са предвидени алтернативни средства, позволяващи на един независим орган да разгледа експедитивно иска за бащинство. В настоящия случай жалбоподателката не е разполагала с подобна възможност (виж, *mutatis mutandis*, цитираното по-горе решение по делото Гаскин, стр. 20, § 49).

65. Освен това, при разглеждането на иска за установяване на бащинство съдилищата са задължени да се съобразяват с основния принцип за защита интересите на децата. Съдът намира, че разполагаемата в случая процедура не постига справедлив баланс между интереса на жалбоподателката несигурността ѝ относно собствената ѝ идентичност да бъде ликвидирана без ненужно забавяне

и този на предполагаемия ѝ баща да откаже да се подложи на ДНК тест, и счита, че защитата на засегнатите интереси не е пропорционална.

66. В съответствие с това, чрез своята неефективност съдилищата са оставили жалбоподателката в състояние на продължителна несигурност относно нейната самоличност. По този начин хърватските власти не са осигурили “зачитането” на нейния личен живот, на което Конвенцията ѝ дава право.

Следователно, чл. 8 от Конвенцията е бил нарушен.”

III. Твърдяното нарушение на чл. 13 от Конвенцията

67. Жалбоподателката твърди, че е нарушен и чл. 13, защото не е разполагала с ефективно вътрешноправно средство, посредством което да предизвика разглеждане на въпроса за продължителността на производството. Законът не предвиждал и ред, по който ответниците по иск за установяване на произход да бъдат заставяни да се подчинят на съдебно разпореждане за ДНК анализ.

68. Правителството поддържа, че в тази си част жалбата е явно необоснована, защото по отношение на продължителността на производството жалбоподателката е можела да се възползва от реда по чл. 59, ал. 4 от Закона за Конституционния съд, който гласи, че по изключение Конституционният съд може да разгледа конституционна жалба, преди изчерпването на други разполагаеми средства за защита, ако се увери, че оспорено действие или пропуск да се действия в разумен срок нарушават грубо конституционни права и свободи и че заинтересуваното лице рискува сериозни и непоправими последици.

69-71. Във връзка с продължителността на производството Съдът се е произнесъл по делото Хорват, че цитираната от правителството разпоредба не представлява ефективно вътрешноправно средство за защита (виж *Хорват срещу Хърватска*¹³, № 51585/99, 26.07.2001 г., чието публикуване в изданието на решенията на Съда предстои, § 65). Аналогично и в настоящия случай има нарушение на чл.13.

72-73. Що се отнася до второто оплакване по чл. 13, Съдът е разгледал този аспект от жалбата във връзка с чл. 8 и като се има предвид заключението му по тази разпоредба, не намира за необходимо да разглежда същия въпрос и в светлината на чл. 13 от Конвенцията.

74-80. Съдът е уважава частично в размер на 7 000 EUR претенцията на жалбоподателката за обезщетение за неимуществени вреди, претърпени поради нарушаването на правата ѝ по чл. 6, т. 1 и чл. 8 от Конвенцията.¹⁴

Резюме и превод от английски език: София Разбойникова

---

¹³ Horvat v. Croatia

¹⁴ Решението е единодушно по всички повдигнати въпроси и текстове от Конвенцията.

Дело Йълдъз срещу Австрия

(Yildiz v. Austria)

жалба 37295/97

Решение от 31 октомври 2002 г. на III отделение на Съда, станало окончателно на 31 януари 2003 г.

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 8: право на зачитане на семейния живот

Забрана за пребиваване, разделила мъж от жената, с която е живеел, и тяхното дете, представлява намеса в правото на зачитане на личния им и семеен живот. Тази намеса е в нарушение на Конвенцията, ако не отговаря на изискванията на чл. 8, т. 2 да бъде "в съответствие със закона", мотивирана от една или повече от посочените в тази разпоредба законни цели и "необходима в едно демократично общество".

Факти по делото

Жалбоподатели по делото са г-н Мехмет Йълдъз, г-жа Гюлер Йълдъз и г-ца Йезим Йълдъз. Към момента на подаването на жалбата те живеели в Австрия.

Г-н Йълдъз се е преселил в Австрия през 1989 г. През април 1994 г. той се оженил за г-жа Йълдъз според изискванията на ислямското право, а през март 1997 г. сключили и граждански брак съгласно нормите на австрийското право. Дъщеря им, третият жалбоподател, се родила на 14 август 1995 г.

На 5 януари 1993 г. г-н Йълдъз бил осъден от швейцарски съд на три дни лишаване от свобода при условията на пробация за кражба от магазин. На 19 май 1993 г. в районния съд в Дорнбирн бил признат за виновен в извършена през 1992 г. кражба на моторни части, прибори за хранене и други вещи, два златни пръстена и златна гривна, всички заедно на стойност по-малко от 25 000 австрийски шилинга, равни на 1 817 евро. Била постановена пробация за период от три години.

През 1992 г. и 1993 г. г-н Йълдъз бил признат за виновен за три леки нарушения на правилата за движение по пътищата и бил осъден да заплати глоби в размер на 300, 500 и 1000 австрийски шилинга. Между февруари и април 1994 г. той три пъти бил признат за виновен в шофиране без шофьорска книжка и глобен съответно с 3000, 4000 и 5000 шилинга (равни на 218, 290 и 363 евро).

На 28 февруари 1994 г., когато шофьорската му книжка била все още отнета, той не спазил червена светлина на светофар и превишил разрешената скорост от 60 км/ч, като шофирал със 170 км/ч. На 6 април 1994 г. районният съд в Дорнбирн го признал за виновен за тези нарушения и го осъдил да плати глоба от 14 500 австрийски шилинга.

На 21 септември 1994 г. районната комисия (bezirkshauptmannschaft) в

Дорнбирн му наложила забрана за пребиваване на територията на Австрия за период от 5 години.

На 24 януари 1995 г. Форарлбергската комисия по обществена сигурност (Sicherheitsdirektion) отхвърлила жалбата на г-н Йълдъз срещу решението на районната комисия в Дорнбирн, като се позовала на чл. 18, §§ 1 и 2 от закона за чужденците, според които можело да се наложи забрана за пребиваване на чужденец, ако местен или чуждестранен съд го е признал за виновен повече от веднъж за сходни нарушения или ако повече от веднъж му е била наложена глоба за тежко административно нарушение. Според комисията в случая били налице и двете основания за постановяване на забрана за пребиваване. Тя отбелязала, че предвид продължителността на пребиваването на г-н Йълдъз, съжителството му с жена от турски произход, родена в Австрия, работата, на която бил назначен, и факта, че роднините му се намирили в Австрия, забраната за пребиваване засяга правото му на зачитане на неговия личен и семеен живот. Въпреки това, с оглед целите на чл. 8, § 2 от Конвенцията, и в частност хипотезите за предотвратяване на престъпления и защита правата на третите лица, тя била приета за оправдана. Предвид продължителното незачитане от страна на г-н Йълдъз на австрийското право, комисията счела, че е вероятно той отново да извърши подобни нарушения. В конкретния случай публичният интерес имал предимство пред интереса на лицето от оставане в Австрия. Това решение било връчено на г-н Йълдъз на 8 февруари 1995 г.

На 11 май 1995 г. жалбоподателят бил задържан с цел да бъде експулсиран.

На 13 юни 1995 г. Конституционният съд отказал да разгледа жалбата на първия жалбоподател, тъй като липсвали достатъчно изгледи за успех.

Впоследствие г-н Йълдъз депозирал жалба пред административния съд. Според него решенията, свързани с наложената забрана за пребиваване, били постановени в противоречие със закона и нарушавали правото му на зачитане на личния и семеен живот. Той твърдял, че компетентните органи не са съпоставили надлежно неговия интерес от оставане в Австрия и публичния интерес от издаване на забрана за пребиваване. Макар да бил признат за виновен в кражба, не му било наложено наказание, а другите обвинения се отнасяли само до административни нарушения. Не можело да се очаква нито от годеницата му, която била родена и работела в Австрия, нито от дъщеря им, да го последват в Турция. Освен това, на 1 януари 1995 г. Австрия била станала член на Европейския съюз и следователно от този момент нататък била обвързана от Споразумението за асоцииране между Европейския съюз и Турция, според което турските работници, законно наети на работа за определен период в държава-член, имат право на свободен достъп до пазара на труда и на разрешение за пребиваване. По тази причина жалбоподателят поискал от административния съд да препрати делото в Съда на Европейските общности за предварително произнасяне съгласно чл. 177, § 3 от ДЕИО. Мерки за обществена сигурност срещу такива работници били възможни само ако общественият интерес е силно застрашен. Издаването на забрана за пребиваване на дете от семейство на работник-емигрант, който е извършил само маловажни престъпления, би било в противоречие с правото на Европейския съюз.

На 11 август 1995 г. жалбоподателят бил освободен с мнение за експулсиране.

На 4 декември 1996 г. административният съд отхвърлил жалбата му. Съгласно мотивите на решението оспорваната забрана за пребиваване отговаряла на целите на чл. 8, § 2 от ЕКПЧ, а интересът на жалбоподателя бил отчетен. Поради извършените от него престъпления и административни нарушения общественият интерес в случая заслужавал по-голяма защита, отколкото частният интерес. Що се отнася до Споразумението за асоцииране и по-точно декрет № 1/80 на Съвета по асоцииране, административният съд посочил, че правата, закрепени в него, се прилагат след изтичането на известен брой години, през които жалбоподателят трябва да е бил назначен законосъобразно на работа. Г-н Йълдъз не бил посочил пред административните органи дали е работил в Австрия необходимия брой години. Затова и Форарлбергската комисия по обществена сигурност не можела да носи отговорност за това, че не е взела предвид Споразумението за асоцииране и посочения декрет. Жалбоподателят бил уведомен за решението на 20 януари 1997 г. На 16 юни 1997 г. му била връчена заповед за експулсиране от Австрия, която той изпълнил на 1 юли 1997 г.

В момента на постановяване на решението на Европейския съд по правата на човека г-н Йълдъз живеел в Турция. Срокът на забраната за пребиваване изтекъл през септември 1999 г., но според неговите твърдения, които не са оспорени от правителството, възможностите му да се завърне законно в Австрия били много ограничени, като процедурите за това щели да отнемат значително време.

Г-жа Йълдъз и детето посещавали многократно г-н Йълдъз в Турция. През март 2001 г. г-н и г-жа Йълдъз се развели, като турският съд предоставил родителските права на майката, а г-н Йълдъз получил право на лични срещи с детето. През септември 2001 г. г-жа Йълдъз, която имала разрешително за установяване и за работа в Австрия, се върнала там, като имала намерение по-късно да вземе при себе си и детето, за което в Турция се грижели нейни роднини.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Относно твърдяното нарушение на чл. 8 от Конвенцията

29. Жалбоподателите се оплакват, че наложената на г-н Йълдъз забрана за пребиваване нарушава правото им на зачитане на семейния живот, гарантирано от чл. 8 на Конвенцията. В противоречие с първоначалните им твърдения те изтъкват, че относимият за преценка на техния семеен живот момент е датата на изпълнение на забраната за пребиваване, т. е. 1 юли 1997 г. Към този момент г-н и г-жа Йълдъз имали повече от три години съвместен живот, а детето им било на една година и десет месеца. Според тях последвалият развод е бил резултат от принудителната раздяла, тъй като г-жа Йълдъз не е успяла да се адаптира към живота в Турция.

30. Жалбоподателите отбелязват, че намесата в техния семеен живот не е била "в съответствие със закона" по смисъла на чл. 8, § 2 от Конвенцията, от момента, в който пряко приложимото право на Европейския съюз е получило примат над относимото вътрешно право. Според тях административният съд не обосновано е решил да не приложи Споразумението за асоцииране и декрет 1/80. Те изтъкват, че санкцията, наложена със забраната за пребиваване, е била несъразмерна с извършените нарушения.

31. От своя страна правителството поддържа, че фактът дали жалбоподателите са имали личен и семеен живот в Австрия трябва да се оценява към 27 септември 1994 г. (датата на постановяване на забраната за пребиваване) или най-късно към 8 февруари 1995 г., когато г-н Йълдъз е уведомен за решението на Комисията по обществена сигурност. Към първата посочена дата той вече бил живял около пет години в Австрия заедно със своите родители, а с г-жа Йълдъз съжителствал едва от няколко месеца. Следователно той бил установил семейни отношения в Австрия, които обаче не били много интензивни. Последващите събития, като раждането на детето, не следвало да се имат предвид. Правителството подчертава факта, че г-н и г-жа Йълдъз междуременно са се развели, като г-н Йълдъз и детето живеят в Турция.

32. Правителството не отрича, че е имало намеса в правото на жалбоподателите на зачитане на техния семеен живот. Колкото до твърденията, че тази намеса противоречи на Споразумението за асоцииране, правителството припомня решението на административния съд и факта, че жалбоподателят не е доказал, че отговаря на изискванията, посочени в Споразумението. Правителството подчертава, че забраната за пребиваване е наложена с превантивна цел и е съразмерна, като се имат предвид извършените престъпления, от една страна, и правото му на зачитане на семейния живот, от друга. Г-н Йълдъз не бил емигрант от второ поколение и бил добре запознат с езика и живота в държавата, от където произхожда.

33. Турското правителство твърди, че има намеса в личния и семейния живот на тримата жалбоподатели. Дори и да се пренебрегне фактът на ислямския брак, нямало никакво съмнение, че те са били във фактическо съжителство. Г-н Йълдъз бил дошъл в Австрия много млад, а другите двама жалбоподатели били родени там. Турското правителство споделя тяхното становище, че намесата не е в съответствие със закона. Изтъква се, че първият жалбоподател е извършил престъпленията като непълнолетен, а следващите административни нарушения са били във връзка с правилата за движение по пътищата. Отбелязва се, че след 1994 г. г-н Йълдъз не е извършил нито едно престъпление. В заключение се посочва, че престъпленията и нарушенията не са толкова сериозни, че това да оправдае разделянето на семейство с малко дете.

34. Съдът подчертава, че въпросът дали жалбоподателите са имали личен и семеен живот по смисъла на чл. 8 трябва да се разглежда към момента, когато забраната за пребиваване е влязла в сила (виж Бушелкия срещу Франция¹, решение от 29.01.1997 г., *Reports of Judgements and Decisions* 1997-I, стр. 63, § 41; Ел Бужаиди срещу Франция², решение от 26.09.1997 г., *Reports* 1997-VI, стр. 1990, § 33 и Езухди срещу Франция³, № 47160/99, § 25, 13.02.2001 г.).

35. По настоящото дело релевантната дата е 4 декември 1996 г., когато административният съд е постановил решението, с което е потвърдил забраната за пребиваване. Освен това жалбоподателите могат да се позоват и на датата на раждане на детето им, 14 август 1995 г., а не само на началото на тяхното

---

¹ Bouchelkia v. France

² El Boujaïdi v. France

³ Ezzoudhi v. France

съжителство, което е започнало в началото на 1994 г., т.е. преди да започне производството по издаването на забраната за пребиваване.

36. Поради това забраната за пребиваване, която е разделила г-н Йълдъз от жената, с която е живеел, и от тяхното дете, представлява намеса в правото им на зачитане на личния и семеен живот.

37. Тази намеса ще бъде в нарушение на Конвенцията, ако не отговаря на изискванията на чл. 8, т. 2. Необходимо е да се определи дали тя е била "в съответствие със закона", мотивирана от една или повече от законните цели, посочени в т. 2, и "необходима в едно демократично общество".

38. Съдът подчертава, че тълкуването и прилагането на вътрешното право е в правомощията на националните съдилища (виж Круслен срещу Франция⁴, решение от 24.04.1990 г., A.176-A, стр. 21-22, § 29; Аман срещу Швейцария⁵ [GC], no. 27798/95, § 52, ECHR 2000-II).

39. Съдът счита, че забраната за пребиваване се основава на чл. 18, §§ 1 и 2 от Закона за чужденците от 1992 г. Според жалбоподателите тези разпоредби са мълчаливо отменени с влизането в сила на Декрет 1/80 на Съвета по асоциирането. Съдът отбелязва, че административният съд е разгледал подробно въпроса, но е счел, че г-н Йълдъз не е изпълнил условията, за да могат тези разпоредби да се приложат. Това е достатъчно основание Съдът да приеме, че намесата е била "в съответствие със закона".

40. Съдът намира, че оспорваната забрана за пребиваване е преследвала законна цел, а именно "предотвратяване на безредици и престъпления".

41. Що се отнася до необходимостта от такава намеса, Съдът припомня, че поддържането на обществения ред е в правомощията на високодоговорящите страни. Поради това те имат право да депортират чужденци, които са обвинени в престъпление. "Техните решения в тази област обаче, доколкото могат да съставляват вмешателство при упражняването на защитено по чл. 8, т. 1 право, трябва да са необходими в едно демократично общество, т.е. да са оправдани от належащи обществени нужди и по-специално да са съразмерни на преследваната законна цел (виж, наред с много други, Далиа срещу Франция⁶, решение от 19 февруари 1998 г., *Reports* 1998-I, стр. 91, § 52; Мехеми срещу Франция⁷, решение от 26 септември 1997 г., *Reports* 1997-VI, стр. 1971, § 34; Бултиф срещу Швейцария⁸, no. 54273/00, § 46, ECHR 2001-IX).

42. Задачата на Съда се състои в преценката дали постановяването на забраната за пребиваване срещу г-н Йълдъз не нарушава равновесието между правото на жалбоподателите на зачитане на техния семеен живот и предотвратяването на безредици и престъпления. Съдът е създал определени критерии за това (виж решението по делото Бултиф срещу Швейцария, § 48).

43. Съдът разглежда семейното положение на жалбоподателите и продължителността на техния престой в Австрия. Установява се, че г-н Йълдъз не е емигрант от второ поколение, т. е. лице, което е родено или е живяло през по-голямата част от живота си в страната, от която ще бъде експулсирано. Той е

⁴ *Kruslin v. France*. Вж. резюме на решението в бр. 9-10/98 г. на Бюлетина

⁵ *Amann v. Switzerland*

⁶ *Dalia v. France*

⁷ *Mehemi v. France*

⁸ *Boultif v. Switzerland*

дошъл в Австрия през 1989 г. на 14-годишна възраст и поради това следва да е запазил връзките с родината си по произход и да говори турски език. От друга страна, той е бил все още непълнолетен, когато е пристигнал в Австрия, където неговите най-близки роднини продължават все още да живеят. През декември 1996 г., когато административният съд е потвърдил забраната за пребиваване, той е живеел в Австрия вече 7 години, работел е там и е съжителствал от малко по-малко от три години с г-жа Йълдъз, която също е с турски произход, но е родена и е живяла през целия си живот в Австрия. Тяхната дъщеря, третият жалбоподател, е била на една година и четири месеца към посочения момент. Всъщност, при постановяването на забраната за пребиваване австрийските власти са признали, че г-н Йълдъз е интегриран в значителна степен в Австрия. Въпреки това Съдът счита, че като се отчете възможният ефект от забраната за пребиваване върху неговия семеен живот, властите не са посочили дали се очаква г-жа Йълдъз да последва г-н Йълдъз в Турция, и по специално дали тя говори турски и дали има някакви връзки с тази страна.

44. Безспорно е, че семейното положение на жалбоподателите се променя. Те се развеждат, живеят в различни държави. Детето остава при роднини в Турция, въпреки че майка му, която единствено има родителските права върху него, твърди, че възнамерява да го вземе при себе си в Австрия. Задачата на Съда е да установи дали националните власти са изпълнили задължението си за зачитане на семейния живот на жалбоподателите към момента на влизане в сила на забраната за пребиваване, поради което той не може да се занимава с обстоятелства, които са настъпили след този момент. Не е в правомощията на Съда да определи дали има причинна връзка между оспорваната мярка и развода на жалбоподателите.

45. Съдът трябва да разгледа и извършените престъпления и нарушения, тъй като тяхната тежест е съществен елемент при оценяването на съразмерността на намесата в семейния живот на жалбоподателите. По този въпрос Съдът счита, че тежестта на деянията, които е извършил г-н Йълдъз, не е за пренебрегване. Въпреки това, както личи от наложените наказания, националните власти ги считат за маловажни. Освен това г-н Йълдъз не е извършил други престъпления и нарушения в периода между април 1994 г. и декември 1996 г., когато е приключило производството за налагане на забраната за пребиваване. Действителното положение противоречи следователно на опасенията на националните власти, че той ще извърши нови престъпления и административни нарушения (виж Бултиф срещу Швейцария, § 51).

46. Като има предвид всички тези факти, Съдът счита, че националните власти не са намерили точния баланс между различните интереси и че намесата в правото на зачитане на семейния живот на жалбоподателите не е била съразмерна с преследваната законна цел и следователно е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията⁹.

48. Жалбоподателите претендират обезщетение за претърпените загуби, причинени от задържането на г-н Йълдъз, пропуснатите ползи поради отпътуването му за Турция и престоя на г-жа Йълдъз в Турция, както и претърпените

---

⁹ Решението е единодушно

не-имуществени вреди за страданията на г-н Йълдъз по време на задържането му и страданията на тримата жалбоподатели, причинени от раздялата.

50-51 Относно имуществените вреди Съдът е съгласен с правителството, че задържането на г-н Йълдъз не е предмет на настоящото производство. Няма причинна връзка между пропуснатите ползи и нарушението на Конвенцията. Жалбоподателите не са посочили точно размера на твърдените разходи. Поради това Съдът не присъжда обезщетение за твърдените имуществени вреди. От друга страна, настоящото решение представлява достатъчна компенсация за неимуществените вреди, претърпени от жалбоподателите (виж решението по делото Мехеми срещу Франция, § 41).

52-54 Отчитайки присъжданите при подобни случаи суми и след извършена преценка на разходите, Съдът присъжда 8 000 евро за направените разноски.

Резюме и превод от английски език: Ивайло Костов

Дело К. А. срещу Финландия

(K.A. v. Finland)

жалба по. 27751/95

Решение от 14 януари 2003 г. на IV отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 8: право на зачитане на семейния живот

Фактът, че едно дете може да бъде поставено в по-благоприятна за неговото отглеждане среда не може сам по себе си да оправдае принудителните мерки за отделянето му от грижите на биологичните му родители. Следва да има и други обстоятелства, които да доказват "необходимостта" от подобна намеса в правото на родители по чл. 8 да имат семеен живот с детето си.

Поставянето на едно дете под грижите на властите по принцип би трябвало да се разглежда като временна мярка, която следва да се преустанови в момента, в който обстоятелствата позволяват това, и всякакви действия, насочени към прилагането на мярката, следва да съответстват на крайната цел – събирането на родителя и детето. Държавата е длъжна да балансира със задължението си да следи за защитата на интереса на децата.

Фактите по делото

Жалбоподателят и съпругата му С. имат три деца – К., родена през 1980 г., А., родена през 1981 г., и Дж., роден през 1986 г. С. страдала от психично заболяване. На 28.01.1992 г. в градската социална служба постъпил сигнал от частно лице, че децата може би са подложени на сексуален тормоз от родителите си. При първоначалното проучване от страна на социалната служба не били открити доказателства за кръвосмешение.

В периода до 30.04.1992 г. в службата постъпили още няколко сигнала, според които майката злоупотребявала сексуално с децата. Твърдяло се, че децата гледат порнографски филми, че майката се разхожда в къщи почти гола и използва циничен език при разговорите си със и за децата. Твърдяло се и че родителите пият големи количества бира през деня.

В края на май били проведени разговори с дъщерите и родителите по въпроса. Според социалния служител дъщерите потвърдили подозренията за сексуален тормоз, докато родителите отричали. Според жалбоподателя, с него и съпругата му не били разговаряли, А. била отрекла да е сексуално малтретирана от родителите си, а К., която подтикнали да говори за гърдите си, казала, че майка ѝ докосвала бюста ѝ в сауната.

От 1 до 17 юни 1992 г. децата, със съгласието на родителите си, били подложени на изследвания в детското психиатрично отделение на местната болница. С цел да приключат изследванията и с оглед преценката на необходимостта

дали да се предприемат допълнителни мерки, с извънредни заповеди от 12 юни децата били настанени в дом на основание чл. 18 от Закона за благосъстоянието на децата (ЗБД). Явно тези разпореждания били издадени от Съвета за социално подпомагане (Съвета).

На 15 юни родителите били разпитани от д-р Х.Л. Те били информирани, че са открити доказателства за сексуални злоупотреби с момичетата, за упражнявано насилие срещу тях и за системна употреба на алкохол. Според наблюдавалите разговора социални служители родителите не разбирали сериозността на положението.

С писма от 22 и 23 юни М. и Е. информирали Съвета, че са готови да работят като доброволци в семейството, което познавали отдавна. М., която била приеман родител, заявявала, че родителите, и по-конкретно жалбоподателят, се грижат добре за децата си. Е., за чиято дъщеря С. се грижела понякога, казвала, че семейството води спокоен и нормален живот. Работодателят на жалбоподателя удостоверил неговия постоянен договор, както и факта, че през изминалата година не е имал неоправдани отсъствия.

На 24 юни Съветът, след изслушване на родителите и запознаване с писмените им възражения, потвърдил извънредните разпореждания. На Съвета били представени и доклад на училищната медицинска сестра и социалния работник и становище на директора на центъра за дневни грижи на Дж.

Съветът се аргументирал със сериозната заплаха за развитието и здравето на децата и разпореждал дългосрочното им отделяне от семейството, като първоначално да бъдат настанени в дом, а по-късно да се търси възможност за настаняването им в приемни семейства. На основание чл. 17 и 18, ал. 2 от ЗБД, мерките следвало да бъдат преразгледани след 30 дни.

Родителите оспорвали заповедите. Пред Съвета те поискали да бъдат изслушани и други свидетели, както и да им бъдат назначени доброволни домашни помощници.

На 13 юли 1992 г. Съветът, след изслушване на родителите, постановил продължаването на обществените грижи. Родителите обжалвали пред административния съд, без да ползват адвокат. На 19.10.1992 г., без да проведе открито заседание, съдът отхвърлил жалбата, като обосновал решението си с представените документи, пропуските в грижите за децата и другите условия в дома им.

Родителите обжалвали пред Върховния административен съд.

Съгласно преразгледания на 7.12.1992г. план за отглеждане на децата срещите им с родителите оставали три пъти седмично. Родителите възразили срещу настаняването им в приемно семейство и поискали да се изчака до приключването на процедурата по обжалване на мерките.

Планът бил обсъден отново на 26.02.1993 г. На децата било позволено да гостуват на роднини през уикенда. Отново бил повдигнат въпросът за приемните семейства, но жалбоподателят настоял да се изчака решението на ВАС.

На 16 март ВАС отхвърлил молбата на родителите, без да проведе открито заседание и без да сочи допълнителни мотиви.

На 5 април бил обсъден планът за грижите над децата, в присъствието на родителите. Трябвало да се вземе решението за избор между дома и приемното семейство. Жалбоподателят заявил, че ще продължи опитите да си върне децата, а междуременно те да останат в дома. На срещата на 13 април на роди-

телите било казано, че приемно семейство е намерено, и че след преместването на децата там те няма да могат да ги виждат за около 5-6 месеца, а след това ще се срещат четири пъти годишно.

Съветът приел така изменения план и постановил той да се преразгледа отново в края на 1994 г. Жалбоподателят обжалвал, като искал отменянето на обществените грижи или, алтернативно, по-чести срещи с децата и преразглеждане на плана най-късно през декември 1993 г. Административният съд отказал да разгледа жалбата по същество, защото 1) не било в неговата юрисдикция да прекратява обществените грижи; 2) приемането на план за обществени грижи не обвързвало правото на жалбоподателя да вижда децата си, а ограничение на достъпа му до тях следвало да се постанови със самостоятелно решение на Съвета; 3) сроковете за преразглеждане на плана били само инструктивни и той се преразглеждал винаги когато това е необходимо. Жалбоподателят не обжалвал това решение.

На 1.11.1993 г. той поискал обществените грижи да се прекратят. Три месеца по-късно Съветът отказал, защото това било в интерес на децата. Пред висши социални служители К. и А. заявили, че желаят да останат в приемните семейства. Дж. не бил питан, тъй като бил твърде малък. Съветът събрал информация и от учители и от приемните родители.

Жалбоподателят атакувал отказа, като подчертал и намерението си да се раздели с жена си, но жалбата му била отхвърлена, защото според съда все още съществувала необходимостта децата да бъдат отглеждани извън дома си. ВАС потвърдил това решение на 30 ноември 1994 г.

През април 1997 г. родителите поискали да се виждат с децата всеки уикенд за по цял ден в дома си. Съветът им отказал, но разрешил броят на срещите да се повиши на шест за година, като този режим да остане в сила до навършване на пълнолетие на всяко от децата. Съветът напомнил за установеното от д-р Х.Л. кръвосмешение в становището му от 1992 г. Жалбата на родителите била отхвърлена, освен по отношение на срещите с Дж. – ограничението по отношение на него оставало да важи до края на май 1999 г.

След като двете момичета навършили пълнолетие, били позволени по-чести срещи с Дж. На 28.02.2000 г. родителите отново поискали да се прекратят обществените грижи над Дж. Явно отново им е било отказано.

Срещу родителите не е било образувано полицейско разследване относно твърдените кръвосмешение или сексуални злоупотреби. Няма подадени молби в този смисъл и от социалната служба.

Пред Съда правителството е представило допълнителни материали, включително части от констатации на социални работници и психолози, направени след срещи с жалбоподателя, съпругата му и едно от момичетата, както и доклад на д-р Х.Л. от септември 1996 г., в който се казва, че децата са се адаптирали и не е необходимо да се продължава тяхната психотерапия.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдените нарушения на чл. 8 от Конвенцията

74. Жалбоподателят твърди, че поставянето на децата му под грижите на властите, процедурата по вземане на решенията, осъществяването на грижите

и отказът за преустановяването им са нарушили правото му на зачитане на личния и семеен живот и на неприкосновеност на жилището.

А. Предаването на децата на жалбоподателя на грижите на властите

76. - 87. (...)

(а) предварителни бележки

88.-91. Преди да разгледа оплакванията по същество Съдът се произнася относно представените от правителството допълнителни материали. Заключение му е, че едно оплакване не може да разгледа в светлината на информация, която не е била предоставена на националните органи, занимали се с въпроса, и на страните във вътрешното производство. Следователно представените пред Съда материали не биха могли да се приемат като относими за целите на обсъждането дали чл. 8 е бил нарушен в резултат от поставянето на децата под грижите на властите или поради продължаването на режима. Съдът има предвид и това, че правителството е получило тези материали с цел да защити тезата си, но не е получило предварителното съгласие на жалбоподателя или дъщеря му. "Включването или позоваването на подобни материали ... без съгласието на засегнатите лица може да обезкуражи родители, деца или други лица, засегнати от заповеди за поставяне под грижите на властите или от друга намеса в правата им по Конвенцията, да търсят психиатрично или медицинско лечение, когато не могат да очакват, че за това лечение има подходящи конфиденциални правила."

(б) по съществото на оплакванията

92. Съдът напомня, че съвместният живот на родители и деца представлява основен елемент на семейния живот и вътрешноправните мерки, които му пречат, представляват намеса в правото, гарантирано от чл. 8. Тази намеса е в нарушение на чл. 8, ако не отговаря на изискванията на т. 2. "Фактът, че едно дете може да бъде поставено в по-благоприятна за неговото отглеждане среда не може сам по себе си да оправдае принудителните мерки за отделянето му от грижите на биологичните му родители. Следва да има и други обстоятелства, които да доказват "необходимостта" от подобна намеса в правото на родителите по чл. 8 да се радват на семеен живот с детето си."

93. Съдът отбелязва, че преценката кога намесата от страна на държавните органи в отглеждането на едно дете е допустима зависи от различни фактори, като например роля на семейството, държавна намеса в семейството и налични ресурси. Във всеки конкретен случай обаче, от решаващо значение са интересите на детето. Следва да се държи сметка и за това, че властите имат предимството да са осъществили контакт с всички засегнати лица, най-често още от момента, когато мерките се планират, или непосредствено след прилагането им (виж решението *К. и Т. срещу Финландия*¹ [GC], no. 25702/94, ECHR 2001-VII, §§ 151, 154 and 173).

¹ K. and T. v. Finland

94. Задачата на Съда е да разгледа в светлината на Конвенцията решенията на националните власти, взети в рамките на свободата на преценка при упражняването на правомощията им да регулират поставянето на деца под обществени грижи и правата на родителите на такива деца. "Свободата на преценка ще варира в зависимост от естеството на разглеждания въпрос и сериозността на засегнатия интерес, като например важността на това да се защити едно дете в ситуация, за която се преценява, че сериозно заплашва неговото здраве или развитие, и, от друга страна, целта семейството да се събере отново веднага щом обстоятелствата позволяват това (виж цитираното решение *К. и Т.*, §§ 154-155 и 173)."

95. Съдът ще разгледа отделно извънредните заповеди за поставяне под обществени грижи и нормалните заповеди, защото са резултат от различни процеси на вземане на решение. Когато се налага предприемане на спешни мерки, не винаги е възможно в процедурата по вземане на решение да имат пълно участие и лицата, грижещи се за детето. Това не е и желателно, ако има съмнение, че тези лица са източник на заплаха за него. "Колкото и спешна да е ситуацията обаче, ответната държава следва да докаже, че преди децата да бъдат предадени спешно на обществени грижи е била извършена прецизна преценка за това, какво ще е въздействието на предлаганите мерки върху родителите и децата, както и за възможните алтернативи на обществените грижи за децата (срв. цитираното *К. и Т. срещу Финландия*, §§ 165-166)."

(i) извънредните заповеди от юни 1992 г.

96. Не се спори, че поставянето на децата на жалбоподателя под грижите на властите е намеса в правото му на семеен живот. Съгласно приложимото вътрешно законодателство, Съветът е задължен да предприеме тази мярка, ако *inter alia*, здравето или развитието на детето са сериозно застрашени поради липса на грижи или други условия в дома му и при условие, че оказването на помощ на семейството не е подходящо или се е оказало неадекватно, както и при наличието на допълнителното условие, че предаването на грижите на властите е в най-голям интерес на детето. Спешни заповеди се издават, ако се смята, че детето е в непосредствена опасност по някоя от изтъкнатите по-горе причини или по други причини се нуждае неотложно от обществени грижи.

97. Извънредните заповеди от 12 юни 1992 г. не бяха представени на Съда, но според последващите решения на Съвета, основание за издаването им е била (и това не се оспорва от жалбоподателя) необходимостта да се гарантира провеждането на психиатричните изследвания на децата след затварянето на детското отделение.

98-99. Съдът е обсъдил основанията за издаване на разпорежданията и е приел, че те, в съответствие с изискванията на вътрешното законодателство, съдържат подробна информация за предоставената семейна помощ и обяснение защо тя повече не е възможна. Следователно заповедите са "в съответствие със закона".

100. Като приема, че намесата е целяла защита на здравето и правата на децата, Съдът следва да прецени дали решаващите органи са останали в грани-

ците на предоставената им свобода на преценка при постановяването и потвърждаването на извънредните заповеди и при отхвърлянето на жалбите на бащата.

101. Отчитайки, че основната задача на властите е да гарантират интересите на децата, Съдът може да приеме, че Съветът основателно е намерил, че в техен интерес е да бъдат поставени под обществени грижи до завършване на психиатричните прегледи, за да може крайното решение да се вземе в светлината на експертните заключения.

102. За да прецени дали мотивите за разглежданите заповеди са били "релевантни" и "достатъчни" за целите на чл. 8, т. 2, Съдът следва да обсъди едновременно и дали жалбоподателят е участвал в процеса по вземане на решението до степента, необходима за защита на интересите му.

103. "Според Съда, от едновременното разглеждане на посочените две изисквания на чл. 8 – "релевантност" и "достатъчност" на основанията за заповедите и възможност на родителя да участва адекватно в процеса по вземане на решението - следва, че всяка една заповед, свързана с обществени грижи над дете, трябва, първо, да може да убеди един обективен наблюдател, че мярката е взета след внимателна и непредубедена оценка на всички доказателства и мотивите за налагането ѝ са ясно формулирани. Изтъкнатите в заповедта съображения следва да отразяват подробното проучване, което може да се очаква, че компетентните органи провеждат по подобни значими въпроси, като преценяват различните доказателства за и против обществените грижи."

104. На второ място, чл. 8 изисква заповедите да бъдат подробно мотивирани, за да може родителят (настоятникът) да участва в процеса на вземане на решение чрез адекватно обжалване на постановените актове. Неясните и непълни мотиви не позволяват и на въззивната инстанция да прецени дали основанията за заповедта са "релевантни" и "достатъчни" (срв. доклада на Комисията по делото *Олсон срещу Швеция*² (по. 1), по. 10465/83, от 2 декември 1986 г., А.130, стр. 56, § 153).

"105. Нещо повече, Съдът смята, че при постановяването на мерки за закриване е от основно значение родителят да има правото да получи достъп до информацията, на която се позовават властите. Той е заинтересован да бъде уведомен за естеството и обхвата на твърденията за злоупотреба, направени от неговото дете или от външни за семейството лица. Това не само е от значение за възможността му да изтъква аргументи в полза на своята годност да предостави на детето си подходящи грижи и защита, но и му позволява да разбере и да приеме мъчителните събития, които засягат семейството като цяло. Има ситуации, в които родителят не може да има абсолютно право да узнае например разказаното от детето. И това е така, ако след една внимателна оценка е направен изводът, че това може да изложи детето на риск. По правило обаче, позитивното задължение на държавата да защити интересите на семейството изисква всички материали по случая да бъдат предоставяни на засегнатите родители, дори и при липса на искане за това от тяхна страна (виж решението *Т.П. и К.М. срещу Обединеното кралство*³ [GC], по. 28945/95, §§ 78-83, ECHR

² *Olsson v. Sweden*. Вж. резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина

³ *T. P. and K. M. v. United Kingdom*

2001-V, и решението *П., С. и Ес. срещу Обединеното кралство*⁴, по. 56547/00, §§ 136-138, ECHR 2002-...)."

106. Според жалбоподателя властите не са му осигурили възможността да представи своите аргументи; в мотивите не са оценили безпристрастно и ясно доказателствата против вземането на децата и в резултат на това родителите е следвало да доказват невинността си без помощта на адвокат и срещу неуточнени твърдения на анонимни лица.

107. Правителството от своя страна смята, че властите са спазили финландския закон.

108. Съдът отбелязва, че ситуацията не е била спешна, в смисъл на непредвидена, защото въпросът е бил разглеждан още от 29 април 1992 г.

109. Съдът вече прие, че заповедите са законосъобразни, но има съмнения за това доколко в тях са били адекватно посочени конкретните доказателства, които според Съвета са били решаващи за отделянето на децата от дома на жалбоподателя.

110. Жалбоподателят и съпругата му не са имали право на безплатна адвокатска защита в производството пред Съвета. Той обаче е бил посъветван да ползва услугите на общинското бюро за безплатна правна помощ, но не се е възползвал от тази възможност.

111. Съдът отбелязва, че на четири срещи с родителите, проведени преди 12 юни, с тях е обсъждана вероятността децата да бъдат поставени под специални грижи поради подозрения за кръвосмешение и родителите са възразявали срещу подобно развитие. На 24 юни 1992 г. Съветът официално ги е разпитал във връзка с преценката дали издадените на 12 юни заповеди да бъдат потвърдени.

112. Като се има предвид, че социалните органи са имали сериозни подозрения, че децата са подложени на сексуален тормоз, Съдът може да приеме, че на този етап жалбоподателят не е бил информиран за самоличността на лицата, повдигнали тези съмнения. Не може да се твърди, че не са му били предоставени конкретните материали от преписката, нито че фактът, че подозрението за кръвосмешение не е било предмет на полицейска проверка, пречи на социалната служба да предприемат действията, които считат за необходими съгласно закона.

113. Във всички случаи, от представеното пред Съвета писмено становище на жалбоподателя от 24 юни се вижда, че е бил наясно с естеството на подозренията срещу тях и на тази дата е можел да оспори писмено и устно твърденията за сексуални злоупотреби.

114. На фона на тези факти Съдът може да приеме, че оспорваните заповеди са се основавали на достатъчно внимателна оценка на влиянието върху родителите и децата както на първоначалните грижи, така и на възможните алтернативи на поставянето на децата под обществени грижи. Следователно Съдът може да приеме, че за спешните заповеди е имало "релевантни" и "достатъчни" причини.

115. Съдът може да приеме и че жалбоподателят е бил включен в доста-

---

⁴ P., C. and S. v. United Kingdom

тъчна степен в процеса по вземане на решение. По-конкретно, по делото не е доказано, че властите и съдилищата не са направили всичко необходимо, за да му дадат възможност да участва толкова ефективно, колкото е било възможно.

(ii) *Заповедите от 13 юли 1992 г.*

116. Съдът приема, че по смисъла на чл. 8, т. 2 заповедите са били "в съответствие със закона" и са целели защита на здравето и правата на децата.

117. По въпроса за обосноваването на заповедите и участието на жалбоподателя в процеса по вземане на решението Съдът отбелязва, че преди постановяването на заповедите Съветът е изслушал жалбоподателя и съпругата му наново. Родителите са продължавали да отричат да са имали неправомерно поведение, представили са доказателства в своя защита и са поискали разпит на свидетели, подкрепящи твърденията им.

118. Накратко, Съветът е разполагал с множество доказателства и становища за и против издаването на заповедите. Въпреки това ги е издал на същите основания, на които се е позовал в заповедите си от 24 юни. Административният съд е отхвърлил жалбата на родителите, като в мотивите си говори за "доказателството, станало известно от документацията по делото", "недостатъците в отглеждането на децата" и "другите условия в техния дом", което сериозно заплашвало здравето и развитието на децата. Върховният административен съд също не е уважил жалбата им, без да изложи собствени мотиви.

119. На Съда прави впечатление фактът, че според Съвета децата на жалбоподателя са жертва на инцест, но до издаването на заповедите срещу родителите няма образувано наказателно производство. "Съдът не иска да навежда на мисълта, че обществените грижи следва винаги да се преразглеждат при липса на съдебно установяване на вината на родител, заподозрян в извършването на злоупотреби с дете (срв. решението *Л. срещу Финландия*⁵, по. 25651/94, § 127, 27 април 2000 г., непубликувано). Той обаче смята, че продължаващата липса на окончателно съдебно произнасяне за липсата или наличието на вина увеличава ангажимента на социалните власти и съдилищата (...) да предоставят задоволителна обосновка за продължаването на грижите и да включват засегнатия родител в процеса по вземане на решенията. Това позитивно задължение обхваща предоставянето на родителя на всяка информация, с която разполагат властите, независимо дали тя е в подкрепа или против продължаването на обществените грижи."

120. Съдът смята, че в настоящия случай родителите са били наясно с аргументите в полза на планираните заповеди за поставяне под надзор, защото са имали по този повод среща със социален работник (на 6 юли), запознали са се с преписката и са били изслушани лично от Съвета.

121. Жалбоподателят е могъл и е обжалвал заповедите пред две инстанции. "И, въпреки че и на двете места не е имало открито заседание, чл. 8 не може да бъде тълкуван в смисъл, че във всяка ситуация е необходимо заседание пред "съд" по смисъла на чл. 6, т. 1 от Конвенцията (виж решението по допустимостта

⁵ L. v. Finland

по делото *Т.К. срещу Финландия*⁶, по. 29347/95, непубликувано)."

122. Съдът е убеден, че жалбоподателят е можел да разбере кои материали са мотивирали Съвета и административните съдилища да продължат обществените грижи чрез издаването на тези заповеди.

123. "Следователно, при тази съвкупност от обстоятелства възможността на жалбоподателя да участва в процеса по вземане на решенията за поставяне на децата му под обществени грижи е била достатъчна за целите на чл. 8.

(iii) *Заключение*

124. Съдът намира, че няма нарушение на чл. 8 нито по отношение на правомерността на заповедите, издадени през 1992 г., нито по отношение на участието на жалбоподателя в процеса по вземането на решенията децата му да бъдат поставени под обществени грижи."

Б. Осъществяването на обществените грижи и твърдението за бездействието във връзка с прекратяването им

125. – 137. (...)

"138. Както Съдът неведнъж е подчертавал, поставянето на едно дете под обществени грижи по принцип трябва да се разглежда като временна мярка, която следва да се преустанови в момента, в който обстоятелствата позволяват това, и всякакви действия, насочени към прилагането на мярката, следва да съответстват на крайната цел - събирането на родителя и детето. Позитивното задължение да се предприемат мерки, улесняващи събирането на семейството, веднага щом това стане възможно, възниква за съответните власти и става все по-интензивно от момента, в който започват грижите, като винаги трябва да се балансира със задължението да се отчита какво е в интерес на детето. След като изтече определен период от време от първоначалното поставяне под обществени грижи, интересът на детето от това да не се променя *de facto* семейното му положение може да натежи срещу интересите на родителите семейството им отново да бъде събрано.

139. Властите имат широка свобода на преценка при решението за необходимостта от поставяне на едно дете под обществени грижи, но по-щателно проучване е необходимо по отношение на всякакви други допълнителни ограничения, като например ограничаване правата на родителите за достъп до децата. Такива допълнителни ограничения са свързани с опасност семейните връзки между родителите и едно малко дете действително да се прекъснат. Най-малкото, което може да се очаква от властите, е периодично да разглеждат въпроса наново, за да видят дали има положителни промени в положението на семейството. Възможностите за събирането му прогресивно ще намаляват и в крайна сметка ще изчезнат, ако на биологичните родители и детето не се позволява да се срещат или това става толкова рядко, че между тях не може да се очаква да се осъществи някаква естествена връзка (виж цитираното решение *К. и Т. срещу Финландия*, §§ 151, 154-155, 173, 178-179)."

---

⁶ Т. К. v. Finland

140-141. (...)

142. По настоящето дело Съдът не вижда сериозни и постоянни усилия от страна на социалните служби, които да улесняват едно възможно събиране на семейството. За целите на чл. 8, т. 2 е логично да се очакват такива усилия през многото години, през които децата са били под обществени грижи. Периодично преразглеждане на условията за продължаване на грижите изисква и вътрешното законодателство. "Ограниченията на контактите между биологичните родители и децата им и пропусъкът на социалните служби да преразглеждат ограниченията съвместно и достатъчно често, не само не са улеснили възможното събиране на семейството, но и са му попречили."

143. Личи решимостта на властите да не обсъждат събирането на семейството като сериозен вариант, като вместо това твърдо са изхождали от презумпцията, че децата имат нужда от дългосрочни грижи в приемно семейство. "Нещо повече, строгите ограничения на правото на жалбоподателя да посещава децата си говори по-скоро за намерението на социалните служби да заздравят връзките между децата и приемното семейство, а не да съдействат за събирането на семейството по произход (виж цитираното *К. и Т. срещу Финландия*, § 177, както и решението на камарата по същото дело, по. 25702/94, § 164, 27 април 2000, непубликувано)."

144. Съдът обръща внимание на следните факти: на К. не се споменава за възможност да се върне при семейството си при среща, проведена с нея на 4.07.1992г. ; в заповедите от 13.07.1992 г. Съветът подчертава, че децата имат нужда от продължителни грижи; през февруари 1993 г. се планира преместването им в приемно семейство, изслушано е мнението на децата (тогава 12, 11 и 8-годишни), въпреки че молбата на жалбоподателя е била висяща пред ВАС и той самият изрично е отхвърлял идеята за приемно семейство; след отхвърлянето на молбата му децата са били изслушани наново, но приемното семейство им е било представено като възможност да излязат от детския дом, а възможността да се върнат в по-близко или по-далечно бъдеще при родителите си въобще не им е била споменавана.

145. Накрая, становището във връзка с развода, който жалбоподателят е предложил в подкрепа на молбата си обществените грижи да бъдат прекратени, е било, че с това няма да се промени нищо, тъй като децата били настанени до навършването на пълнолетие.

146. "Заклучението на Съда е, че чл. 8 от Конвенцията е бил нарушен, защото властите не са предприели достатъчно действия, насочени към възможното събиране на жалбоподателя и децата му – като се започне с преценяването на доказателство, което по мнение на жалбоподателя е показвало подобрение на условията в дома му още в края на 1993г.

147. В светлината на тези заключения не е необходимо Съдът да разглежда като възможни отделни източници на нарушения участието на жалбоподателя в процедурата по взимане на решение в отговор на молбата му за прекратяване на обществените грижи и доколко ограничаването на срещите с децата му е било оправдано (виж цитираното *К. и Т. срещу Финландия*, § 194).⁷

⁷ Решението е единодушно по всички въпроси

148 – 157. Жалбоподателят е претендирал 300 000 FIM (EUR 50 456,38) като компенсация за претърпените от него неимуществени вреди в резултат на нарушението на чл. 8, което на практика е прекъснало връзката между него и децата му, причинило му е огромно страдание и стрес и го е заклеймил. Становището на правителството е, че ако Съдът намери нарушение на чл. 8, следва да присъди обезщетение за претърпените от жалбоподателя вреди, но предлага то да е в размер на 2 000 FIM.

Като преценява по справедливост Съдът присъжда на жалбоподателя 8 000 EUR (59 457.30 FIM).

Резюме и превод от английски език: София Разбойникова

Дело Шаал срещу Люксембург

(Schaal c. Luxembourg)

жалба 51773/99

Решение от 18 февруари 2003 г. на IV отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 6, т. 1: право за произнасяне в разумен срок по наказателно обвинение; **чл. 8:** право на зачитане на семейния живот

До приключването на наказателното производство по обвинение срещу баща в засягане на половата неприкосновеност на дъщеря му, интересът на детето оправдава отнемане на правото на контакти. Същият този интерес обаче изисква и подновяване на семейната връзка от момента, в който мерките вече не са необходими. Забавянето на наказателното производство в случая пряко засяга правото на семеен живот.

От момента на постановяване на оправдателна присъда, нищо не оправдава намесата при осъществяването на това право.

Факти по делото

Жалбоподателят г-н Даниел Шаал е роден през 1956 г. На 21 септември 1984 г. той се оженил за Р. и през 1986 г. им се родила дъщеря. На 25 октомври 1993 г. жалбоподателят поискал развод.

На 7 януари 1994 г. г-н Шаал получил чрез адвоката си удостоверение от д-р Р.-Х, според което поради важни психологически причини се препоръчвало детето да не се вижда с баща си за неопределено време.

На 19 януари 1994 г. Р. подала жалба срещу г-н Шаал, в която го обвинявала, че е злоупотребил сексуално с тяхната дъщеря. Р. мотивирала жалбата си с промяна в поведението на детето, което, след като прекарало заедно с баща си една събота и неделя през ноември 1993 г., било изразило агресивно и дистанцирано отношение към него. Това поведение на детето се повтаряло и дори се изостряло след всяка среща с бащата.

На 11 февруари 1994 г. съдия-следователят на Люксембург повдигнал обвинение срещу жалбоподателя за изнасилване от възходящ и за засягане на половата неприкосновеност чрез насилие и заплаха.

На 13 юли 1994 г. съдът на район Дикирш постановил решение за развод по вина на съпругата на жалбоподателя. Поверил на майката упражняването на родителските права и отложил произнасянето по въпроса за евентуалното допускане на срещи между детето и жалбоподателя.

Междувременно, на 8 юли 1994 г., родителите на жалбоподателя поискали да им бъде дадено право детето да ги посещава и да отсяда при тях. С определение от 19 юли 1994 г. съдът приел, че молбата им е недопустима. Основание

за това бил фактът, че жалбоподателят живеел близо до своите родители и ги посещавал често. Родителите на г-н Шаал не обжалвали това определение.

С писмо от 28 юли 1994 г. жалбоподателят поискал от съдия-следователя ускоряване на производството и посочил, че има свидетели, които да докажат, че майката настройва детето срещу него.

На 6 октомври 1994 г. съдия-следователят разпоредил на д-р Х. от Университета в Сар да прегледа детето с цел да се изготви психологическо заключение за достоверността на неговите показания. На 29 ноември 1994 г. д-р Х. депозирал заключението си от 26 ноември 1994 г. По следственото дело. Той приел, че може да се вярва на показанията на детето.

На 3 ноември 1994 г. по молба на жалбоподателя съдия-следователят определил за експерт на защитата д-р С. Поради конфликт на интереси д-р С. си направил отвод. На 21 ноември 1994 г. бил назначен негов заместник, който също си направил отвод. На 19 декември 1994 г. за експерт на защитата бил назначен д-р Р. и една година по-късно той предал своето заключение. Тъй като в него не бил даден отговор на задачата на експертизата, на 22 декември 1995 г. съдия-следователят назначил д-р В. за експерт на защитата. На 19 януари 1996 г. съдия-следователят писал на адвоката на жалбоподателя, че всички опити да се намери експерт на защитата са се провалили и поискал от него да предложи друг експерт. Така по предложение на жалбоподателя на 29 януари 1996 г. бил избран д-р Ф. от Мюнхен, който на 21 март 1996 г. внесъл своето експертно заключение по следственото дело. Според него заключението на д-р Х от 26 ноември 1994 г. не отговаряло на научните изисквания.

На 18 септември 1996 г. адвокатът на жалбоподателя поискал от прокурора да го уведоми за действията, които ще бъдат предприети въз основа на следственото дело. Той посочил, че клиентът му е травмиран от отнемането на правото му да вижда детето.

На 5 декември 1996 г. и на 15 януари 1997 г. съдия-следователят разпитал свидетелите и жалбоподателя.

На 27 март 1997 г. съобразно с прокурорското постановление и доклада на съдия-следователя жалбоподателят бил изправен пред наказателното отделение на съда на район Люксембург.

На 13 май 1997 г. адвокатът на жалбоподателя изпратил писмо до прокуратурата за съгласуване на дата, от която да започне разглеждането на делото. Адвокатът предложил това да стане през първата седмица на декември 1997 г. В отговора си от 22 октомври прокурорът поискал информация за броя на свидетелите, които адвокатът възнамерява да разпита, за да може окончателно да се определи времето, което ще е необходимо за разглеждане на делото.

На 29 декември прокуратурата била уведомена, че е бил назначен представител *ad hoc*, който да представлява интересите на детето в наказателното дело, образувано срещу баща му. С писмо от 13 февруари 1998 г. прокурорът уведомил представителя *ad hoc*, че детето ще понесе цялата тежест на доказване по време на съдебното следствие и поискал информация за здравословното му състояние. На 23 март 1998 г. представителят отговорил, че ще се срещне с детето по време на Великденските празници, за да може да направи подобна преценка.

На 8 и 12 юни и на 25 август 1999 г. адвокатът на жалбоподателя поиска от прокурора да го уведоми за стъпките, които има намерение да предприеме, тъй като по делото не били извършвани никакви действия в продължение на две години. Изтъкнал правото на жалбоподателя делото му да бъде гледано в разумен срок, гарантирано от чл. 6 от Европейската конвенция за правата на човека. В отговор прокуратурата предложила на 17 септември 1999 г. среща, на която да бъде обсъдено делото. Адвокатът отговорил на 30 септември 1999 г., че не вижда възможност за обсъждане, тъй като ще бъде сезиран Европейският съд по правата на човека.

Наказателното отделение на съда на район Люксембург заседавало на 13 и 14 март 2000 г. На 4 април 2000 г. съдът постановил, че жалбоподателят не е извършил деянията, за които е обвинен. Взета била предвид позицията на следователя по делото, че мъжът, с когото живеела бившата съпруга на жалбоподателя, е разговарял с детето за сексуални посегателства. Според следователя у детето не се проявявали никакви признаци, че е пострадало. Отбелязани били и показанията на двама лекари, от които бившата съпруга на жалбоподателя поискала да издадат медицинско свидетелство на детето. Лекарите не се съгласили. Единият от тях свидетелствал, че по тялото на детето не били открити никакви белези, които да подкрепят твърденията на майката за сексуално насилие от страна на жалбоподателя. Според другия лекар майката се консултирала с тях с единствената цел да получи медицинско свидетелство, потвърждаващо, че жалбоподателят е упражнил насилие върху детето. Съдиите подчертали, че учителката на детето е свидетелствала, че детето не е имало по-особено поведение и държало много на баща си, който явно му липсвал. Самото дете отговорило отрицателно на въпроса дали е било подложено на сексуално насилие от страна на жалбоподателя.

На 8 ноември пълномощникът на жалбоподателя поискал на бащата да бъде предоставено право да посещава детето и право то да отсяда при него. С решение от 10 януари 2001 г. на съда в район Дикирш молбата била уважена. Съдиите посочили в решението, че тежките, но недоказани обвинения от страна на майката показват, че тя се е провалила в изпълнението на задължението си за възпитание на детето, защото на родителя, на който е присъдена грижата за детето, е вменено да поддържа положителна представа за другия родител в съзнанието на детето.

С решение от 9 юли 2002 г. Р. била осъдена да плати глоба в размер на 1000 евро заради това, че не е позволила на детето да се срещне с жалбоподателя. Според жалбоподателя това решение било обжалвано, като съдебното заседание било насрочено за 7 февруари 2003 г.

На 10 декември 2002 г. прокуратурата посочила, че между бащата и дъщерята не е имало никакъв контакт в продължение на 7 години и поради тази причина детето отказвало да се среща с него. Това било във вреда на детето и затова заинтересуваните страни трябвало да бъдат призовани, за да се споразумеят и да определят рамките на правото детето да посещава своя баща в съответствие с неговите интереси. На 18 декември 2002 г. жалбоподателят бил призован да се яви на 31 януари 2003 г. пред съда за непълнолетни.

Резюме на решението на Европейския съд**I. Относно твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията**

29-31. Жалбоподателят се оплаква, че делото му не е било разгледано в разумен срок по смисъла на чл. 6, т. 1 от Конвенцията. Наказателното дело, по което той е бил обвиняем, е започнало на 11 февруари 1994 г. и е завършило на 4 април 2000 г. с оправдателна присъда на първата инстанция. Правителството намира жалбата за неоснователна, тъй като става въпрос за интересите на дете, което е участвало в процеса в качеството на жертва и основен свидетел. Поради това се налага внимателна преценка на фактите, както и назначаване на представител *ad hoc*. Изтъква се и сложността на делото, както и необходимостта от разпит на много свидетели и извършване на експертизи.

32-34. Съдът припомня, че разумният характер на продължителността на производството се преценява според конкретните обстоятелства по делото и съгласно установените в практиката му критерии, а именно сложността на делото, поведението на жалбоподателя и на компетентните държавни органи (виж, наред с други, Пелисие и Саси срещу Франция¹, GC, решение от 17 март 1999 г., п 25444/94, § 62, CEDH 1999-II). В конкретния случай периодът, който трябва да бъде изследван, започва с повдигането на обвинението на 11 февруари 1994 г. и завършва на 4 април 2000 г., когато е произнесена присъдата на първоинстанционния съд. Общата продължителност на наказателното производство е повече от 6 години, което *a priori* изглежда прекалено време за първоинстанционното разглеждане на делото.

35-38. Съдът установява, че от 13 юли 1994 г., когато е постановено решението за развода, въпросът за правото на посещение и/или за подслоняване не е бил разглеждан. От този момент чл. 6, т. 1 създава задължение за наказателните съдии да положат изключителна грижа за бързото приключване на производството, поради важността на съдебния спор за жалбоподателя (Йохансен срещу Норвегия² – Rec. 1996-III, fasc. 13 (7.8.96)). Съдът отбелязва, че по вина на националните органи е изтекъл и един предварителен период от 8 месеца от момента на депозиране на заключението на проф. Ф. до изслушването на свидетели от съдия-следователя. Въпреки насрочването на делото за първата седмица на декември 1997 г. заседания не са се провели, за което правителството не е дало никакви обяснения. Според Съда предложеният разговор за обсъждане на досието е ирелевантен при преценката дали срокът е разумен, като се имат предвид трите писма от страна на адвоката на жалбоподателя.

39. Съдът отбелязва, че правителството не е доказало сложността на делото и с какво тази сложност може да оправдае периодите на бездействие от страна на държавните органи, докато жалбоподателят не може да бъде обвинен, че е причинил забавяне на производството.

40. С оглед на изложеното Съдът счита, че в конкретния случай е налице нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

---

¹ Pelissier et Sassi c. France

² Johansen c. Norvege

II. Относно твърдяното нарушение на чл. 8 от Конвенцията

41. Жалбоподателят счита, че отказаното му право да се вижда със своето дете до момента на доказване на невинността му засяга правото му на семеен живот по смисъла на чл. 8, т. 1 от Конвенцията.

42. Според правителството не е налице засягане на правото на семеен живот на жалбоподателя. Твърденията му, че по време на наказателното производство му е отказано правото на нормални семейни отношения, не били доказани.

43. Съдът счита, че трябва да бъдат разграничени два периода: до момента на произнасяне на оправдателната присъда и след него.

A. Първи период, през който трябва да бъде анализирано правото на зачитане на семейния живот на жалбоподателя: между решението от 13 юли 1994 г. и решението от 4 април 2000 г.

44. Съдът припомня, че "за един родител и детето му възможността да бъдат заедно е основен елемент от семейния живот и че националните мерки, които пречат за това, съставляват намеса в правото, защитено от чл. 8" (виж, наред с други, МакМайкъл срещу Обединеното кралство³, решение от 24 февруари 1995 г., А.307-В, стр. 55, § 86).

45. Несъмнено непроизнасянето в срок на решение относно евентуалното предоставяне на правото да се среща с детето си представлява намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на неговия семеен живот.

46. "Необходимостта" от подобна намеса трябва да се преценява "в светлината на обстоятелствата към момента, когато са били вземани решенията". Временният отказ за предоставяне на право на срещи може да бъде оправдан само ако се налага от "първостепенно изискване, засягащо висшия интерес на детето" (дело Йохансен, § 79).

47. В случая следва да се констатира, че жалбоподателят е бил оправдан за изнасилване и засягане на половата неприкосновеност на дъщеря си. До приключването на наказателното производство интересът на детето е изисквал отнемане на правото на срещи с неговия баща и е оправдавал намесата в правото на жалбоподателя на зачитане на неговия семеен живот. Следователно до приключване на наказателното производство намесата е била "необходима за защитата на правата на другото", т. е на детето.

48. Същият този интерес на детето е изисквал обаче и подновяване на семейната връзка от момента, в който мерките вече не са били необходими (Олсон срещу Швеция⁴ (п 2) – 250 (27.11.92), § 90). След като е ясно, че правото на срещи е било отнето до приключването на разследването по обвиненията на съпругата на жалбоподателя, то забавянето на наказателното производство пряко засяга правото на семеен живот на жалбоподателя (срвн. *mutatis mutandis* Саджо срещу Италия⁵, п 41879/98 (Sect. 2) (fr) – (25.10.01), § 33). С ог-

³ McMichael c. Royaume-Uni.

⁴ Olsson c Suede. Виж резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина

⁵ Saggio c. Italie

лед изложеното не може да се приеме, че люксембургските власти са предприели всички необходими мерки, за да възстановят семейния живот на жалбоподателя и неговото малко дете (срвн. *mutatis mutandis* Бронда срещу Италия⁶, Rec. 1998-IV, fasc. 77 (9.6.98), § 61.

49. Като има предвид специфичните обстоятелства по делото, Съдът заключава, че е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

Б. Втори период, който трябва да бъде разгледан във връзка с чл. 8, т. 1 от Конвенцията: между решението от 4 април 2000 г. и решението от 10 януари 2001 г.

50. Съдът отбелязва, че от момента, когато жалбоподателят е бил оправдан, нищо не е оправдавало намесата в неговото право на семеен живот.

51. За съда е важно да се установи дали от датата на произнасяне на оправдателната присъда гражданските съдии са действали с необходимата грижа, за да гарантират бързото приключване на производството с оглед значението му за жалбоподателя.

52. От делото е видно, че 9 месеца след 4 април 2000 г., на 8 ноември, пълномощникът на жалбоподателя е поискал на бащата да бъде предоставено право да се среща с детето и право то да може да отсяда при него. Благоприятно съдебно решение е постановено два месеца по-късно, на 10 януари 2001 г.

53. Поради изложеното Съдът не счита, че националните власти са бездействали и следователно не е налице нарушение на чл. 8 в разглеждания период.

55-57. Жалбоподателят претендира неимуществени вреди в размер на 750 000 люксембургски франка за претърпените страдания по време на наказателното производство и заради отнетото му право на срещи. Правителството оспорва посочената сума и счита, че самото установяване на нарушение от страна на държавата ще бъде достатъчно удовлетворение. Съдът е на мнение, че проточването на съдебното производство и временното лишаване на жалбоподателя от правото на срещи и/или на подслоняване са нанесли на жалбоподателя неимуществена вреда, която следва да бъде обезщетена, и присъжда по справедливост сумата от 15 000 евро.

58-60. Жалбоподателят иска 300 000 люксембургски франка за покриване на разноските му пред Съда и представя доказателства. Според практиката на Съда жалбоподател може да получи равностойността на разноските си само когато е установено, че те са действително направени, били са необходими и са разумни по размер (виж например Ботаци срещу Италия⁷, (GC), п 34884/97, § 30, CEDH 1999-V). След извършена оценка на разходите, Съдът присъжда 6579 евро.⁸

Резюме и превод от френски език: Ивайло Костов

---

⁶ Bronda c. Italie

⁷ Bottazzi c. Italie

⁸ Решението е единодушно по всички повдигнати въпроси и текстове от Конвенцията

ВЪРХОВЕН СЪД НА СЪЕДИНЕНИТЕ АМЕРИКАНСКИ ЩАТИ

Дело Мериленг срещу Крейг (Maryland v. Craig)

№. 89478, гледано на 18 април 1990 г., решено на 27 юни 1990 г.

(резюме)

По настоящото дело съдът трябва да се произнесе по въпроса дали клаузата за конфронтиране*, съдържаща се в Шестата поправка на Конституцията на САЩ, категорично забранява дете, което е свидетел по дело относно насилие срещу деца, да дава показания в процеса срещу подсъдимия, без последният физически да присъства, а чрез използване на еднопосочна телевизионна видео връзка.

I. През октомври 1986 г. Голямото жури на окръг Хауърд** е обвинило подсъдимата Сандра Ан Крейг в насилие срещу дете, първа и втора степен на полови престъпления, извратено полово общуване, заплаха за физическо насилие и побой. Името на жертвата във всички пунктове на обвинителния акт било Брук Етце, шестгодишно дете, което от август 1984 г. до юни 1986 г. посещавало център с детска градина и детска ясла, чийто собственик и управител била Крейг.

През март 1987 г., преди делото да бъде предадено на съд, щатът Мериленд е поискал да бъде приложена уредена от щатския закон процедура, която позволява съдия да получи свидетелските показания на дете – твърдена жертва на насилие, чрез използване на едностранна телевизионна видео връзка¹. За да се приложи тази процедура, първоинстанционният съдия, гледащ делото,

* Клауза за правото на подсъдимия да се изправи очи в очи със свидетелите, даващи показания срещу него, т.е. за правото да се конфронтира със свидетелстващите срещу него - Б.пр.

** Жури от съдебни заседатели, които решават въпроса дали делото да бъде предадено на съд или не - Б.пр.

¹ Параграф 9102 на раздела Съдилища и съдебно производство на Анотирания кодекс на щата Мериленд (1989) гласи:

"(a)(1) В случай на насилие над дете ... съдът може да разпреди разпитът на детето жертва да бъде проведен извън съдебната зала и да бъде показан в съдебната зала чрез използване на едностранна телевизионна видео връзка, ако:

(i) Разпитът се извършва по време на съдебното заседание и

(ii) Съдията прецени, че разпитът на детето жертва в съдебната зала ще му причини такова тежко емоционално страдание, че то няма да е в състояние нормално да комуникира.

(2) Само адвокатът на обвинението, адвокатът на подсъдимия и съдията могат да задават въпроси на детето.

(3) Операторите на едностранната видео връзка трябва да положат всички усилия да бъдат ненаатрапчиви.

(b)(1) Само следните лица могат да присъстват в помещението с детето, докато то дава свидетелски показания чрез едностранна телевизионна видео връзка:

(i) адвокатът на обвинението;

(ii) адвокатът на подсъдимия;

(iii) операторите на съоръженията на едностранната телевидео връзка и

трябва първо "да установи, че в резултат на разпита в съдебната зала детето жертва ще преживее такива тежки емоционални страдания, поради които не би могло да комуникира нормално". След като процедурата бъде допусната, детето, прокурорът и адвокатът на подсъдимия се оттеглят в отделна стая, а съдията, журито от съдебни заседатели и подсъдимият остават в съдебната зала. Детето свидетел се подлага на разпит и кръстосан разпит във въпросната отделна стая, докато видео монитор го записва и показва на намиращите се в съдебната зала. През това време свидетелят не може да вижда подсъдимия. Последният има електронна връзка с адвоката си, а възражения и произнасяния по тях могат да бъдат правени, както ако свидетелят е разпитван в съдебната зала.

В подкрепа на искането си за допускане на тази процедура щатът Мериленд е представил заключение на вещо лице, че Брук, както и няколко други деца, за които се твърди, че са били сексуално насилени от Крейг, биха преживели сериозни емоционални страдания, поради които не биха могли да комуникират нормално, ако трябва да свидетелстват в съдебната зала.

Апелативният съд на щата Мериленд охарактеризирал това доказателство както следва: "В заключението си по всеки един случай вещото лице приема, че съответното дете би изпитвало известни или значителни (по-малки или по-големи) трудности да свидетелства в присъствието на Крейг. Например, за едно от децата вещото лице казва, че това, от което "то най-много се страхува е да свидетелства пред г-жа Крейг..." Детето "няма да може да комуникира ефективно". По отношение на друго дете вещото лице заявява, че "то вероятно ще спре да говори, ще се отдръпне и свие". За други две деца заключението е, че първото "силно ще се превъзбуди, може да откаже да говори или ако говори, ще казва неща независимо от задаваните въпроси", а второто "може да стане прекалено плахо и нежелаещо да говори".

Крейг е възразила срещу прилагането на процедурата, като се е позовала на клаузата за конфронтиране, но първоинстанционният съд е отхвърлил искането ѝ като е заключил, че макар законът "да отнема правото на подсъдимия да се срещне лице в лице с обвиняващия го", подсъдимият запазва "същността на правото на конфронтиране", включително правото да наблюдава свидетеля, да го подлага на кръстосан разпит, а съдебните заседатели да могат да следят поведението на свидетеля. Първоинстанционният съд е приел също така, че "видно от представените доказателства ... разпитът на всяко от тези деца в съдебната зала ще му причини такова сериозно емоционално страдание ..., че

(iv) всяко лице, чието присъствие според съда допринася за доброто състояние на детето, включително лице, което се е занимавало с него в терапевтична обстановка във връзка с претърпяното насилие, освен ако подсъдимият не се противопостави.

(2) По време на разпита на детето чрез едностранна телевизионна видео връзка съдията и подсъдимият трябва да се намират в съдебната зала.

(3) На съдията и подсъдимия се разрешава да комуникират с лицата, намиращи се в помещението, където е разпитвано детето, по всякакъв подходящ електронен начин.

(c) Разпоредбите на настоящия параграф не се прилагат, ако подсъдимият е и адвокат *pro se*.

(d) Настоящият параграф не може да се тълкува като недопускащ, за целите на установяване самоличността на подсъдимия, едновременното присъствие на жертвата и подсъдимия в съдебната зала."

никое от тях няма да може нормално да комуникира". Констатирал е, че Брук и още три деца са способни да свидетелстват, и съответно е разрешил те да дадат показания срещу Крейг чрез процедурата на еднопосочна телевизионна видео връзка. Първоинстанционният съд е признал Крейг за виновна по всички обвинения, а Съдът за особени жалби на Мериленд е потвърдил констатацията му.

Апелативният съд на Мериленд е отменил това съдебно решение и е върнал делото. Преразглеждайки решението на първоинстанционния съд и представените доказателства, той е решил, че представените от щата Мериленд доказателства не са били достатъчни да отговорят на високите изисквания за прилагане на правило 9102 по това дело.

Ние писмено се разпоредихме и изискахме делото, за да бъде решен важният въпрос относно клаузата за конфронтиране, който то повдига.

II. Клаузата за правото на конфронтиране на Шестата поправка, въведена в действие в САЩ посредством Четирнадесетата поправка, гласи: "По всички наказателни дела подсъдимият има правото ... да се изправи очи в очи със свидетелстващите срещу него".

Тя гарантира на подсъдимия срещу очи в очи със свидетелите, явили се пред тези, които вземат решение по фактическите въпроси. Това тълкуване не произтича единствено от буквалния й текст, но и от историческите й корени. Тя целеше да предпази от осъждане въз основа на писмени показания, дадени под клетва.

Никога не сме се произнасяли обаче, че клаузата за конфронтиране гарантира на подсъдимите абсолютното право да се изправят очи в очи със свидетелстващите против тях. Наистина, по делото *Cooper v. Iowa* ние изрично "оставихме за друг път ... въпроса дали има някакви изключения" по отношение на "минималното ненакърнимо буквално съдържание на клаузата". Процедурата, оспорена по делото *Cooper*, се състои в поставянето на екран, който предпазвал две деца, свидетели по дело за насилие над деца, да виждат подсъдимия, докато давали показания срещу него пред съда. Като приехме, че използването на тази процедура нарушава правото на подсъдимия да се срещне очи в очи със свидетелстващите против него, ние имахме предвид, че всяко изключение от това право "би следвало да се допуска, само когато е необходимо да се подкрепи някакъв важен обществен интерес", т.е. само при доказване наличието на нещо повече от общото понятие "предвидена от закона презумпция за травма", като визирахме съответния нормативен текст по това дело. Ние стигнахме до извода, че "след като по делото няма никакви конкретни данни именно тези свидетели да се нуждаят от специална защита, решението не може да бъде потвърдено поради някакво евентуално възможно изключение." Тъй като по настоящото дело първоинстанционният съд е стигнал до индивидуализирани констатации, че всяко едно от децата – свидетели по него се нуждае от специална защита, случаят изисква от нас да се произнесем по въпроса, запазен за по-късно по делото *Cooper*.

Главното предназначение на клаузата за конфронтиране е да осигури достоверност на свидетелските показания срещу подсъдимия чрез подлагането им на строга проверка в контекста на едно състезателно производство пред лица-

та, които трябва да решат въпросите относно фактите. Изразът "изправям се очи в очи" в крайна сметка означава и сблъсък на сили или идеи и така съдържа в себе си понятието за противопоставяне. Както сме отбелязали в най-първото си решение по тълкуване на клаузата:

"Основната цел на въпросната конституционна разпоредба е да не допусне писмени показания, дадени под клетва, или пристрастни писмени свидетелски показания от типа на тези, които понякога са приемани по граждански дела, да бъдат използвани срещу подсъдимия вместо прекия личен разпит и кръстосания разпит на свидетеля, при което подсъдимият има възможност не само да провери паметта и да подложи на изпитание съвестта на свидетеля, но и да го принуди да застане лице с лице срещу съдебните заседатели, за да могат те да го гледат и да преценят по поведението му на свидетелската банка и по начина на даване на показанията дали може да му се даде вяра".

Както се вижда от горното описание, гарантираното от клаузата за конфронтиране право не само включва "личен разпит на свидетел", но също така и "(1) осигурява свидетелят да даде показанията си под клетва, като по този начин той е впечатлен от сериозността на нещата, и предпазва от лъжи чрез възможността за наказание за лъжесвидетелстване; (2) заставя свидетеля да приеме кръстосания разпит, който е "най-великият правен инструмент, измислен някога за разкриване на истината", и (3) позволява на съдебните заседатели, които трябва да решат съдбата на подсъдимия, да наблюдават поведението на свидетеля, когато дава показания, като по този начин им помага да преценят тяхната достоверност".

Съчетаното действие на всички тези елементи на конфронтирането служи на целите на клаузата, като обезпечава достоверността на допуснатите срещу подсъдимия свидетелски показания и подлагането им на щателна състезателна проверка, което е нормата в англо-американския наказателен процес.

Ние сме установили например, че срещата очи в очи съдейства за точността при установяване на фактите, като намалява риска свидетелят погрешно да замеси невинни хора. Това присъствие лице в лице, за съжаление, може да обърка честната жертва на изнасилване или едно дете, жертва на насилие; по същия начин обаче, то може да обърка и разкрие лъжещия обвиняващ, или да издаде детето, подучено от злонамерен възрастен. Ние сме отбелязали също така голямата символична цел, която се преследва чрез изискването свидетелите на обвинението да бъдат разпитвани в присъствието на обвиняемия.

Макар срещата очи в очи да съставлява "същината на ценностите, утвърждавани от клаузата за конфронтиране," ние все пак сме признали, че тя не е sine qua non на правото на конфронтиране. ("Клаузата за конфронтиране е обикновено спазена, когато на защитата е предоставена пълна и достатъчна възможност да разкрива и разобличава слабости в показанията на свидетелите (като забравяне, объркване или увъртане) чрез кръстосан разпит и по този начин да привлече вниманието на установяващите фактите върху причините за придаване на неголяма тежест на показанията на свидетеля.")

Поради това ние никога не сме настоявали за среща очи в очи в съдебно заседание във всяка инстанция, на която се допускат свидетелски показания срещу подсъдимия. Напротив, многократно сме приемали, че клаузата позволява, там където е необходимо, приемането на някои непреки свидетелски показания

срещу подсъдимия, въпреки невъзможността му лично да разпита свидетеля в съдебно заседание. По делото *Mattox*, например, ние приехме, че показанията на свидетел на обвинението на предходен процес срещу подсъдимия, на който свидетелят е бил подложен на пълен кръстосан разпит, но след това е починал, са допустими като доказателство срещу подсъдимия при повторното съдебно разглеждане. Дадохме следното тълкуване: "Без съмнение има основание да се каже, че ... ако бъде разрешено да бъдат прочетени извадки от [свидетелските] показания, [подсъдимият] е лишен от преимуществото на личното присъствие на свидетеля пред журито от съдебни заседатели, което законът е предвидил с оглед на неговата защита. Но този вид общи правни принципи, колкото и прилагането им да е полезно и ценно за обвиняемия, понякога трябва да отстъпят пред съображения от обществен интерес и пред потребностите на делото. Да се каже, че един престъпник, след като веднъж е бил осъден въз основа на показанията на конкретен свидетел, ще бъде освободен от отговорност само защото смъртта е затворила устата на този свидетел, би означавало конституционната му закрила да се доведе до недопустима крайност. Законът в своята мъдрост прогласява, че правата на обществото не могат да бъдат изцяло жертвани заради запазването на една съпътстваща облага на обвиняемите."

Ние съответно сме приели, че буквалният прочит на клаузата за конфронтиране "фактически би анулирал всяко изключение за допускане на непреки доказателства – един резултат, който отдавна е бил отхвърлен като нежелан и твърде краен". Така в определени ограничени случаи "конкуриращите интереси, ако "бъдат внимателно проучени", могат да оправдаят едно отстъпване от конфронтацията в съдебния процес". Неотдавна ние се произнесохме например, че показанията, основани на чуто от съучастници, които не са свидетели, могат да бъдат приети и да се използват срещу подсъдим, независимо от отсъствието на каквато и да било среща лице в лице с обвиняемия. Като се имат предвид делата ни с допуснати непреки доказателства, думата "да се конфронтира", както е използвана в разглежданата клауза, не може буквално да означава среща очи в очи, тъй като тогава клаузата, противно на нашите решения, би забранила приемането на всякакви непреки обвиняващи показания, дадени от отсъстващо лице, което несъмнено е толкова "свидетел срещу" подсъдимия, колкото и този, който дава показания в съдебната зала.

Казано накратко, нашите прецеденти установяват, че "[к]лаузата за конфронтиране" отразява едно предпочитание за среща очи в очи по време на процеса", което "понякога трябва да отстъпи пред съображения от обществен интерес и с оглед нуждите на делото". По този начин, макар че потвърждаваме още веднъж значението на изправянето лице в лице с разпитваните в съдебната зала свидетели, не можем да кажем, че такава среща е задължителен елемент на правото на конфронтиране съгласно Шестата поправка.

Това тълкуване на клаузата съответства на решенията по наши дела, по които други права, основани на Шестата поправка, също са били тълкувани в контекста на потребностите на съдебното производство и състезателността на процеса.

Това, че изискването за среща очи в очи не е абсолютно, разбира се не означава, че то лесно може да бъде преодоляно. Както посочихме по делото *Соу*, нашите прецеденти потвърждават, че правото на подсъдимия на конфронти-

ране със свидетелите, които го обвиняват, е спазено в случаите на липса на физическо, лице в лице, конфронтиране в съдебната зала, само когато отнемането му е необходимо, за да се съдейства на някакъв значим обществен интерес и само когато достоверността на свидетелските показания е гарантирана по друг начин.

III. Процесуалният закон на щата Мериленд, когато е приложим, предпазва детето свидетел от това да вижда подсъдимия, докато дава показания срещу него в съда. Според нас обаче е много важно, че процедурата запазва всички останали елементи на правото на конфронтиране: детето трябва да е способно да свидетелства и трябва да дава показания под клетва; подсъдимият запазва пълната възможност за едновременен кръстосан разпит; съдията, съдебните заседатели и подсъдимият могат да наблюдават (макар и чрез видео монитор) поведението (и тялото) на свидетеля, докато той дава показания. Макар да отчитаме многобройните неуволими влияния, които една среща очи в очи може да има върху състезателното наказателно производство, наличието на другите елементи на конфронтирането напълно гарантира, че свидетелските показания са както достоверни, така и подложени на щателна състезателна проверка по начин, функционално равностоен на живото, лично даване на свидетелски показания. Тези гаранции за достоверност и състезателност превръщат използването на такава процедура в нещо твърде далечно от безспорната забрана на клаузата за конфронтиране: съдебен процес чрез *ex parte* писмени клетвени декларации или разпити. Ние смятаме по-скоро, че тези елементи на ефективно конфронтиране не само позволяват на подсъдимия да "обърка и разобличи лъжещия обвиняващ и да разкрие детето, подучено от отмъстителни възрастни", но може и да му помогне да изтръгне благоприятни показания от дете свидетел. Доколкото може да се каже, че свидетелските показания на детето технически са дадени извън съдебната зала (макар ние да не смятаме така), тези гаранции за достоверност и състезателност са много по-големи от изискваните за допускане на свидетелски показания, основани на слухове. Следователно ние сме убедени, че използването на процедурата за едностранна телевизионна видео връзка, когато това е необходимо за защитата на важен обществен интерес, не накърнява диренето на истината или целите на клаузата за конфронтиране.

Основният въпрос по настоящото дело, следователно, е дали използването на тази процедура е необходимо, за да се съдейства на значим държавен интерес. Щатът Мериленд поддържа, че има важния интерес да защитава децата, за които се твърди че са жертва на насилие, от травмата при свидетелстване срещу предполагаемия извършител. Ние, разбира се, признаваме, че интересът на щата да "защити непълнолетните жертви на полови престъпления от допълнителни травми и притеснения" е "безусловен". ("Ние покрепяме законодателство, предназначено да закриля физическото и емоционално благосъстояние на младежта, дори когато законите са с действие в чувствителната сфера на конституционно защитените права.") В решението по делото *Globe Newspaper*, например, ние решихме, че интересът на щата от доброто физическо и психическо състояние на едно дете жертва е достатъчно важен, за да оправдае лишаването на пресата и публиката от конституционното им право да присъстват на съдебни заседания по наказателни дела, ако първоинстанционният съд реши по

конкретно дело, че е необходимо съдебно заседание при закрити врати, за да бъде защитено благополучието на детето. По делото *Osborne v. Ohio*, ние потвърдихме един законодателен акт на щата, който забранява притежаването и гледането на детска порнография, като така подчертахме още веднъж, че "очевидно не е нужно допълнително да се уточнява, че интересът на щата да "защити доброто физическо и психическо състояние на децата" е "безусловен".

По същия начин днес ние стигаме до заключението, че интересът на щата от доброто физическо и психическо състояние на децата – жертви на насилие, може да бъде достатъчно важен, за да надделее поне в някои случаи над правото на подсъдимия да се срещне очи в очи с обвиняващите го в съда. Обстоятелството, че повечето щати са приели закони в защита на децата – свидетели по дела за насилие над деца от травмата при даване на показания, доказва широко разпространеното убеждение за значимостта на този обществен интерес. Тридесет и седем щата, например, разрешават използването на видеозапис на свидетелските показания на сексуално насилени деца. Двадесет и четири щата позволяват използването на едностранна телевизионна видео връзка, а осем щата допускат използването на двустранна видеосистема, която позволява на детето свидетел да вижда на монитор съдебната зала и подсъдимия, а на съдебните заседатели и съдията – да виждат детето, докато дава показания.

Законът, предмет на обсъждане по това дело, например, специално е имал за цел "да защити доброто физическо и психическо състояние на детето жертва чрез избягване или поне намаляване до минимум на емоционалната травма, която поражда разпитът като свидетел", като едновременно с това насърчи ефикасното съдебно преследване на извършителя.

Предвид постоянния и "върховен интерес на щата да закриля благосъстоянието на децата" и на основата на все по-големия брой академични разработки, документиращи психологическата травма, преживявана от едно дете – жертва на насилие, което трябва да свидетелства в съда, ние напълно подкрепяме разглежданото виждане на законодателната власт на Мериленд относно значимостта на интереса ѝ да защити децата в това положение. Той е достатъчно важен, за да оправдае използването на специални способности, които да позволяват детето да дава показания срещу подсъдимия в съда, като се избегне срещата им очи в очи.

Наличието на необходимост трябва да се установи, разбира се, по конкретното дело: първоинстанционният съд трябва да разпита свидетели и да реши дали използването на едностранна видео връзка е необходимо, за да бъде защитено доброто състояние на конкретното дете, което желае да свидетелства. Той трябва да установи също така, че детето ще бъде травмирано не от съдебната зала по принцип, а от присъствието на подсъдимия. Ако интересът на щата е просто да предпази децата свидетели от травмата на съдебната зала изобщо, отстъпването от принципа за изправяне очи в очи би било ненужно, тъй като би могло да се разреши детето да даде показания при по-малко стресираща обстановка, макар подсъдимият да присъства. И накрая, първоинстанционният съд трябва да установи, че емоционалното страдание, преживяно от детето свидетел в присъствието на подсъдимия, е повече от *de minimus*, т.е. повече от "нервност или възбуда или някакво нежелание да даде показания". Не е необходимо обаче да определяме необходимата минималната степен на емоционална травма, за-

щото законът на щата Мериленд, който изисква да се установи, че свидетелстващото дете ще претърпи "такова сериозно емоционално страдание, че няма да може да комуникира нормално", изцяло удовлетворява конституционните стандарти.

Във всеки случай може да се каже, че срещата очи в очи причинява травма поради самата цел да бъде изтръгната истината, но според нас използването на специалната процедура на щата Мериленд, когато е необходимо за провеждане на важния държавен интерес да бъде предотвратено травмирането на деца – свидетели по дела за насилие над деца, адекватно обезпечават достоверност на свидетелските показания и съхраняват състезателния характер на съдебното производство. Съществуват доказателства, че когато изправянето очи в очи причинява значително емоционално страдание на детето свидетел, това ще навреди на целта на клаузата за конфронтиране да се установи истината (*Сю* – конфронтирането очи в очи "може толкова да обърка детето, че да попречи на ефективността на разпита и по този начин да срина самата функция на съдебното заседание ...");

Накратко, ние заключаваме, че когато е необходимо дете свидетел да бъде защитено от травмата, която би му причило даването на показания във физическото присъствие на подсъдимия – най-малкото когато такава травма би влошила способността на детето да комуникира – клаузата за конфронтиране не забранява използването на процедура, която независимо от липсата на среща очи в очи обезпечават достоверността на свидетелските показания, като ги подлага на щателна състезателна проверка и следователно запазва същността на ефективното конфронтиране. Тъй като няма спор, че децата – свидетели по нас-тоящото дело, дали показания под клетва, са били подложени на пълен кръсто-сан разпит и е могло да бъдат наблюдавани от съдията, съдебните заседатели и подсъдимия, докато са свидетелствали, ние стигаме до заключението, че в степента, в която е било направено надлежно установяване наличието на необ-ходимост, приемането на такива свидетелски показания е в съответствие с клаузата за конфронтиране.

IV. Апелативният съд на щата Мериленд се е произнесъл, така както и ние сторихме днес, че макар конфронтирането очи в очи да не е абсолютно конституционно изискване, то може да бъде ограничено само когато е налице "установена необходимост по конкретно дело". Имайки предвид посоченото изискване, Апелативният съд заключава, че "въпросът дали едно дете не е в състояние да свидетелства ... не следва да се задава в смисъл на неспособност да дава показания в обичайната обстановка на съдебната зала, а в много по-тесния смисъл на неспособност да дава показания в присъствието на обвиняемия." Съобразно с това Апелативният съд е направил заключението, че клаузата за конфронтиране изисква като предварително условие за използване на процедурата първоинстанционният съд да направи конкретен извод, че даването на показания от детето в съдебната зала в присъствието на подсъдимия би имало за резултат претърпяване на такова сериозно емоционално страдание, поради което то не би могло да комуникира нормално. Това заключение е в пълно съответствие с настоящото ни решение.

Освен това обаче, Апелативният съд така е изтъквал решението ни по делото *Cooper*, че е поставил две допълнителни изисквания. Първо, че разглежданата процедура не може да се приложи, освен ако детето е било разпитано първоначално (във или извън съдебната зала) в присъствието на подсъдимия. Второ, че преди да бъде използвана, съдията трябва да установи дали детето би претърпяло "жестоки емоционални страдания", ако трябва да дава показания чрез използване на двупосочна видео връзка.

Апелативният съд е приел, че в случая не е направен извод за наличието на необходимост, което се изисква за ограничаване на правото на конфронтиране. Отбелязал е, че първоинстанционният съдия е ползвал единствено заключения на вещо лице относно способността на децата да комуникират, без да разпита лично нито едно от тях, нито е наблюдавал държанието им на свидетелската банка. Не е потърсил никакви алтернативи на едностранната видео връзка. Апелативният съд е отбелязал също така, че "доказателствата по това дело не са ясно насочени към въздействието на присъствието на подсъдимия върху децата свидетели". Явно Апелативният съд е основал заключението си поне отчасти на пропуската на първоинстанционния съд да наблюдава поведението на децата в присъствието на подсъдимия и да потърси по-малко рестриктивни алтернативи на едностранната видео връзка. Макар да смятаме, че такива изисквания към доказателствата биха могли да засилят основанията за използване на защитни мерки, ние отказваме да въведем, с оглед на федералното конституционно право, каквито и да било категорични доказателствени предпоставки за използването на едностранна видео връзка. Първоинстанционният съд по това дело, например, достатъчно добре е могъл да установи въз основа на експертното заключение, че даването на показания от децата в съдебната зала в присъствието на подсъдимия ще причини на всяко от тях тежко емоционално страдание, поради което то няма да може да комуникира нормално. Щом един първоинстанционен съд прави такова заключение за наличие на необходимост по конкретно дело, клаузата за конфронтиране не забранява на никой щат да използва процедурата за едностранна видео връзка, за да бъдат получени свидетелски показания от деца – свидетели по дела за насилие над деца. Тъй като Апелативният съд се е произнесъл, че първоинстанционният съд не е направил необходимата констатация за наличие на необходимост според неговото тълкуване на "високите изисквания, установени по делото *Cooper*", ние не можем да бъдем сигурни, че той би стигнал до същия извод в светлината на правния стандарт, който установяваме днес. Следователно ние отменяме решението на Апелативния съд на Мериленд и връщаме делото за ново разглеждане, което да е в съгласие с настоящото ни разбиране.

Резюме и превод от английски език: Цветанка Спасова, доктор по право

Дело Главен прокурор Ашкрофт срещу Американски съюз за граждански свободи и др.

(Ashcroft, Attorney General, v. American Civil Liberties Union et al.)

№. 00-1293, разгледано на 28 ноември 2001 г., решение от 13 май 2002 г.

(резюме)

Предметът на делото се ограничава до въпроса, дали използването на "обществени стандарти" в Закона за защита на децата в Интернет¹ ("ЗЗДИ" или "Законът") като критерий за оценка доколко даден материал е "вреден за непълнолетни", е в нарушение на Първата поправка². Съдът приема, че този аспект на ЗЗДИ не води до неговата противоконституционност.

I

"Интернет ... предлага форум за истинско многообразие от политически дискусии, уникални възможности за културно развитие и безчислени средства за осъществяване на интелектуална дейност"³. Мрежата също така съдържа широка палитра от материали на сексуална тематика, включително порнографска⁴. Поради относителната простота на работата с Мрежата и широкия достъп до Интернет у дома, в училищата и библиотеките, децата могат да открият порнографски материали както преднамерено, така и случайно.

Първоначално Конгресът направи опит да защити децата от досег с порнографски материали по Интернет чрез приемането на Закона за благоприличието на комуникациите през 1996 г. ("ЗБК")⁵. ЗБК забрани съзнателното изпращане по Интернет на неприлични или неблагоприятни съобщения до получатели под 18 г. Той забрани и съзнателното изпращане или излагане по Интернет на определени "очевидно обидни" материали по начин, достъпен за лица под 18 г. Забраната по-конкретно се разпростираше до "всякакъв коментар, искане, внушение, предложение, образ или друго съобщение, което в своя контекст обрисова или описва, по очевидно обиден съгласно съвременните обществени стандарти начин, сексуални или отделителни дейности или органи."

ЗБК предостави две положителни средства за защита⁶ на лицата, преследвани по този закон. Първото защитаваше онези, които са предприели "добро-съвестни, разумни, ефективни и адекватни действия" за ограничаване достъпа

---

¹ Child Online Protection Act

² Поправка на конституцията на САЩ, гарантираща основните свободи на изразяване, религия, преса и сдружавания и правото на жалби - Б.пр.

³ Кодекс на САЩ, Заглавие 47, Раздел 230 (редакция от 1994 г., допълнение V)

⁴ Виж напр. Решението на Американския съюз за граждански свободи срещу Рено (*American Liberties Union v. Reno*, 31 F. Supp. 2d 473, 484 (E.D. Pa. 1999))

⁵ Communications Decency Act

⁶ Affirmative defence - англ. Твърдение на ответника, годно да обори правото на иск на ищеца - Б.пр.

на непълнолетни до неприлични, неблагоприятни и очевидно обидни материали по Интернет. Второто защитаваше лицата, които са ограничили достъпа на непълнолетни до такива материали "чрез изискване използването на проверена кредитна карта, дебитна сметка, код за достъп на пълнолетно лице или личен идентификационен номер на пълнолетно лице".

Независимо от посочените средства за защита, в решението Рено срещу *Американски съюз за граждански свободи*⁷ Съдът прие, че разпоредбата на ЗБК за неблагоприятните съобщения и излагането на очевидно обидни материали противоречи на Първата поправка, тъй като ѝ липсва прецизността, която тази поправка изисква при законодателното уреждане на съдържанието на словото в случаите, когато се ограничава конституционното право на пълнолетните да получават и изпращат съобщения.

Решението се основаваше на три съществени мотива. На първо място, Съдът прие, че съществуващите технологии не предоставят ефективен метод, чрез който изпращачът да предотврати достъпа на непълнолетни до неговите съобщения по Интернет, без същевременно да откаже достъп и на пълнолетните лица. На второ място, Съдът се позова на безпрецедентно широкия обхват на ЗБК, разпростиращ се не само до комерсиални изявления или организации, но също и до некомерсиални организации и физически лица, които излагат неблагоприятни съобщения на собствените си компютри в присъствието на непълнолетни. В допълнение Съдът прие, че липсата на дефиниция на термините "неблагоприятен" и "очевидно обиден" разширява приложението на закона до множество непорнографски материали със сериозна образователна или друга стойност, например дискусии относно безопасния секс или художествени образи, изобразяващи голи тела. На трето място, Съдът прие, че нито едно от положителните средства за защита по ЗБК не дава възможност за прилагане в зависимост от конкретния случай, което би спасило една иначе противоконституционна разпоредба. В крайна сметка, единствено забраната на ЗБК за съзнателно предаване на неприлични съобщения издържа на този преглед, тъй като неприличните съобщения не се ползват със защита от Първата поправка.

След решението *Рено срещу Американски съюз за граждански свободи* Конгресът потърси други възможности за ограничаване достъпа на непълнолетни до Интернет порнографията. По-конкретно, Конгресът прие ЗЗДИ⁸. ЗЗДИ забрани, "съзнателно и при познаване естеството на материала, при междушатската или външната търговия чрез Световната мрежа, да се извършват съобщения за търговски цели, които са достъпни за което и да било непълнолетно лице и които включват материали, които са вредни за непълнолетни."⁹

Очевидно в отговор на възраженията на съда относно широтата на ЗБК, Конгресът ограничи обхвата на ЗЗДИ в поне три направления. Първо, докато ЗБК се прилагаше по отношение на комуникациите по Интернет като цяло, включително например съобщенията по електронна поща, ЗЗДИ се прилага само по отношение на материали, изложени в Световната мрежа. Второ, за

⁷ Reno v. American Liberties Union, 521 U.S. 844

⁸ Кодифициран в Кодекса на САЩ, Заглавие 47, Раздел 231 (Редакция от 1994 г., допълнение V)

⁹ Кодекс на САЩ, Заглавие 47, Раздел 231 (a)(1)

разлика от ЗБК, ЗЗДИ урежда само съобщенията "за търговски цели". И трето, докато ЗБК забраняваше "неблагопристойните" и "очевидно обидните" комуникации, ЗЗДИ се ограничава до само по-тясната категория "материали, вредни за непълнолетни."

Основавайки се на трите критерия за неприличие, застъпени в решението *Милър срещу Калифорния*¹⁰, ЗЗДИ дефинира понятието "материал, вреден за непълнолетни" като:

"всяко съобщение, картина, образ, файл с графично изображение, статия, запис, надпис или друг обект от какъвто и да било вид, който е неприличен, или който:

"(А) средният гражданин, прилагайки съвременните обществени стандарти и преценявайки материала в цялост и от гледна точка на непълнолетни лица, би преценил, че е предназначен да привлече или възбуди прекомерен и нездрав интерес към секса;

"(В) обрисова, описва или представя по начин, очевидно обиден по отношение на непълнолетни лица, действителен или симулиран сексуален акт или сексуален контакт, действителен или симулиран нормален или перверзен сексуален акт или похотливо показване на гениталии или женски гърди, и

"(С) преценен като цяло, няма сериозна литературна, художествена, политическа или научна стойност за непълнолетни."¹¹

Подобно на ЗБК, ЗЗДИ също предоставя положителни средства за защита на лицата, преследвани въз основа на него. С такава защита се ползват лицата, които "добросъвестно са ограничили достъпа на непълнолетни до материали, които са вредни за непълнолетни - (А) чрез изискване използването на кредитна карта, дебитна сметка, код за достъп на възрастен или личен идентификационен номер на възрастен; (В) чрез приемане на цифрово удостоверение, потвърждаващо възрастта или (С) чрез други разумни мерки, осъществими при съвременните технологии."¹² Нарушителите на ЗЗДИ носят гражданска и наказателна отговорност. За всяко нарушение на Закона може да се наложи гражданска санкция до 50 000 щ.д. Наказателната отговорност предвижда до шест месеца лишаване от свобода и/или глоба до 50 000 щ.д. При умисъл може да се наложи допълнителна глоба от 50 000 щ.д. за всяко нарушение.

Месец преди определената дата на влизане в сила на ЗЗДИ, ответниците оспориха неговата конституционност пред Районния съд на САЩ за източния район на Пенсилвания. Ответниците са група организации, повечето от които поддържат собствени сайтове в Мрежата. Въпреки че огромната част от съдържанието на техните сайтове е с безплатен достъп, всички ответници получават приходи от тях, например чрез продажба на реклами или стоки. Всички ответници излагат в Мрежата материали със сексуална ориентация. Сайтовете им съдържат "материали в областта на акушерството, гинекологията и сексуалното здраве; визуално изкуство и поезия; материали, предназначени за гейове и лесбийки; информация относно книги и фотографии, предлагани за продажба, и онлайн списания."

¹⁰ Miller v. California, 413 U.S. 15 (1973 г.)

¹¹ Кодекс на САЩ, Заглавие 47, Раздел 231 (е)(6)

¹² Кодекс на САЩ, Заглавие 47, Раздел 231 (с)(1)

Ответниците твърдят, че макар и да вярват, че материалите в техните сайтове са ценни за пълнолетни лица, се страхуват, че могат да бъдат санкционирани по ЗЗДИ, тъй като някои от тези материали "могат да се тълкуват като "вредни за непълнолетни" в някои общности". Твърдят, че ЗЗДИ нарушава правата на пълнолетните съгласно Първата и Петата поправки, тъй като създава ефективна забрана за конституционно защитено право на изразяване на пълнолетни и насочено към пълнолетни, не е най-малко ограничителното средство за постигането на каквато и да било належаща държавна цел и е с прекомерно широк обхват.

Районният съд уважи молбата за спиране приложението на Закона до произнасянето по съществото на исканията. След обжалване от Главния прокурор, определението беше потвърдено от Апелативния съд на САЩ за трети съдебен окръг с мотивите, че ЗЗДИ вероятно нарушава Първата поправка, тъй като урежда прилагането на обществени стандарти като критерий за идентифициране на материали, които са вредни за непълнолетни.

Настоящият съд уважи искането на Главния прокурор за преглед на решението на Апелативния съд.

II

Съгласно Първата поправка, "на Конгреса се забранява да приема закони ..., ограничаващи свободата на изразяване." "Първата поправка означава, че държавата няма право да ограничава словото поради неговото послание, идеи, предмет или съдържание"¹³. Все пак, този принцип, подобно на други принципи в Първата поправка, не е абсолютен. Отдавна е прието например, че неприличните изрази попадат извън обхвата на Първата поправка¹⁴. Съдът обаче положи усилия, за да дефинира неприличията така, че да не ограничава по непозволен начин защитеното слово¹⁵.

След повече от десетилетие усилия, Съдът установи с решението *Милър* троен критерий за оценка дали даден материал е неприличен и съответно незащитен от Първата поправка. Той се базира на преценката на средния гражданин, прилагащ съвременните обществени стандарти, доколко материалът в неговата цялост подбужда нездрав интерес към секса; доколко той обрисова или описва по очевидно обиден начин сексуално поведение, конкретно дефинирано от приложимото право на щата; и доколко материалът в неговата цялост няма сериозна литературна, художествена, политическа или научна стойност.

Решението *Милър* възприе използването на "обществените стандарти" от цитираното решение *Рот*, което отхвърля един по-ранен подход за оценка, базиращ се на гледната точка на особено чувствителните лица. В решението *Рот* Съдът прие, че стандартът на чувствителното лице е "неконституционно рестриктивен по отношение на свободата на словото и на пресата" и възприе стандарт,

¹³ Виж решението Болджер срещу Янгс Дръг Продъктс (*Bolger v. Youngs Drug Products Corp.*, 463 U.S. 60, 65 (1983), цитиращо решението Полицейски департамент на Чикаго срещу Мосли (*Police Dept. of Chicago v. Mosley*, 408 U.S. 92, 95 (1972 г.))

¹⁴ Виж например решението Рот срещу Съединените щати (*Roth v. United States*, 354 U.S. 476, 494-485, (1957))

¹⁵ Виж решенията Интерстейт Сърkit Инк. срещу Далас (*Interstate Circuit, Inc. v. Dallas*, 390 U.S. 676, 704 (1968)); Милър срещу Калифорния (*Miller v. California*, 413 U.S., 20-23.

изискващ преценка от гледна точка на "средния гражданин, прилагащ съвременните обществени стандарти". При формулирането на критерия *Милър*, Съдът запази прилагането на обществените стандарти с мотивите, че те осигуряват ценна гаранция на Първата поправка¹⁶.

III

Апелативният съд обаче прие, че досегашната съдебна практика относно обществените стандарти "няма приложение по отношение на Интернет и Мрежата", тъй като "лицата, които излагат материали в Мрежата, понастоящем нямат възможност да контролират географския обхват на получателите на техните съобщения." Следователно, съдът следва да се произнесе дали това технологично ограничение води до противоконституционност на позоваването на ЗЗДИ на обществените стандарти.

Тъй като съдебните заседатели биха прилагали различни стандарти в различните части на страната, а лицата, които излагат материали в Мрежата, понастоящем нямат възможност да ограничат достъпа на своите сайтове на географски принцип, Апелативният съд се опасява, че "обществените стандарти" на ЗЗДИ биха принудили всички изразяващи се чрез Мрежата лица да съблюдават "най-пуританските" обществени стандарти, което би обременило и ограничило прекомерно защитеното от Конституцията право на изразяване.

При преценката на конституционността на ЗБК, съдът изрази подобна загриженост относно използването на обществени стандарти за идентифициране на очевидно обидни материали по Интернет. Съдът отбеляза, че критерият "обществени стандарти", приложен към Интернет, означава, че съобщенията, достъпни за всички хора в страната, ще бъдат преценявани по стандартите на общността, която е най-вероятно да се засегне от съобщението.

Използването от ЗБК на обществени стандарти за идентифициране на очевидно обидни материали обаче беше особено проблемно в светлината на безпрецедентната широта и неяснота на закона. ЗЗДИ не страда от такъв недостатък, тъй като се прилага по отношение на много по-малък брой материали и при идентифицирането на вредните материали използва критерия за неприличие на *Милър*. За да попаднат в обсега на ЗЗДИ, материалите трябва не само да "обрисуват, описват или представят по начин, очевидно обиден по отношение на непълнолетни", конкретни сексуални актове или части от анатомията, но трябва и да са предназначени да възбудят нездрав интерес у непълнолетните и "като цяло, да нямат сериозна литературна, художествена, политическа или научна стойност за непълнолетните." Тези две допълнителни ограничения съществено ограничават количеството материали, попадащи в обсега на Закона.

Когато обхватът на закон, уреждащ приличието, е значително стеснен от критериите "сериозна стойност" и "нездрав интерес", съдът е приемал, че изискването към лицето, разпространяващо материал пред национална аудитория, да спазва различни обществени стандарти, не нарушава Първата поправка. Съдът се позовава на досегашната си практика, според която не съществува

---

¹⁶ Милър (Miller, 413 U.S., 33); виж също решението Хамлинг срещу Съединените щати (Hamling v. United States, 418 U.S. 87, 107 (1974))

конституционна пречка с критериите *Милър* да се забранят комуникации, които са неприлични в някои общности според местните стандарти, но не са неприлични в други общности.

Съдът не приема аргументите, че особеностите на Интернет оправдават прилагането на различен подход. Ако лицето, което публикува даден материал, избере да го изпрати в конкретна общност, според практиката на съда то е длъжно да съблюдава нейните стандарти. Това негово задължение не се променя, само защото е решило да разпространи материала във всяка една общност в страната. То не се променя и ако лицето желае да се обърне само към общност с по-авангардна култура, щом то използва средство, което разпространява съобщението навсякъде. Ако такова лице желае неговият материал да бъде преценяван само по стандартите на определени общности, то е длъжно просто да използва средство, което му позволява да адресира материала само до тези общности.

Ответниците твърдят, че ЗЗДИ е "противоконституционно свръхобширен", тъй като изисква от лицата, излагащи материали в Мрежата, да въвеждат възрастово ограничение за достъп до определени материали, които иначе биха могли да показват открито в много чужди общества, ако биха били в състояние да ограничат достъпа до сайтовете си на географски принцип. Съдът се позовава на съществуващата съдебна практика и приема, че прекомерната обширност на закона трябва не само да бъде реална, но също така и съществена. Предвид това, че обхватът на закона е стеснен чрез дефиницията за приличие на *Милър*, Съдът приема, че различията, причинени от позоваването на обществените стандарти, не са достатъчно съществени, за да нарушат Първата поправка.

IV

Обхватът на настоящото решение е доста ограничен. Съдът приема само, че използването на обществените стандарти в ЗЗДИ за определяне на "материалите, които са вредни за непълнолетни", само по себе си не води до прекомерна широта на Закона за целите на Първата поправка. Съдът не се произнася, дали ЗЗДИ е прекомерно обширен на други основания, дали е противоконституционно неясен или дали Районният съд правилно е заключил, че Законът вероятно няма да издържи на строг анализ след произнасянето по делото. Съдът предоставя разглеждането на тези сложни въпроси първо на Апелативния съд.

Предварителната забрана за прилагане на Закона остава в сила до произнасянето на Апелативния съд.

Поради гореизложените съображения, Съдът отменя решението на Апелативния съд и връща делото за допълнително разглеждане.

Резюме и превод от английски език: Даниела Екимова

НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ ¹

ФОНДАЦИЯ "АСОЦИАЦИЯ АНИМУС"

Фондация "Асоциация Анимус" (ФАА) е женска неправителствена организация, **създадена, за да помага на жертви на насилие**. Екипът ѝ се състои от клинични психолози, психотерапевти и социални работници. **Целите** ѝ са да съдейства за интелектуалното, професионалното и духовното развитие на жените; да активира промяна в българското семейство и общество; да разработва проекти и програми, свързани с подкрепата на жената и детето; да насърчава разбирателство в обществото; да стимулира издигане статуса на жената; да посредничи между различни държавни институции и неправителствени организации и да координира техните усилия по проблемите на насилието срещу жените.

ФАА има **три приоритетни области на работа**:

I. Център за възстановяване на жени, юноши и деца, преживели насилие

Центърът се развива от 1996 г. През 2000 г. започна работа с нови групи хора с травматичен опит – юноши, деца, семейства. Центърът работи по следните взаимно свързани **програми**:

1. 24-часова гореща телефонна линия (тел. 981 76 86). Екипът от жени – доброволни сътруднички (предимно от помагащите професии – психолози, социолози, социални работници, лекари), предоставя съвет и информация.

2. Денонощно кризисно звено и програма за настаняване. Работата на специално обучение екип от 7 социални работници включва няколко компонента: *спешна емоционална подкрепа* (3 до 7 срещи с цел да помогнат на жената да се справи със силните си емоции, предизвикани от скорошния инцидент на насилие, и да се планират практическите стъпки към възвръщане на автономността ѝ); *социална и хуманитарна помощ* (за разрешаване на най-спешните нужди на жената – връзка с лекари, юристи, полицаи, работодатели и пр., хуманитарна помощ в най-тежките случаи); *кризисно настаняване* (на жени и техните деца, останали без подслон след инцидента на насилие, за период до 4 дни); *посрещане при пристигане* (на оцелели от трафик жени и девойки, с цел повишаване сигурността им и по-плавна адаптация); *грижа за екипа* (редовна индивидуална супервизия и годишни срещи за подобряване на екипната работа).

---

¹ Представилите дейността си НПО са подредени по азбучен ред на имената им

3. Програма от грижи за жени, преживели домашно насилие (първата програма в Анимус). Все още най-големият дял клиенти, потърсили помощ, са жертви на домашно насилие – жени в ситуация на хронично домашно насилие, решили да променят живота си, и жени, които са преодолели ситуацията на насилие, но травматичните симптоми продължават да оказват влияние върху живота им. Основният метод на работа с тях е психодинамична психотерапия. В дългосрочен план те имат възможност да преосмислят миналото си и да интегрират травматичния си опит, за да изградят нови, ненасилствени отношения с хората и с интимните си партньори.

4. Програма от грижи за жени, преживели сексуално насилие. Програмата се утвърждава, когато Анимус се идентифицира в обществото като сигурно място и сериозен професионален център. На пострадалите беше нужно време да преодолеят страха, срама и недоверието си, за да потърсят помощ. Окуражително е, че все повече жени търсят помощ непосредствено след инцидента, което значително увеличава шансовете им за възстановяване. Основните акценти на психотерапевтичната работа са преодоляване на чувствата на страх, срам и вина. Целта е жената да се справи с болезнените емоционални последици и да възвърне усещането си за контрол върху живота си.

5. Програма от грижи за жени, оцелели от трафик с цел сексуална експлоатация. Трафикът на жени е най-разрушителната форма на насилие, с която работи Центърът. Пострадалите жени се нуждаят от много интензивна емоционална и социална помощ. Изоляцията и пленничеството са причина те да прекъснат връзка с близките си и с всички останали социални и емоционални ресурси и да приемат идентичност на жертва и проститутка като защитен механизъм. Това се допълва със стигматизиращите и обвинителни нагласи в обществото. Програмата подпомага жената да се справи с мрачните мисли за смисъла на своя живот, с отричането на миналото и безверието в бъдещето, да се научи да живее с фактите от периода на пленничество и проституция, да си осигури основните неща за живот, които е загубила.

6. Социална програма за жени, преживели насилие – специфичен начин на работа с жени, които поради тежката си социална ситуация не могат да ползват терапевтичните програми на Центъра. Включва социално застъпничество и директна хуманитарна помощ (за покриване на спешни нужди от храна, лекарства, дрехи, такси за медицински и юридически услуги). На клиентките се съдейства да се справят с административни и институционални изисквания относно постъпване на работа, намиране на квартира, настаняване на деца в социално заведение или ползване на медицински услуги, а при нужда и да се обърнат към полицията и прокуратурата, както и към юристи за консултация.

7. Психотерапевтична програма за юноши и девойки – свидетели и жертви на насилие. Работата с момчета и момичета на възраст 14 – 21 год. е специфична, поради особеностите на прехода от юношество към зрелост. Насилие или наблюдаване на насилие, преживяно в период на криза на идентичността, води до сериозни вреди за живота и личността на юношата. Това нало-

жи развиване на специализирана програма, която включва: идентификация и оценка на формата и механизмите на насилие; оценка на риска за юношата; оценка на физическите и психологически нужди; изследване и консултиране на смущаващите аспекти на юношеското поведение – идеи за самоубийство, хранителни разстройства, тревожности по повод пола и сексуалността, притеснения по повод кризи в юношеството и трудности в семейните отношения и отношенията с авторитетите; работа с Пост-травматично стресово разстройство; овластяване и подкрепа на юношите за придобиване на контрол върху живота им; овладяване на тревожността и агресията, резултат на преживяното насилие в семейството. Програмата дава възможност за "преработване" на травматичния опит с цел превенция на бъдещо агресивно, депресивно или девиантно поведение на юношите и девойките.

8. Програма за работа със семействата на юноши, преживели насилие.

Тази програма е необходима за реинтеграцията на юношите в обществото, след като са станали жертва на насилие. Тя е особено релевантна за оцелелите от трафик девойки и е насочена към семействата и окръжаващата среда (училище, приятели, местни общности, сиропиталища и др.). Програмата включва: анализ на динамиката в семейството и интервенция в семейната среда; разработване на план за сигурност заедно със семейството; социална помощ; работа в общността с обкръжението на средата на юношата; работа с институции и организации, с които юношата е в контакт.

9. Терапевтична програма за двойки с проблем с насилие, които искат

да се справят с него – преди всичко млади двойки с кратка история на конфликти, които имат нуждата от партниране за разрешаване на конфликтните отношения и за ограничаване на насилието в семейството, а също и двойки в криза, където насилието би могло да бъде предотвратено. За всеки конкретен случай се изгражда екип от терапевти мъж и жена.

10. Програма за работа с детски градини – насочена към деца във

възрастта 3 – 7 години, които са били свидетели на насилие в семействата си (първа стъпка от развитието на комплексна детска програма). Тя се реализира от педагози от детско заведение, преминали специално обучение от екипа на "Анимус", и подпомага възстановяването на децата от преживяното. Допълнителната подготовка на екипа прави възможно разбирането на специфичното поведение на децата, израсли в семейства с насилие – агресивни изблици, негативизъм или отдръпване и затваряне. Структурираната среда на детската градина има значително терапевтично въздействие върху тези деца, расли в хаотичен, неструктуриран и непредвидим свят.

11. Група за самопомощ, предоставяща информация за травмата –

най-новата програма на ФАА, която стартира от 4 март 2003 г. Тя е първа подобна практика у нас, ориентирана към психотерапевтична работа в група за справяне с травматичните последици от преживяно насилие и предоставяща възможност за по-задълбочено разбиране на травмата, психологическите последици и процеса на възстановяване. В групата се обсъждат и споделят страте-

гии за справяне, без детайлно разкриване и изследване на личния травматичен опит на участниците.

12. Програма за дълготрайна реинтеграция на оцелели от трафик – Център "Инициатива". Тази програма има за цел да създаде условия и възможности на завърналите се жени и девойки отново трайно да се впишат в социалния живот. Тя включва: спешна психологическа помощ; кратковременно настаняване; социално застъпничество; хуманитарна подкрепа; психотерапия. Нов етап в развитието на програмата започна през май 2002 г., когато към досегашните дейности бе добавен нов компонент – оказване на подкрепа на оцелели от трафик и потенциални жертви в намирането на удовлетворяваща професионална реализация, за да станат независими и да избегнат трафицирането с цел сексуална експлоатация. За разгръщането на тези дейности се създаде Центърът за овластяване и обучение "Инициатива", в който клиничните социални работници от Кризисното звено предоставят индивидуални консултации.

II. Лобиране и работа в мрежа

1. Лобиране за защита правата на жените и децата в България. От 1996 г. ФАА работи за създаването и приемането на Закон срещу домашното насилие, а през 1999 г. постави началото на кампания за създаване и приемане на Закон срещу незаконния трафик на хора, визиращ проблема трафик на жени с цел сексуална експлоатация. През 2001 г. екипът на ФАА разработи и предаде на съответните институции Национален план за действие за борба срещу трафика на жени. В момента ФАА участва в работни групи, срещи и разговори с представители на изпълнителната и законодателната власт, организира кръгли маси и обществени дискусии, активни медийни кампании за публична дискусия по проблемите на насилието над жени и деца.

2. Превенция – създаване и реализиране на превантивни кампании срещу насилието над жени и деца в различните му форми. Този тип превантивна работа е особено широко разгърната по отношение на проблема трафик на жени и е част от програма "Ла Страда". Превенционните материали на ФАА се различават от обикновените, тъй като са изготвени от професионалисти, работещи директно с пострадалите от насилие, и в съответствие с възрастта и образованието на различните групи в риск.

3. Социална подкрепа и работа в мрежа – изграждане и поддържане на подкрепяща жертвите на насилие жени и деца мрежа от релевантни институции и неправителствени организации у нас и в чужбина. През годините бяха изградени контакти със структурите на всички министерства, които имат приоритети, свързани с подкрепата на пострадали от насилие. През 1999 г. ФАА инициира създаването на Национална мрежа на НПО, които работят в помощ на преживели насилие. ФАА е разпозната като главен партньор и учител в рамките на тази мрежа от 25 организации.

III. Учебен център

Натрупаният професионален опит на специалистите в Центъра за възстановяване на жени, юноши и деца, както и нарасналата популярност на организацията, увеличиха интереса към т. нар. "модел на Анимус". През 2000 г. започна динамичното създаване на обучителни програми по темите за насилието и неговите жертви, в зависимост от потребностите на различни организации и институции. Тази дейност има следните направления: обучения за НПО и институции по проблемите на насилието над жени и деца; академични курсове; надграждащи обучения за доброволци и екипа на Анимус; обучения за международни организации и НПО от балканските страни и страните от бившия Съветски съюз; мобилен обучителен екип.

За контакти: София 1408, п.к. 97, тел./факс 9816740,
<http://www.animusassociation.org>

* * *

СДРУЖЕНИЕ "ГАВРОШ"

Сдружение "Гаврош" е неправителствена, нестопанска, неполитическа, нерелигиозна организация, регистрирана във Варна през 1995 г. от група инициативни жители на града, загрижени за съдбата на децата, останали без дом и родителска грижа.

Основните цели на Сдружението са:

- Ефективно функциониране на изградения и оборудван дом за безпризорни деца;
- Осъществяване на интервенция по отношение на потърпевшите деца и подпомагане на социалната им интеграция в обществото;
- Развитие на дом "Гаврош" като модел за превенция, поддръжка и шанс в живота на безпризорните деца;
- Популяризиране на резултатите от работата с деца на улицата с цел стимулиране изграждането на подобни структури;

Сдружение "Гаврош" извършва различни **дейности**, като:

- Работа с деца на улицата;
- Работа в Дом "Гаврош" – дневен и нощен център за деца от 5 до 16 годишна възраст, изпаднали на улицата, с цел посрещане на спешните им нужди;
- Образователна програма и професионално обучение – децата се учат да четат, пишат, рисуват, насърчават се да ходят на училище;
- Работа за трайно настаняване на децата – програма за работа с родителите с цел връщане на децата в семействата им;

- Програма за социализация на децата от улицата – периодични срещи и съвместни занимания с деца от масовите училища във Варна, деца със специални нужди;
  - Превантивна работа с деца, застрашени да изпаднат на улицата и техните семейства;
  - Работа с младежи и девойки над 16 години – развитие на умения за независим живот и подпомагане при осигуряване на професионална квалификация, жилище и работа;
  - Работа с деца – жертва на сексуално насилие;
  - Работа на улицата с децата, употребяващи лепило или други вещества, с цел намаляване на употребата;
  - Превантивна работа в ромските квартали;
  - Организиране на обучения за социална работа с безпризорни деца в приют и на улицата, работа със семейства и ромската общност;
  - Съвместна работа с други НПО, държавната и местна власт, специалисти – лекари, учители, юристи, журналисти;
  - Публична кампания за защита правата на безпризорните деца – дейността включва издаване на брошури и материали, свързани с положението, проблемите, правата и бъдещето на децата от улицата, изяви в медиите, публични изяви на децата, като изложби на техни произведения, концерти с цел демонстриране на способностите, уменията и приноса на тези деца.

Дейността на сдружение "Гаврош" се осъществява със средства от защитени проекти, дарения от частни лица, организации и фирми, както и приходи от благотворителни мероприятия.

Дом "Гаврош" работи с около 70 доброволци, които се занимават с децата в приюта и дневния център – играят с тях, помагат при подготовката на уроците, рисуват, изработват сувенири, пеят и танцуват, ходят на разходки и екскурзии, празнуват заедно.

Сдружение "Гаврош" работи по следните **проекти**:

– **Образователен проект за деца в неравностойно положение.**

Ограмотяване на ромски деца, които никога не са ходили на училище и не могат да бъдат приети в първи клас в общообразователните училища, чрез обучение по краткосрочна учебна програма, която да се осъществява в Дом "Гаврош".

Предвижда се в по-обобщен вид учебният материал да обхваща предметите, изучавани в основния курс на образование. Целта е децата да добият грамотност и елементарни познания, чрез които да получат шанс за оцеляване, придобиване на знания, умения за справяне с живота.

Обучението по предметите по общообразователната програма се съчетава със занимания по шивачество и дървообработване, игри, спортни състезания, пътувания, празненства съвместно с други деца в неравностойно положение и деца от масовите училища.

За подпомагането на обучението на децата, незнаещи български език, в

екипа са привлечени помощник-възпитатели от ромски произход. Ролята им се състои в подпомагане на възпитателя в провеждането на учебните занятия и преодоляване на езиковата бариера.

– **Превенция на сексуално насилие върху деца.**

1. Работа по превенция с деца от Дом "Гаврош"

Социалните работници провеждат групови сесии и ролеви игри с цел превенция на сексуалната злоупотреба с безпризорни деца от дома.

Психотерапевтичната работа в дома се осъществява под две форми: индивидуална и групова от психолог и психиатър.

Децата от Дома участват в игри и забавления с други деца от варненските училища, организират се излети, детски лагери в планинска местност, като по този начин им се предоставя алтернативен начин за прекарване на времето.

2. Работа по превенция с деца от ромската общност

Уличните обходи се извършват три дни в седмицата по предварително съставен график. В тях участват социален работник от Дом "Гаврош" и ромски представител. Целта е установяване отношение на доверие поради проявеното внимание, желание за подкрепа и съпричастност към проблемите на уличните деца.

Всяка седмица се провеждат сесии по превенция на сексуалната злоупотреба и експлоатация в училищата в ромските квартали Победа и Каменар. Целта е да се обхване максимален брой деца.

3. Работа по превенция с ромските семейства

Осъществява се контакт със семействата, където има информация за сексуално насилие, и се търси диалог и подкрепа от член от семейството, който най-добре може да съдейства за преодоляване на проблемите. Набелязва се план за действие на съвместни съвещания с представителите на ромските квартални групи.

Провеждат се сесии сред ромските семейства в трите квартала за повишаване на осведомеността и културата им по въпросите за сексуалното възпитание.

4. Работа по интервенция с деца, жертва на сексуална злоупотреба

Децата, преживяли сексуално насилие, се настаняват в Дом "Гаврош". Тук те получават топъл прием, храна, дрехи. Провеждат се индивидуални разговори с психолог и психиатър. Определеният ключов възпитател започна да контактува индивидуално с детето и провежда разговори по теми, набелязани предварително на работни срещи на екипа.

– **Рехабилитация на безпризорни деца и деца жертва на сексуална злоупотреба в условия на живот на село в екологична, природосъобразна среда.**

Разширяване на дейността на Сдружение "Гаврош" чрез осигуряване на завършен цикъл на подпомагане на деца, жертва на сексуална злоупотреба, и деца в риск, напускащи социалните домове, чрез откъсване от традиционното им обкръжение и показване на предимствата и възможностите на селския начин на живот.

Сдружение "Гаврош" има закупена стара постройка и прилежащото към нея дворно място в махала "Дебели рът" – гр. Елена. Къщата е в края на селото, има възможност за селскостопански труд, на 100 м. от двора извира вода, която може да служи за напояване. Жителите на селото са дружелюбни и приемат децата на "Гаврош" много добре, без каквито и да е предразсъдъци. Предвижда се ремонт на къщата и посещения на общо 60 деца – по 12 деца за две седмици през ваканциите.

– Работа с безпризорни деца и социализация на децата от улицата. Работа със семейства на улични деца.

Посрещане на спешните нужди на деца, живеещи на улицата. Оказване на психологическа подкрепа, предоставяне на медицинска помощ, лекарства, храна, дрехи, съвети. Програма за социализация на децата, настанени в Дома – периодични срещи и съвместни занимания с деца от масовите училища във Варна, деца със специални нужди, посещения на театър, музеи, заведения за обществено хранене, изучаване на ромски песни и танци. Програма за работа с родителите с цел връщане на децата в семействата им, когато това е възможно и е в интерес на детето, или работа по настаняване на детето в подходящо заведение за деца. Социална работа с родители на деца, които прекарват времето си на улицата, не посещават училище, просят.

За контакти: Варна 9002, ул. "Войнишка" 3-А, тел. (052) 300 229, факс (052) 52 302 341, E-mail: gavroche@vega.bg,
Уеб сайт: <http://gavroche.hit.bg>

* * *

СДРУЖЕНИЕ "ДЕЦА И ЮНОШИ"

През месец септември 2002 г. **Фондация "Свободна и демократична България", Столична Община и Българският Червен Кръст** се обединиха, загрижени от задълбочаващите се проблеми на децата и младежите от улицата, и сформираха Сдружение "Деца и юноши". Негов почетен председател е Н.Ц.В. Княгиня Мария-Луиза.

Екипът на Сдружението се обедини във волята си да **работи за безнадзорните деца и бездомните младежи, а също и за техните общности за признаване и защита на правата им.**

Повечето от безнадзорните деца и младежи имат родители или близки, но те са със сериозни социални проблеми и отхвърлят възможността за грижа и възпитание на своите деца. В много от случаите децата и младежите идват от

разпаднали се семейства, семейства с тежки финансови проблеми, родителите са безработни, с ниско образование, с криминални прояви.

Животът на улицата е свързан с множество рискове и проблеми, с невъзможност за достъп до правата, гарантирани от Конвенцията на ООН за правата на детето и Закона за закрила на детето. Безнадзорните деца и младежи не успяват да развият основни социални умения и качества, да не говорим за лични способности и таланти. Те са изправени пред недохранване, физическо, сексуално и психологическо насилие, наркомании, въвличане в престъпна и противообществена дейност, въвличане в тежки форми на детски труд (като просия и проституция), стават жертви на трафик.

В Конвенцията на ООН за правата на детето се казва: "При всички действия, отнасящи се до децата..., интересът на детето е от първостепенно значение" (чл. 3). Отнасяйки изпитанията, на които са подложени децата от улицата, към Конвенцията, веднага можем да открием много примери за нарушаване на правата на безнадзорните деца и младежи – правото на здраве и здравно обслужване, правото за закрила от насилие, малтретиране и липса на грижи или небрежно отношение, правото на защита от сексуална експлоатация, правото на защита от икономическа експлоатация, правото на образование, правото на достоен жизнен стандарт.

Сдружение "Деца и юноши" насочва своите усилия към закрилата на правата на децата и младежите чрез работата си в Център за работа с безнадзорни деца "Вяра, Надежда и Любов" и Дневен младежки център "16+".

– **Детски център "Вяра, Надежда и Любов"** – работата на екипа е насочена към полагане на грижи за психо-физическото здраве, образованието и развитието на естествените заложби на деца от улицата на възраст между 3 и 16 години. Основна цел е завръщането на децата в семействата им, настаняването им в приемни семейства или насочването им към други форми на алтернативна грижа.

– **Дневен младежки център "16+"** работи с бездомни и безработни младежи на възраст между 16 и 25 години и предлага социална закрила, здравна просвета и грижи за здравето им. Усилията са насочени към подкрепа на младите хора да намерят алтернативи на живота на улицата. Програмите предлагат професионални курсове и търсят възможности за започване на работа. Центъра работи с външни сътрудници – професионалисти, които подпомагат развитието на различни програми, като например психологическа подкрепа и юридическо консултиране.

Наред с посрещането на основните потребности на децата и младежите, както и осигуряването на сигурност и защита, основна част от работата на Сдружението е насочена и към:

– Работа с Държавната агенция за закрила на детето и Отделите за закрила на детето, както и с всички държавни органи, организации и институции, при разрешаването на проблеми от конкретен и принципен характер, касаещи безнадзорните деца и младежи.

– Работа в общностите на родителите за възстановяване на връзката дете – родител.

– Работа с широката общественост под формата на медийно представяне на проблемите и добрите практики. Преодоляване на негативните обществени стереотипи, нагласи, за повишаване на обществената чувствителност за подкрепа.

– Работа със сходни организации, прилагащи сходни програми - развиване на мрежа и добри професионални връзки с тях.

За контакти: Мариана Писарска, Изпълнителен директор,
ул. "Свободна" № 30, ж.к. "Надежда-2", София 1220,
тел./факс: 02/ 936 05 35, e-mail: children_youth@abv.bg

* * *

КЕЪР ИНТЕРНESHЪНЪЛ БЪЛГАРИЯ

Кеър Интернешънъл започва своята дейност в България през 1990 г., а през 1997 г. е основано представителство в София. Преди разкриването на офиса в България, предметът на дейност на КЕЪР е главно оказване на хуманитарна помощ. След кризата в България през 1997 г. програмата на КЕЪР се разширява и включва и проекти, изпълнявани в сътрудничество с правителствени и неправителствени организации за осъществяване на структурни и политически реформи в социалния сектор. КЕЪР е установила солидна мрежа от контакти, работейки с представители на местните власти и на правителството, професионалисти от социалните и здравните служби и голям брой представители на общността. КЕЪР България е една от организациите, които първи въвеждат обучението на групи от социални работници и практикуващи в социалната сфера по предоставяне на услуги според потребностите на нуждаещите се и подпомага създаването на нов вид социални услуги като социално-консултативни центрове и т.н.

Силните страни на програмата на КЕЪР включват:

– Широко разбиране и познаване на теми, свързани с благосъстоянието на децата, познаване на местните и национални особености, процесите по реформа на благосъстоянието на децата и постъпването на деца в институции в България, постигнати чрез пет години опит в осъществяване на програми в страната;

– Богат опит в разработването и управлението на програми за социална защита и развитие, стратегии и планове за действие, осъществявани в сътрудничество с различни граждански и правителствени структури, за разпространение

на Конвенцията на ООН за правата на детето и националното законодателство в областта на защитата на детето, определяне на приоритети и мобилизиране на ресурси;

– Широк, задълбочен опит в разработване на методологии за обучение, както и осъществяване на обучение на обучители в различни области (организация и управление на социални услуги, практики в социалната работа и супервизия, планиране и изпълнение на проекти и т.н.), организиране и осъществяване на семинари и обучения в работни групи, разработване и разпространение на обучителни материали;

– Компетентност в поддържането на сътрудничество, разработването и осигуряването на алтернативни услуги, подобряващи благосъстоянието на децата, и разпространението на принципите на доброто управление и сътрудничество между всички правителствени нива, частния сектор и гражданското общество;

– Признат капацитет за застъпничество за реформи и промяна на политиката, за развитие и осигуряване на методи за представяне и обществено осъзнаване за формални и неформални субекти, заинтересовани от проблемите на благосъстоянието на децата;

– Способност за поддържане база данни на експерти – международни, от страната и региона, обучители в областта на благосъстоянието на децата, алтернативни модели на институционализацията, качествено подобрене на управлението, планиране на програми и управление;

– Създаване на модели за най-добра практика за предоставяне на услуги за деца със специфични нужди и техните семейства, включително предоставяне на обучение за персонала, осигуряване на техническа подкрепа, оценка на нуждите на децата, индивидуални планове за грижи, консултиране на семейства, обучение за родители, терапевтични дейности, дневни центрове и центрове за подкрепа на семейството.

Важни елементи от програмата на КЕЪР в България:

Проект "Гражданско общество за намаляване на наркоманната зависимост. Първична превенция и ранна интервенция в България, Румъния, Унгария, Словения и Австрия", финансиран по Програма ФАР на ЕС, януари 2003 – януари 2005 г.

Целта на проекта е да се изгради капацитет на НПО да извършват ефективно и устойчиво първична превенция в общността и да изпълняват програми на ранната намеса. Организации от страни от Централна и Източна Европа ще получат възможност да работят в мрежа и да повишат своите организационни и технически умения да оказват влияние върху политиките, намаляващи търсенето на наркотици.

Основните резултати от изпълнението на проекта включват: 160 експерти от 5-те страни ще подобрят техническите си умения за планиране и осъществяване на програми за първична превенция и ранна интервенция на наркоманни зависимости в общността; 60 експерти ще могат да използват методология за бърза оценка на нуждите; ще бъдат развити и ще се засилят връзките между съществуващите мрежи от организации, работещи по проблемите на наркоманните зависимости в страните от Централна и Източна Европа; ще бъдат създадени обучителна програма и база данни от експерти, работещи по проблемите на наркоманните зависимости; ще бъде поставено началото на систематичен подход за обмен на информация; 200 учители и 100 професионалисти от областта на подпомагащите професии ще имат способности да изпълняват програми за първична превенция и ранна интервенция на наркоманни зависимости в общността.

Специфичните цели на проекта са: да се даде възможност на работещите в мрежа НПО в страни от Централна и Източна Европа да прилагат мултидисциплинарен подход към сложния проблем на пристрастяването и злоупотребата с наркотици; да се повиши организационният и техническият им капацитет да разработват и осъществяват национално и тематично специфични програми за първична превенция на пристрастяване и програми за ранна намеса в общността, както и да правят мониторинг и оценка; да се повиши капацитетът на НПО да повлияват развитието на политиките за намаляване търсенето на наркотици.

Методът на проекта се основава на укрепването на организацията и въвеждането на стратегии и техники за модерна първична превенция. За да се осигури устойчивост, ще се поставя акцент върху набавяне на ресурси, включително умения за работа с донорски организации, разработване на проекти, фондонабиране на местно ниво. 15-месечна тренировъчна програма ще осигури на организациите възможност да получат опит за управление на проекти. От една страна, участващите организации ще увеличат своите вътрешно-технически способности чрез придобиване на технически знания на стратегиите за превенция на наркомания. От друга страна, известен брой тематично и национално специфични интервенции ще се осъществят в участващите страни с подкрепата и супервизията на останалите партньорски екипи.

Проект "Техническа подкрепа за реформа на услугите, предоставяни за деца в 10 пилотни общини: компоненти 3 и 4 в рамките на Проекта за реформа на детското благосъстояние в България", Договор за услуги към Европейска комисия/112248/D/SV/BG, януари – ноември 2003 г.

Главните цели на проекта за реформа на детското благосъстояние са да се подобри защитата на правата на детето в България чрез базирани в общността методи като деинституционализация, превенция на изоставянето, услуги за безнадзорни деца, разходно ефективни алтернативи на грижите за децата в институции, както и подобряване на качеството на услугите в съществуващите институции. По този начин проектът ще подпомогне прилагането на критериите за членство в ЕС от гледна точка на човешките права и изпълнението на задълженията, свързани с подписаната Харта за правата на детето на ООН.

Проектът се състои от две взаимосвързани части: задача 1 – развиване на алтернативни услуги за подобряване благосъстоянието на децата и задача 2 – реформа на управлението в 14 институции, работещи с деца с увреждания. Консорциумът на КЕЪР вярва, че за да се осъществят целите на проекта трябва да бъдат постигнати всички отделни резултати от изпълнението на тези задачи, но те трябва да се разглеждат и в контекста на един цялостен унифициран подход към развитието на системна политика за децата, утвърждаваща техните права и благосъстояние. Това ще подкрепи развитието на всички нива на високо фокусирана и добре планирана интервенция, която включва краткосрочна превенция, осигуряване на грижа чрез предоставяне на рехабилитационни услуги, обучение или предоставяне на грижи в обичайната среда с крайна цел включване в живота на общността.

Проект "Де-институционализация: Подобряване на услугите в 6 дневни центъра за деца с увреждания и включване на техните родители", финансиран по Програма МАРПА на Министерство на външните работи на Кралство Холандия, 2002 – 2005 г.

Проектът ще подобри качеството на живот на децата с увреждания и на техните семейства чрез развитие на алтернативни услуги, предлагани в общността в 6 целеви общини в Западна България. Той ще допринесе за изпълнението на инициативата на национално ниво политика за реформиране на благосъстоянието на децата, и по-специално за развиваните в общността алтернативи на институционализацията. Ще даде възможност на родителите на децата с увреждания да популяризират и защитават техните собствени и на децата си права в качеството си на ангажирани участници с широки познания в развитието на децата.

В сътрудничество с национални и местни партньори в обществената и частния сектор, КЕЪР ще използва комплексен подход на 4 нива за подобряване качеството на грижите и популяризиране правата на децата и младежите с физически и умствени увреждания. Първо, персоналет на дневните центрове ще бъде обучен за прилагане на нов тип социални услуги за клиентите, в съответствие с европейските стандарти. Второ, в общините, в които има дефицит на социални услуги, предлагани в общността, ще бъдат разкрити два нови дневни центъра, като едновременно с това ще се организира обучение на персонала и партньорство със съществуващи центрове, насочени към подобряване на шансовете за успешен независим живот за децата и младежите с увреждания. Трето, терапевтичното оборудване и педагогическите пособия в четири съществуващи дневни центрове за деца с увреждания ще бъдат обновени, за да съответстват на евро-пейските стандарти. Четвъртият компонент – застъпничеството и работата в мрежа – ще доведе до повишаване на информираността и участието на членове на семействата на хората с увреждания и местните организации. Изпълнението на проекта ще се ръководи от принципите на работа на всички ключови нива и ще се основава на капацитета на съществуващите системи и структури, като използва най-добрите практики и опит от холандския и европейския опит.

Проект "Подобряване на качеството на живот на децата в институции чрез обучение на педагогическия и управленски персонал на домове за деца, лишени от родителска грижа" (Програма "Социална педагогика"), финансиран от КЕЪР Германия и частни немски донори, 1999 – 2003 г. (Фаза I: Югозападна България, Фаза II: Северозападна България, Фаза III: Централна и Източна България)

Програма " Социална педагогика" на КЕЪР се стреми да подобри качеството на живот на децата, живеещи в институции, чрез обучение на педагогическия и управленски персонал в домовете за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа. Обучението се осигурява от български и немски лектори, които заедно оценяват нуждите на участниците и разработват и осъществяват подходящи обучителни програми. В допълнение се осигурява финансиране на всяка от участващите институции, в рамките на което се дава възможност на персонала и възпитаниците сами да разработят и изпълнят проект, който посреща нуждите на децата, като се приложат получените в обучението нови знания и умения, под ръководството и супервизията на екип по проекта на КЕЪР.

Проект "Подобряване на шансовете за успешна интеграция на млади жени, напускащи Възпитателното училище-интернат в Подем, България", финансиран от Община Виена (Фаза 1) и Министерството за международно развитие на Великобритания (DFID), януари 2001 – април 2003 г.

От януари 2001 г. КЕЪР работи в сътрудничество с ВУИ Подем и Министерството на образованието и науката за подобряване на шансовете за успешна и професионална интеграция на млади жени, напускащи институции. В резултат от леки криминални проявления, 70 момичета на възраст между 10 и 18 години в момента пребивават във ВУИ Подем. В рамките на проекта са постигнати следните резултати: оценка на нуждата от създаване на професионална обучителна програма във ВУИ Подем; осигуряване на оборудване за професионално обучение за професиите бизнес секретар и фризьор; въвеждане на компютърна обучителна програма, която се преподава от персонала на ВУИ Подем и е напълно покрита от бюджета му; адаптиране на програмата на Министерство на образованието за професиите бизнес администрация и фризьорство за използване във ВУИ Подем и въвеждане на професионално обучение за тези професии в програмата на училището; изградена система за стаж по обучението в частен фризьорски салон в гр. Плевен и администрацията на община Долна Митрополия; разработена стратегия за подкрепа на общинско ниво на социалната интеграция на млади жени, напускащи ВУИ Подем.

Проектът за подобряване на професионалната квалификация на младите жени беше последван от изпълнението на пилотен проект, свързан с повишаване на квалификацията на персонала на училището за разработването на стратегия и конкретен план за действие за реинтеграция на напускащите го млади жени. Резултатите от този проект, финансиран от Министерството за международно развитие на Великобритания, са: изграждане на капацитета на персонала да разработи и прилага стратегия и конкретен план за действие за интеграция, включващ осигуряването на подходяща подкрепа на местно ниво на младите жени, напускащи ВУИ Подем (разработените от персонала стратегия и план за

действие бяха одобрени от ръководството на ВУИ, местната и централната власт); пилотно изпълнение на стратегията и развитие на план за действие за подобряване на шансовете за успешна социална реинтеграция на млади жени, напускащи ВУИ Подем; кръгла маса в края на проекта за запознаване на представителите на Министерството на образованието и науката, местните власти, НПО и всички имащи отношение към проблема лица в общността с резултатите и направените важни изводи от него.

В последните години бяха осъществени и проектите: **"Повишаване на шансовете за социална интеграция на хора с увреждания и техните семейства чрез изграждане на устойчиви социални предприемачества"**, финансиран от Програма PHARE ACCESS на Европейския Съюз (2001 – 2002 г.); **"Предоставяне на оборудване за рехабилитация и повишаване на капацитета на персонала на Дневен център за деца с увреждания – гр. Перник"**, финансиран от Графство Лихтенщайн (2001 -2002 г.); **"Супервизия на социалната работа"**, финансиран Община Виена (2001 г.); **"Създаване на Социално-консултативни центрове, базирани в общността"**, финансиран от Община Виена, Лихтенщайн, Южен Тирол и КЕЪР Австрия (1999 – 2001 г.); **"Извършване на преход от институционална грижа към предоставяне на нови социални услуги за лица с увреждания, възрастни хора и деца"** – Проект Фар Консенсус (2000 г.); **"Хуманитарно подпомагане със санитарно-хигиенни и битови материали на институции за деца и жени с умствени увреждания в четири региона на България"**, финансиран по Програма ЕCHO на Европейския Съюз.

За контакти: София, бул. Витоша 53 Б, тел./факс 980 77 23; 980 87 25;
E-mail: admin@care-bg.org, Интернет страница www.care-bg.org.

* * *

ФОНДАЦИЯ "ПАРТНЬОРИ – БЪЛГАРИЯ"

Фондация "Партньори България" е организация, създадена през 1998 г. Тя е част от международната мрежа "Partners for Democratic Change", която включва подобни организации в Аржентина, Грузия, Литва, Полша, Румъния, Словакия, Унгария, Хърватска, Чехия, Албания и Косово.

Като своя **основна мисия** фондацията определя активното подпомагане на демократичните промени, протичащи сега в обществото ни. Усилията на екипа на организацията са насочени в няколко основни направления:

- Насърчаване участието на различни организации, групи и етнически общности в процесите на вземане на решения;
- Разработване на стратегии за по-ефикасно управление на социалните и икономически процеси в прехода от посттоталитарно към демократично общество;

- Укрепване диалога между гражданското общество, правителството и бизнес сектора;
- Разпространение на култура за демократично разрешаване на конфликти
- Създаване на работеща система за закрила правата на децата и повишаване на тяхното благосъстояние

В работата си Фондация "Партньори – България" се подкрепя от чуждестранни и местни организации и правителствени агенции, като "Партньори за демократично промяна", Американска агенция за международно развитие, Фонд "Спасете децата" Великобритания, Фондация "Отворено общество", Фондация "Крал Бодуен" – Белгия, Швейцарската агенция за развитие и сътрудничество, Международни социални служби – Швейцария и България и др.

Фондацията работи в тясно сътрудничество с Министерство на правосъдието, Министерство на труда и социалната политика, Министерство на образованието и науката, Държавната агенция за закрила на детето и др., както и с представители на местната власт и редица неправителствени организации.

Фондация "Партньори-България" работи по три големи програми – Програма по медиация (извънсъдебно решаване на спорове), Програма за междуетническо сътрудничество и Програма за правата на детето.

Подробна информация за отделните програми и проектите към тях може да се получи на уеб сайт www.partners-bg.org, както и на следните адреси на офисите на организацията.

Централен офис: ул. "Любен Каравелов" № 66; тел.: 963 26 77, 963 26 88;
e-mail: partners@partners-bg.org

Център по медиация: ул. "Любен Каравелов" № 67; ет. 2;
тел.: 66 52 36, 963 26 77; e-mail: pnedeleva@partners-bg.org

Център за правата на детето: ул. "Паренсов" 37А, ет.2; тел.: 989 24 71
E-mail: cricentre@mbox.cit.bg

Офис Лом: ул. "Дунавска" № 37; тел.: 0971 60 280;
E-mail: partners_lom@yahoo.com

Офис Видин: ул. "Цар Александър II" № 3, ет. 1, офис 1 и 2;
E-mail: partners@vidin.net

Офис Кюстендил: пл. "Демокрация" № 1, ет. 5, стая 7
E-mail: pbf-kjust@mbox.digsys.bg

* * *

СДРУЖЕНИЕ "САМАРЯНИ"

Трудно е да си представиш, че млад човек може да се заинтересова сериозно от проблемите на децата, които всеки от нас среща по улиците. Обикновено се смята, че това не е работа на обикновения човек (още по-малко младия), а на държавата. Ето защо, когато група млади хора, живеещи в Стара Загора се опитаха да помогнат на безнадзорните деца от града, в очите на съгражданите им това изглеждаше алогично, да не кажем подозрително.

През април 1998 г. обединилата се **неформална гражданска група от младежи** започна да издирва живеещите на улицата деца. Ежедневно по двама доброволци от групата посещаваха местата, където децата прекарваха голяма част от времето си. Опитаха се да спечелят доверието и приятелството им, което никак не беше лесно. Разговорите с децата бяха най-вече за нещата, които вълнуваха всяко от тях – защо е на улицата, има ли приятели, кой му помага, защо не иска да се прибере вкъщи, как се прехранва, къде ноцува? Провеждаха се и импровизирани уроци и игри, търсеше се помощта на полицията и "Бърза помощ". Осигурени бяха и купони, срещу стойността на които всекидневно децата получаваха закуска и хляб от малък павилион в града. Носиха им се и чисти дрехи, които те с радост приемаха. Така започна всичко...

Идеята за създаването на неправителствена организация се породила от необходимостта желанието на групата млади хора да помогнат на децата на улицата да бъде обвързано с реалните законови възможности това да се случи. Така тези от децата, които искаха да имат по-различен живот – да ходят на училище, да имат дом и семейство, да играят с нови приятели, можеха да разчитат на истинска подкрепа от посветени на тази кауза хора.

Така **възникна фондация "САМАРЯНИ"**, която през септември 2002 г. беше **преобразувана в сдружение "САМАРЯНИ"**. В момента членовете на организацията са 15, а доброволците и съмишлениците – над 30.

Мисията на "САМАРЯНИ" е да работи за пълноценното приобщаване към обществото на деца, младежи, възрастни и семейства в неравнопоставено положение на територията на община Стара Загора, като осъществява дейности и предоставя услуги на отделни хора, групи или общности, които:

- са основани на реални потребности;
- изграждат способност и съдействат за развиване на умения за самопомощ в различни ситуации;
- подпомагат процеса на интегриране и насърчават личното развитие;
- повишават или възстановяват социални функции;
- осигуряват помощ за предотвратяване на последствия.

Програма "Интегриране на деца от улицата" е основната програма на организацията, по която се работи вече пета година. Нейната основна цел е да насърчи възстановяването на взаимоотношенията на децата от улицата със

семействата им и да подпомогне интеграцията им в местните училища. Програмата е финансирана основно от американската фондация "Деца на света".

Един от основните успехи на реализирането на тази програма е създаването на **Дневен център за социална инеграция**. В дългосрочен план чрез него екипът на организацията се стреми да подпомогне социалната рехабилитация и интеграция на деца с отклоняващо се поведение и/или живеещи в семейства в риск от разпадане, които се намират на територията на община Стара Загора.

Едни от краткосрочно поставените цели са:

- да подкрепи развитието на децата в семейна или близка до нея среда;
- да предостави възможности за обучение и развитие;
- да осигури достъп до основни услуги и защита на права;
- да търси взаимодействие с местни, регионални и национални органи за подобряване на качеството на живот на децата и техните семейства.

Основните целеви групи са:

– *деца с отклоняващо се поведение (между 6 и 18 години)* – в тази група с приоритет са деца, които поради различни причини в семейната, училищната и/или приятелската среда бягат от къщи, училище и/или институция; скитат, прекарват известна част от времето си или живеят на улицата; просят; водят аморален начин на живот; употребяват инхаланти; са изостанали или отпаднали от обучение.

– *деца, живеещи в семейства в риск от разпадане (между 6 и 18 години)* – обикновено такива деца страдат много, поради различни неблагоприятни събития в семейството – развод, продължителна раздяла, втори брак, тежко заболяване или смърт на родител, семейно насилие. С приоритет от тази група са най-вече децата, за които има голяма опасност да останат без семейство и подкрепа от близките хора.

По-голямата част от децата са предимно от ромски произход и живеят в крайните и бедни квартали на града – кв. "Лозенец", кв. "Зора", както и в различни обособени части на града – кв. "Кольо Ганчев", индустриална част и др. Една част от тях са принуждавани от родителите и близките си да помагат за изхранването на семейството си като работят. Събират отпадъчна хартия и метали, помагат на търговците от централния пазар, почистват гробищния парк, просят, проституират. Така те започват да предпочитат живота навън пред този в квартала и общността, намирайки много по-интересни преживявания извън дома.

В Центъра се предлагат безплатно разнообразни дейности, в които децата и семействата могат да участват, и услуги, които могат да ползват:

- *консултиране* – социално, правно, юридическо;
- *индивидуална социална работа* с детето и неговото семейство;
- *съдействие за изготвяне на документи* – акт за раждане, лична карта, свидетелство за завършена образователна степен, документи за настаняване, др.;
- *насочване и съдействие за настаняване* в приемно семейство, болнично или социално заведение;
- *насочване и съдействие за започване или продължаване на образованието* в училище;

– *алтернативно обучение* – ограмотителни курсове, групи за самотподготовка за училище, извънкласни дейности;

– *посрещане на неотложни нужди на детето* – хранителни продукти, облекло, обувки, медикаменти.

За периода 1998 – 2002 г. през Центъра са преминали 142 деца и младежи, които са били включени или са ползвали различни дейности и услуги.

От август 1999 г., Община Стара Загора предостави сграда за нуждите на Центъра при възмездно право на ползване за срок от 3 години. През август 2002 г. този срок беше удължен на 10 години и на сдружение "Самаряни" беше учредено безвъзмездно право на ползване.

За контакти: Офис и Дневен център – Стара Загора,
ул. "Патриарх Евтимий" № 57;
за кореспонденция: Стара Загора 6010, п.к. 1149, тел. 042/621 083,
e-mail: office@samaritansbg.com, уеб страница: www.samaritansbg.com,
Диана М. Димова – изпълнителен директор

* * *

ФОНДАЦИЯ "СИРАК"

Фондация "Сирак" работи за **защита правата на децата без родителска грижа** – правото им да имат семейство, да получат подходящо образование и медицински грижи.

Едно от основните направления на работа на Фондацията през 1990 г. е промяна на действащото законодателство за деца и привеждането му в съответствие с изискванията на Конвенцията на ООН за правата на детето. Фондацията лобира за създаване на закон за закрила на детето и участва в неговото изработване.

В момента Фондацията работи съвместно с Държавната агенция за закрила на детето за изработване на стандарти за приемна грижа в България.

Една от дългосрочните програми на Фондацията и първа по рода си в страната е **"Отглеждане на деца без родителска грижа в приемни семейства в България"**. Целта на програмата е въвеждане на алтернативни методи за отглеждане на деца в семейна среда. Методиката на настаняване на деца в приемни семейства е основана на дългогодишния опит на държавни и граждански организации от Великобритания, пречупена през българската законова уредба, традиции и практики.

Фондация "Сирак" има натрупан уникален опит в предоставянето на социални услуги:

- Превенция на изоставянето
- Приемна грижа
- Реинтеграция на деца от институции в семейна среда

Настаняване на дете в приемно семейство е процес на продължителна социална работа както с детето, така и с кандидатите за приемни родители. Екипът на Фондацията е изработил **стандарти и методика** за приемна грижа, която включва:

- Подготовка на децата за настаняване
- Подбор, обучение и одобрение на кандидати за приемни родители
- Настаняване на дете в приемно семейство
- Социална подкрепа на приемното семейство

В резултат на работата по проекта 65 деца се отглеждат в приемни семейства, 17 са в процес на подготовка за настаняване, 82 семейства са одобрени и подготвени за приемане на дете. 12 деца са осиновени от техните приемни семейства.

През 1996 г. е създаден **Регионален център на Фондация "Сирак" в Благоевград**, който изпълнява всички основни програми в района.

Проектът "Общински център за защита правата на детето – Благоевград" (ОЗЦПД) стартира в партньорство с Община Благоевград през 1998 г. За периода, в който съществува Центърът, той се утвърди сред децата, младежта и обществеността на града като място за бързо и ефективно решаване на техните проблеми, получаване на консултации, други социални услуги, материална и финансова помощ.

Центърът организира и провежда обучения по българско и международно законодателство за деца, международни стандарти за социална работа с деца и семейства, предоставяне на социални услуги и др. за специалисти, работещи с деца от региона.

Общинският център за защита правата на детето е част от действаща мрежа от граждански организации, местни и държавни структури, работещи с деца. Мрежата дава възможност за осигуряване на бърз механизъм при решаване на проблеми и споделяне на отговорността за взетите решения, касаещи децата.

ОЗЦПД – Благоевград демонстрира практическо взаимодействие между гражданска организация и местни власти – Община Благоевград за решаване на конкретни местни проблеми.

Основните дейности на проекта:

- Организиране на приемна към ОЗЦПД, в която се дават социални, психологически и юридически консултации с цел превантивна и корекционна работа на деца и семейства в риск.
- Издирване на деца без родителска грижа с цел настаняването им за отглеждане в приемни семейства.
- Набиране и обучение на кандидати за приемни родители.
- Социален контрол и подкрепа на приемни семейства.

В рамките на проекта са консултирани 272 деца и семейства. В приемни семейства са настанени две деца, обучени и одобрени са 8 приемни родители. Базата данни на деца и семейства е попълнена с нови 61 случая. Направено бе проучване на нуждите от нови социални услуги сред 140 деца и младежи.

Местните медии огласиха дейността по проекта в телевизионни и радиопредавания.

Стратегията на Фондацията е да си партнира активно с държавните и местни власти за закрила на детето в предоставянето на социални услуги и мобилизирането на ресурси. Надяваме се, че новото законодателство за деца ще даде нови възможности за закрила на семейството и работа в най-добрия интерес на детето.

За контакти: София 1574, бул. Шипченски проход 69, тел. 708106, 971 11 54, вътр. 381, факс 983 51 64, e-mail: orphanfound@yahoo.com

СЪБИТИЯ И ПРОЕКТИ

СЪБИТИЯ

ЕВРОСКЕПТИЦИЗЪМ ИЛИ КОСМОПОЛИТИЗЪМ ОПРЕДЕЛЯТ ОТНОШЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА МЛАДЕЖ КЪМ СВЕТА

На 29 март 2003 г. **Младежката програма към Фондация "Български център за джендър изследвания"** организира в гр. Варна дискусия на тема **"Проблемите на младите хора в България в процеса на присъединяване към ЕС"**. Обсъжданите теми бяха провокативни – настоящите перспективи пред младите хора в България, съществува ли политическа апатия и инертност, зависи ли нещо от личността, струва ли си изобщо да се бориш, за да отстояваш интересите си, промяната в ценностната система, ролята на училището и семейството и очакванията за промяна в процеса на присъединяване на страната ни към евроатлантическите структури, като част от глобализационните процеси. Темата за войната в Ирак и ролята на международните институции в периоди на криза също присъстваше в изказванията.

Участниците в срещата бяха представители на различни младежки организации и неформални групи, студенти и ученици, както и представители на университети и организации, работещи със и по проблемите на децата и младежта. Срещата предостави възможност да се дискутират различни гледни точки по отношение на проблемите и перспективите пред младото поколение в страната и доведе до формулиране на тенденциите на развитие и насоките на мислене сред младежите.

Пред българската младеж не стои въпросът дали страната ни да се присъедини към ЕС. Младежите без колебание подкрепят евроинтеграцията, намирайки в нея възможност за хомогенизиране в икономическо, политическо и териториално отношение. В същото време българската младеж изпитва остра нужда от информация за проблемите, пътищата, средствата, ресурсите и цената на европеизирането на страната ни. Въпросът за отстояване на народностната идентичност и национално-културалната специфика не предизвиква сериозна дискусия, именно поради липсата на информираност за процеса като цяло, и неинформираност за реакциите на противопоставяне и отдръпване на гражданите от политиката в самите европейски страни. Младежите определиха като основна последица от нелекия в България преход към демокрация и пазарно стопанство липсата на ясна система и критерии за конкуренция в областта на образованието и заетостта, което води до незаинтересованост и неангажираност с обществените проблеми от страна на младите хора. Липсата на информация за цената на евроинтеграцията от страна на държавата се тълкува като незаинтересованост на самата държава от проблемите на младите хора и това предизвиква съответната реакция на незачитане на държавата и институциите като цяло. Младежите очакват евроинтегрирането на страната ни да има конкретно измерение и съдържание за всеки гражданин, така че той да почувства, че е носител на права и свободи, и да може да си служи ефективно с тях, когато иска да промени действителността.

Фондация "БЦДИ"

ПРОЕКТИ

**РЕФОРМА В СИСТЕМАТА НА МЛАДЕЖКОТО ПРАВОСЪДИЕ -
КОНСУЛТАЦИИ И КОНКРЕТНИ ИНИЦИАТИВИ**

В редовния си доклад от 2000 г., Комитетът за закрила на детето изразява своята загриженост по отношение на системата на младежко правосъдие в страните от Централна и Източна Европа. Основните препоръки, отправени към Република България в този доклад, засягат необходимостта от широкообхватна реформа на системата на младежко правосъдие в духа на международноправните норми и стандарти на ООН, Съвета на Европа и други международни организации. В допълнение, Комитетът препоръчва ориентирането на системата за младежко правосъдие към интереса на детето, като субект на права и задължения, и в частност облекчен режим на третиране на непълнолетните правонарушители в духа на Конвенцията за правата на детето, ратифицирана от Република България през 1991 г.

С цел подкрепа на националните усилия за реформа в сферата на младежкото правосъдие, Регионалното бюро на УНИЦЕФ за ЦИЕ/ОНД и Балтийските републики, подкрепи стартирането на национални консултации по младежко правосъдие. Водещата роля в този мултисекторен процес бе поета от Министерство на правосъдието, в активно сътрудничество с държавни институции като Министерство на образованието, МТСП, ДАЗД, МВР, ММС, МЗ, МФ и съответните органи на съдебната система. Процесът на национални консултации протече с дейното участие на активни организации от неправителствения сектор като Фондация "Отворено общество", Фондация "Партньори - България", Фондация "Бъдеще за България" и др. Активна подкрепа в процеса бе оказана и от донорската общност в България - Световната банка, Делегацията

Каква е ситуацията в страната по отношение на непълнолетните правонарушители?

По данните на Националния статистически институт за периода 1999 г. - 2001 г. се наблюдава нарастване на общия брой противообществени прояви, извършени от малолетни и непълнолетни: от 7 356 през 2000 г. на 8 662 през 2001 г. Същата тенденция важи и за броя на престъпленията, извършени от малолетни и непълнолетни: от 7 356 през 2000 г. на 8 662 през 2001 г. Същевременно се наблюдава намалено прилагане на възпитателни мерки от местните комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни за противообществени деяния: от 2 078 през 1999 г. на 1587 през 2001 г., а за извършени престъпления - от 5 140 през 1999 г. на 4 614 през 2001 г.

През 2001 г. са осъдени 3 259 непълнолетни, или 11.3% от всички осъдени през тази година лица. Броят на непълнолетните с предишни присъди за 2001 г. е 655, или 20% от всички осъдени непълнолетни, което е с 4% повече спрямо 2000 г. От горепосочените 3 259 непълнолетни, по отношение на 638 са приложени възпитателни мерки от местните комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, като 1 073 лица са били подложени на специално наблюдение от детските педагогически стаи към районните полицейски управления.¹ Последните данни ясно показват, че преди да им бъдат издадени присъди, голяма част от непълнолетните вече са били подлагани на различни обществени мерки и надзор, без резултат.

¹ Национален статистически институт 2002, www.nsi.org

към Европейската комисия и др. Активна координационна подкрепа оказва и Отделът за социално развитие на ООН към системата на постоянния координатор на ООН в България.

Конкретните цели на консултацияния процес:

- Оценка на системата на младежко правосъдие;
- Очертаване на основни проблемни области и извеждане на препоръки за промяна;
  - Засилване и укрепване на партньорствата и координацията между правителствения и неправителствения сектор, както и между национални и международни ключови организации;
  - Разработване на национална политическа и професионална платформа за реформиране на системата на младежко правосъдие по посока зачитане най-добрия интерес на детето в системата.

Основни продукти от националния консултативен процес:

1. Доклад – оценка "Деца в конфликт със закона" – Оценка на системата за младежко правосъдие в България"

Изготвен на базата на индивидуални и институционални оценки от професионалисти в системата на младежко правосъдие, докладът – оценка представя международните изисквания спрямо системата на младежко правосъдие, както и принципи и актуални тенденции в тази област. Дефинициите на основни понятия, които докладът се опитва да представи, са последвани от очертаване на законовата и институционалната рамка на българската система за правосъдие за непълнолетни правонарушители, съчетана с анализ на системата за противодействие на противообществените прояви на непълнолетни и малолетни в страната. Оценката на отговора на институциите към специфичните проблеми на непълнолетните правонарушители спомага и за обобщаване на основни изводи за ефективността на системата от мерки в общността спрямо целевата група, както и наказателноправната система за непълнолетни. Докладът завършва с основни препоръки за реформа на системата, както и конкретни стъпки в тази област.

2. "Международни стандарти за правосъдие по отношение на малолетни и непълнолетни" – Сборник от международни стандарти: правила и минимални стандарти на ООН по отношение на младежко правосъдие, както и основни препоръки на Съвета на Европа в същата област.

Втората публикация, издадена в рамките на националния консултативен процес, представлява първи по рода си опит за представяне на минимални правила и стандарти на ООН и основни препоръки на Съвета на Европа по отношение на детското/младежко правосъдие. Материалът е плод на съвместните усилия на Отдела за социално развитие на ООН, Представителството на

Световната Банка в България и Фондация "Отворено общество." Въпреки факта, че съдържа международноправни актове, които не са част от вътрешното законодателство на Република България и не са задължителни за прилагане от съответните органи, изданието цели да подобри професионалната подготовка и повиши ефективността на работата на всички експерти от сферата на младежкото правосъдие.

3. Национална стратегия за младежко правосъдие, приета с решение на Министерски съвет на 9 януари 2003 г.

На база на основните препоръки от доклада - оценка "Деца в конфликт със закона," както и по препоръка на Съвета на Европа, в началото на 2002 г., по инициатива на министъра на правосъдието Антон Станков, беше сформирана междуведомствена работна група, натоварена с институционалната задача да изготви национална стратегия за младежко правосъдие. Стратегията бе приета на заседание на Министерски съвет на 9 януари 2003 г. Следва да се отбележи, че този политически документ е продукт от координираните усилия на държавни органи, неправителствени и международни надправителствени организации. В националната стратегия са очертани основните проблеми на детската и младежката престъпност в страната, представен е и анализ на криминогенните фактори, обуславящи делинквентното поведение на непълнолетните правонарушители. Криминогенната картина е последвана от анализ на законодателната рамка и институционалния отговор към проблемите на непълнолетните правонарушители, както и тяхното съответствие с основни принципи от международните правила и стандарти в областта. На база анализ на основните потребности, са очертани основни зони за промяна.

Към момента на изготвяне на настоящия материал, работната група към Министерство на правосъдието, с подновен мандат, е **в процес на изготвяне на план за действие към националната стратегия.**

В резултат на създадените добри междуинституционални връзки и на база на основни препоръки, заложен в Националната стратегия за младежко правосъдие, бе подписано **тристранно споразумение за сътрудничество в областта на младежкото правосъдие между Програма за развитие на ООН, Фондация "Отворено общество" и Министерство на правосъдието.** Извън активното сътрудничество по отношение на изработване на Националната стратегия и план за действие по младежко правосъдие, съвместните усилия на тези три институции са насочени към апробиране на **модел за младежки пробационен център в няколко пилотни общини в страната,** което се осъществява чрез проект **"Деца в конфликт със закона" 2002 – 2003 г.**

Проектът се изпълнява чрез **три отделни компонента:**

1. Изграждане на пилотен модел на пробационен център за непълнолетни;
2. Повишаване на професионалната квалификация на магистрати, които желаят да специализират с областта на младежкото правосъдие;
3. Подобряване работата на местните комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни чрез усвояване на специфични уме-

ния за работа с непълнолетни правонарушители и за взаимодействие в мултидисциплинарен екип.

Пилотните пробационни центрове за непълнолетни ще бъдат създадени в четири общини – Видин, Габрово, Благоевград и Бургас. Предвидено е осъществяването на следните дейности: разработване на методология за центрове за младежка пробация; сформирани на местни мултидисциплинарни екипи за работа в центровете; разработване на учебни програми за мултидисциплинарни екипи и провеждане на обучение на екипите; разработване на пробационни програми, обучение на мултидисциплинарните екипи за прилагането им и пилотирането им в центровете.

В рамките на този компонент се предвижда и въвеждане на фигурата правен консултант към всеки един от центровете за младежка пробация. Очаква се правният консултант да е действащ адвокат с интереси и опит в осъществяването на младежкото правосъдие. Правните консултанти ще предоставят правни услуги на целевите групи на центровете за младежка пробация и обществена и служебна защита на непълнолетни правонарушители.

Вторият компонент е свързан с **обучение на магистрати** – съдии, прокурори и следователи. То ще бъде проведено в три учебни модула по програми, разработени от експерти към Центъра за обучение на магистрати. С обучението на магистратите се цели те да се запознаят с международните стандарти в областта на "детското" правораздаване и с добри международни практики. В тези обучения на магистратите ще бъдат представени и набор от извънсъдебни способности, които могат да се използват в процес с оглед определяне на наказание, което да спомогне за превъзпитанието на младия правонарушител. Магистратите ще се запознаят с приложението на младежката пробация, като възможност да се упражнява наблюдение и контрол върху осъдения и да се работи индивидуално с него, чрез прилагане на индивидуални пробационни програми.

Третият компонент обхваща **обучение на членовете на местните комисии** в три учебни модула, с цел тяхната професионализация и установяването на международните стандарти като регулатор в тяхната работа. Модулите са: *Международни стандарти и добри международни практики; Проучване и оценка на случай при работа с млади правонарушители; Планиране на случай.* Една част от програмите вече са разработени, а другата ще се разработят от специалисти, които ще проведат шест семинара. Обученията ще се осъществят съвместно с Центъра за квалификация към Централната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни. След приключване на обученията методологията и програмите за обучение ще бъдат предоставени на Центъра за организиране на постоянни курсове.

Кристина Попиванова, Отдел за социално развитие на ООН

Тел. 969 61 28

Симона Миланези, Фондация Отворено общество

Тел. 930 66 18

* * *

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕСЕГРЕГАЦИОННИТЕ ПРОЕКТИ

В периода юли – септември 2002 г. **Българският хелзинкски комитет** извърши изследване на проектите за десегрегация на ромското образование, които местни неправителствени организации осъществяват в шест български града – Видин, Плевен, Монтана, Сливен, Хасково и Стара Загора. Десегрегацията на ромските училища е предвидена от Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество, приета от правителството на България през април 1999 г.

Работата на екипа, осъществил изследването, включи интервюта с ръководителите и екипите на проектите; интервюта с представители на инспекторатите по образованието на МОН и на общинските служби за управление на образованието; интервюта с родители на ромски деца, които са записани в програмата, и такива, които не са; интервюта с директори и учители от приемните училища; интервюта с директори и учители от ромските училища; интервюта с български родители на деца от приемните училища; интервюта с неправителствени организации, работещи в сферата на ромското образование; интервюта с ромски активисти и роми, заемащи служби в държавната и общинска администрация, както и с правителствени експерти. Изследването прави също така и обзор на релевантното законодателство и достъпните статистически, научни и други публикации в областта. **Резултатите** от изследването на текущите десегрегационни проекти бяха **публикувани** през декември 2002 г. в книгата "**Първите стъпки. Оценка на десегрегационните проекти в шест български града**", издание на БХК (достъпно и на Интернет сайта на БХК).

* * *

ПРОЕКТ "НЕЗАВИСИМ МОНИТОРИНГ НА ДЕЙНОСТТА НА БЪЛГАРСКАТА ПОЛИЦИЯ"

От началото на 2003 г. **Българският хелзинкски комитет, съвместно с Фондация "Отворено общество"**, започна работа по проект за установително наблюдение на дейността на българската полиция. Идеята на проекта е да се извърши наблюдение на всички аспекти на полицейската дейност от външни спрямо системата наблюдатели, след което да се изготвят препоръки за реформи, свързани с подобряване на ефективния граждански контрол и осигуряване на прозрачност на полицейската дейност. В хода на проекта ще се извършват посещения на поделенията на служба "Полиция" и ще се попълват предварително разработени въпросници. Едновременно с набирането на обща информация за дейността на полицията, ще се изследва воденето на документация за задържаните лица. Текущите резултати по проекта ще се обсъждат периодично с ръководството на ДНСП. Паралелно с това ще се провеждат анкети сред лишените от свобода във всички затвори и ТПО за проучване на действията на полицията от момента на задържане до приключване на досъдебното производство. Ще се извърши разследване по констатирани

случаи на свръхупотреба на физическа сила, помощни средства и оръжие от полицейски служители. В края на проекта ще се изготви публикация, съдържаща резултатите от наблюдението и препоръки за подобряване на гражданския контрол и прозрачността на действията на полицията.

* * *

**ПРОЕКТ "ТЕОРЕТИЧНО И ПРАКТИЧЕСКО ОБУЧЕНИЕ
НА РАЙОННИТЕ ИНСПЕКТОРИ ЗА ИДЕНТИФИЦИРАНЕ
И РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМИ НА ОБЩНОСТТА"**

Този нов проект на *Български адвокати за правата на човека* бе одобрен в края на 2002 г. в рамките на обявения от Фондация "Отворено общество" София конкурс на тема "Полиция в служба на обществото". Целта на проекта е да спомогне за ефективността и качеството на работата на полицията чрез изграждането на умения и познания за работата на районните инспектори като представители на "общностна полиция". Проектът цели да се намали нивото на отчужденост между полицията и обществото, като полицията се превърне от чужда структура в уважавана и подпомагана от обществото негова структурна част. Проектът включва семинарно обучение и издаване на помагало-наръчник за ползване от районните инспектори. Целева група на проекта са районните инспектори, работещи на територията на столицата. В рамките на два модула ще бъдат обучени шестдесет техни представители по темите: "Работа в конфликтни ситуации. Употреба на сила и оръжие. Полицейски модел на близост до обществото" и "Работа с наркоманно зависими лица. Европейски стандарти за гарантиране правата на задържаното лице".

Към края на месец март 2003 г. вече са проведени три семинара и е издадено в тираж от 100 бройки помагалото-наръчник за **дейността на районните инспектори**, които са представителите на полицията в процеса по изграждане на общностна полиция. Наръчникът, с **автори доц. Валентин Тодоров и Бойко Славчев**, включва кратко изложение на доктрината "Полиция в близост до обществото", конкретни практически препоръки за дейността на районния инспектор в близост до обществото и преводни материали, отразяващи световните тенденции в развитието на идеята за "общностна полиция".

ПУБЛИКАЦИИ

"Помощните училища в България" *Издание на Българския хелзинкски комитет*

През януари 2003 г. излезе **последната книга от поредицата на БХК "Деца в институциите"**. Книгата се спира на положението в помощните училища в страната, които са специални училища за обучение на деца с по-леки форми на умствена изостаналост.

Книгата представлява заключителната част от изследването на състоянието на детските институции в България, което БХК осъществи в периода от 1999 до 2002 г. Основна задача на проекта бе да направи обзор на училищата за деца с умствени увреждания, като отрази възможно най-цялостно всички провеждани в тях дейности с акцент върху диагностицирането, приема на децата в помощни училища и организацията на учебния процес в тях. За целта бяха осъществени посещения на всички помощни училища в страната в периода март-ноември 2002 г. Книгата прави анализ на нормативната уредба за дейността на помощните училища, на процеса на диагностициране и прием на децата в тях, на материалните условия и медицинското обслужване, а също и на образоването, налаганите наказания, персонала, спазването на основни човешки права.

Цялата серия книги върху положението в специализираните детски институции в страната, издадени от БХК от 2001 г. насам, включва "Социално-педагогическите интернати и възпитателните училища-интернати", "Домове за медико-социални грижи", "Домове за деца от предучилищна възраст", "Домове за деца от 1 до 12 клас" и "Домове за деца със специални нужди". Извадки от книгите са достъпни на Интернет сайта на организацията (www.bghelsinki.org).

* * *

"Убийци под прикритие" *Издание на Българския хелзинкски комитет и Книгоиздателска къща "Труд"*

През март 2003 г. излезе книгата **на журналиста Георги Тамбуев, "Убийци под прикритие"**, издадена съвместно от БХК и Книгоиздателска къща "Труд". Книгата представлява документален разказ за две убийства – тези на Славчо Цончев и на Ангел Зъбчиков, починали след задържане в полицията. Те са набедени в кражби, които не са извършили, арестувани противозаконно и задържани в РПУ-та. След смъртта им са правени опити да се замитат следи. По случаите за смъртта на Цончев и Зъбчиков срещу България има две решения на Европейския съд по правата на човека, които осъждат държавата за нарушаване правото на живот. "Отговарям не само за фактите и за тълкуването им, но и за извода, че такава правосъдна система, която дава възможност по-

добни античовешки действия да останат безнаказани, е далече от всякакъв демократизъм и хуманизъм," пише Георги Тамбуев в тази негова последна книга.

* * *

"Добри практики на юристи в борбата с домашното насилие"
Издание на "Български център за джендър изследвания"

Изданието е осъществено благодарение на финансовата подкрепа на Фондация "Отворено общество", София и е резултат от професионализма и опита на юристите от мрежата за правна помощ на жени – жертви на насилие, създадена към БЦДИ.

Това практическо помагало има за цел да подпомогне юристите, които работят с жени, пострадали от насилие, както и юристите, на които предстои да срещнат клиент с такъв проблем. Ръководството не само ще ги подготви за това, какво могат да очакват, но ще им покаже какви трудности могат да срещнат.

Изданието може да послужи и на пострадалите, които често не могат да намерят отговор на много правни въпроси и имат нереалистични очаквания за ефективността на българското законодателство и бързината на съдебното производство. То може да бъде полезно и за научно-изследователските кръгове, за хората, които разглеждат проблема от чисто теоретичната му страна, както и за всички заинтересовани от темата лица.

Помагалото се състои от следните основни раздели:

1. Създаване на мрежата за правна помощ на жени – жертви на насилие;
2. Подбор и критерии за предоставяне на безплатна правна помощ;
3. Провеждане на първа среща с пострадалата;
4. Връзката жертва – адвокат – насилник (характерни моменти в поведението на насилника към жертвата и адвоката) и рискове при работа със случаи на домашно насилие;
5. Отношението на държавните институции към проблема и към този тип жертви;
6. Ролята на мултидисциплинарния подход при работа с жени – жертви на насилие;
7. Полезни съвети и препоръки;
8. Мнения на адвокати и пострадали за програмата.

Автор на изданието е **Мария Генчева**, юридически консултант и координатор на мрежата от юристи за правна помощ на жени – жертви на насилие.

* * *

В брой 15 от 2002 г. на списание *Mediawatch Journal*, издавано от Института за мир в Любляна, Словения, със съдействието на Института Отворено общество, Ню Йорк, бе публикувана статията на **Цветанка Спасова**, *Български адвокати за правата на човека*, "**Достъп до обществена информация**". В статията се разглежда правната уредба на достъпа до обществена информация в България и се обсъждат свързаните с това проблеми.

**ПРАВАТА НА ЧОВЕКА, кн. 1/2003 г.
ПРАВНА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО**

Издание на
Фондация **“Български адвокати за правата на човека”**
ул. “Ген. Гурко” № 49, вх. А, ет. IV
София 1000
тел. 980 39 67, тел./факс 986 66 23
e-mail hrlawyer@blhr.org, интернет адрес www.blhr.org

ISSN 1311-9516

Bulgarian Lawyers for Human Rights Foundation
49, Gurko str., Entrance A, Floor IV
1000 Sofia BULGARIA
Tel. +3592/980 39 67, tel/fax +3592/986 66 23
E-mail hrlawyer@blhr.org, Website: www.blhr.org

Художник на корицата: Димитър Стоянов - Димо
Предпечатна подготовка и печат: "АРХОНТ - В" ООД